

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN/ BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
2004:77

STÖPT I KULSPRUTEOLJA-
en litteratursociologisk studie av den unglitterära
tidskriften 40-tal och dess idéklimat.

NICKLAS FRANKE

Författaren/Författarna

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
- helt eller delvis - är förbjudet utan medgivande av författaren/författarna.

Svensk titel	Stöpt i kulspruteolja- en litteratursociologisk studie av den unglitterära tidskriften <i>40-tal</i> och dess idéklimat.
Engelsk titel	Cast in the light of machine guns- a study of the idea-content of the literary magazine <i>40-tal</i> .
Författare	Nicklas Franke
Färdigställt	2004
Handledare	Christian Swalander, kollegium 1

Abstract

This master's thesis is a study of the ideas brought forward in the literary magazine *40-tal*. The methodology involves the adaptation of a literary sociological perspective where the ideas of the young literary avantgarde in the magazine *40-tal* interplays with the established philosophy of the Swedish society during the period 1944-47. The main purpose has been to examine *40-tal* as a product of supreme individuality that originates a unique climate of ideas which exceeds the involved collaborators individual writings. I have thereby related my analysis to the Marxist oriented theories of Raymond Williams. This has been done in order to see how the external pressure of the social structure and the market acts together with the internal pressure of keeping up with the times and how this effects the individual authors and the process of creating.

I have then selected to scan the primary content of the ideas depicted in *40-tal* by looking further into the notions of pessimism and the difficulty of access in its artistic expression. In doing so I have found that this literary magazine in itself directs a literary attitude that involves a collective and highly critical outlook on the solutions and promises given by all ideological systems. The pessimistic idea in *40-tal* then accordingly puts the emphasis on the importance of self-examination. This includes taking a firm stand for what you personally believe in but at the same time realising the meaningless implications of this act. Placing this attitude alongside the use of an aestheticism characterised by its difficulty of access, as a linguistic specification of the young literary climate in *40-tal*, leads to a certain struggle for ideological independence.

The idea-content of *40-tal* is then seen as an explicit expression of a reorganisation of a new social conscience. Strategic purposes are obtained by a collective awareness in the removal of the old way of thinking in terms of personal and artistic freedom within the context of the Swedish society. The relations that are established in *40-tal* by the young literary climate facilitates new ideas to emerge. But these ideas are first and foremost made possible, evolved and given its impact by the position founded by *40-tal* as a supreme individual product in the literary public eye.

Nyckelord

40-tal, pessimism, svårillgänglighet, överindividuell verk, idéklimat.

1 Introduktion.....	3
1.1 Inledning.....	3
1.1.1 Fyrtiotalism.....	5
1.1.2 Litterära tidskrifter.....	8
1.2 Syfte och frågeställningar.....	13
1.3 Tidigare forskning.....	14
1.4 Teori.....	17
1.5 Metod.....	19
1.5.1 Uppsatsens disposition.....	21
2. Det politiska klimatet i Sverige.....	22
3. Materialredovisning.....	26
3.1 40-tal.....	27
3.1.1 Essäer.....	29
3.1.2 Noveller och lyrik.....	33
3.1.3 Utländska bidrag.....	35
3.1.4 Övrigt.....	36
4. Resultatredovisning och diskussion.....	37
4.1 Pessimism.....	37
4.2 Svårtillgänglighet.....	44
4.3 Slutdiskussion.....	52
5. Sammanfattning.....	54
Källförteckning.....	58
Bilaga 1. Innehållsförteckning över publicerade bidrag i <i>40-tal</i>	64
Bilaga 2. Kvantitativ översikt av de publicerade textbidragen i <i>40-tal</i>	74
Bilaga 3. Genrefördelning över essäer publicerade i <i>40-tal</i>	74

Talade någon om dopet i kulspruteolja var det inte bara fråga om en
effektfull metafor utan också en viktig psykologisk sanning,
eftersom det, vad summan av inhämtade erfarenheter
beträffar, faktiskt var barn som fick lära sig
vända klack i det bittra kaserngruset
eller åla i landsvägsdikenas dy.

Stig Dagerman, redaktör för *40-tal* 1946-47.¹

1 Introduktion

1.1 Inledning

"Sista BLM intresserade inte längre, det enda läsvärda är visst 40-tal."² Så skrev författaren och poeten Gösta Oswald i ett brev till sin vän Vilgot Sjöman en sommardag i juni 1945. Oswald skulle året därpå debutera, bli en utpräglad del av de s.k. fyrtiotalisterna och betraktas som en av många företrädare för det svenska litterära fyrtioalet. Han tillhörde även en skara författare som fick pröva sina vingar i *40-tal* innan de gjorde sin entré på den litterära marknaden i bokform.³ Att jag så här inledningsvis nämner just Oswald är med anledning av att han är en stark bidragande orsak till mitt ämnesval. Själva upprinnelsen till detta arbete kan nämligen spåras ett par år tillbaka då jag såg en dokumentär där Oswalds liv och verk porträtterades.⁴ Efter att ha läst hans samlade skrifter, artiklar och brev växte mitt intresse för aspekter kring hans syn på konstnärskapet, den högt ställda estetiska ambitionsnivån och tidsandan. Steget var sedan inte långt till att fundera kring vilken relation och gemenskap Oswald hade till andra litterära förgrundsgestalter under fyrtioalet. Jag har sedan dess varit fascinerad av denna litterära epok och dess idéklimat.

När jag skulle välja ämne till min magisteruppsats kändes det naturligt att rikta uppmärksamheten mot denna tidsperiod. Jag kom så att fastna för en rad ur en recension av Oswalds postumt utgivna *Christinalegander*: "I en tid av ständig anpassning mot läsaren, av ständiga flykter från litteraturen, av idel avfolkade elfenbenstorn, i en sådan tid står han ändå som ett yttersta alternativ, *en motvikt* [min kursivering]".⁵ Detta gav i sin tur uppslag för att bedriva en studie kring hur en estetisk förtrupp skapar ett motstånd genom sin diktning. Min ambition sträckte sig då till problem som *vad för slags* motstånd och med *vilka* medel, *vem* eller *vilka* är pådrivande i en sådan process och mot *vad*. För att dessa funderingar skulle kunna inordnas under en och samma referensram fann jag en förankring i den tradition som utgörs av de litterära tidskrifterna. Som specifik avgränsning valde jag *40-tal*.

En av anledningarna till att analysera just *40-tal* som fenomen i samhällsdebatten är att tidskriftens etablerande 1944 sammanfaller väl med genombrottet och

¹ Dagerman, Stig, *Beredskapen överskattad?*, 40-tal, nr.1 årg.4, s.9

² Holm, Birgitta, *Gösta Oswald*, s.84

³ Oswald, Gösta, *bitterligen*, 40-tal, nr.1 årg.3, s.26

⁴ SVT2, *Gösta Oswald- modernismens James Dean*, 000828

⁵ Holm, *Gösta Oswald*, s.171

etiketteringen av en hel författargeneration.⁶ Men denna *fyrtiotalism* kan inte ses som någon enhetlig skola. Inte heller *40-tal* hyste några sådana klart utsagda ambitioner att formulera en likformig riktlinje. Vad man kan urskilja är att tidskriften istället gav uttryck för en igenkännbar sinnesstämning som reaktion mot omvärlden. Men denna analys sker under premissen av att själva forumet inte ska betraktas som en slags bakgrundskuliss till "de stora" diktarna utan istället vara ett avgörande kulturellt ställningstagande i den litterära offentligheten.

Vad jag främst kommer att fokusera på är att tidskriften bärs upp av ett förmedlande av ett visst idéinnehåll. Detta kommer att styra undersökningen i riktning mot att teoretisera kring *40-tal* mot bakgrund av andra världskrigets inverkan på det svenska samhällsklimatet. Det centrala blir alltså att sedan diskutera hur denna förbindelse tog sig uttryck i de publicerade texterna i *40-tal*. Att studera hur mistrogenheten mot de gängse ideologiska lösningarna gav experimentellt mångfasetterade estetiska svar, en särpräglad argumentationskonst och en seriös övertygelse om diktens roll som verkande faktor i den kulturella och samhällsdebatten får i arbetet fungera som en språngbräda för de problem kring fenomenet *40-tal* som kommer att utredas.

Litterära tidskrifter har annars en lång historik och därför är inte *40-tal* en unik företeelse rent formellt. Men likväl intressant då *40-tal* arbetade ur ett unglitterärt avantgardeperspektiv, i kontrast mot allmänt kulturellt samlade organ som *BLM* eller *Ord och Bild*. Skillnaden dem emellan står att finna i att tidskrifter som *40-tal* uppstår ur en viss författargrupperings behov av en experimentell uttrycksform som inte ryms inom de mer traditionella litterära tidskrifterna.⁷ Eftersom framtoningen sedan bygger på en slags förnyelse för stunden riskerar en sådan kamp att marginaliseras i takt med att författarna växer ur den unglitterära kostymen. Därför känns det också viktigt att lyfta fram den ofta åsidosatta strid en sådan tidskrift representerar. Som delmoment kommer jag också att studera vilken uppgift som den under sin korta livstid ämnade uppfylla, då med tanke på vilka behov redaktionen såg som eftersträvansvärda att täcka med tidskriften. En aspekt som i ett lite längre perspektiv kan liknas vid avsiktlig självutplåning och som har beskrivits så här av en ur den fyrtiotalistiska författargenerationen:

Det är också lyckligast om de [unglitterära tidskrifter, min anm.] får försvinna, [...] ingen syn är sorgligare än en f.d. snällseglare som skvalpar fram med ett urblekt program till segel och en åldrad f.d. bildstormare vid rodet.⁸

Ämnesvalets förankring till nuvarande utbildning vid BHS görs i föreliggande fall via en fördjupning av den litteratursociologiska delkursen *Litteraturen och samhället*. Dessutom undersöks tidskriften som en litterär form. I det senare fallet handlar det således om att intresset för och vikten av litterära tidskrifter inom biblioteksvärlden

⁶ Vad som litteraturhistoriskt sett blir betecknande för en tidsperiod framträder ofta ur en ny grupperings någorlunda samlade anspråk på att förfoga över den kulturella sfären. En specifik studie som den kring *40-tal* lämnar därav inte särskilt mycket spelrum åt författare som t ex Vilhelm Moberg, Gunnar Ekelöf och Eyvind Johnson. Detta nämns med anledning av att det vid sidan om analysens studieobjekt känns relevant att påpeka att det även existerade andra redan etablerade maktpositioner på den litterära arenan.

⁷ Runnquist, Åke, *Litterära tidskrifter i Sverige 1920-1960*, s.7

⁸ *Ibid.*, s.7f.

inte bör underskattas i förhållande till andra kulturella uttryck. Bibliotekens bevarande av denna artefakt kan i många fall spela en avgörande roll för att en del av den svenska litteraturhistorien inte går förlorad.

1.1.1 Fyrtiotalism

Det litterära 1940-talet betecknas ur litteraturhistorisk synvinkel med utgångspunkt från och koncentration kring åren 1944-47.⁹ Den fyrtiotalistiska perioden har så förknippats med utgivningsåren av tidskriften *40-tal*, som namngivande och sammanförande element för en ny författargeneration. Denna avgränsning gör det ytterst relevant att så här inledningsvis bringa klarhet i begreppet "fyrtiotalism". Men att ge en heltäckande definition är dock redan på förhand dömt att misslyckas och i sig ganska omotiverat. Någon gruppbildning kring en bestämd *ism* är det alltså inte frågan om. Vad man kan göra är emellertid att försöka hitta vissa gemensamma nämnare kring en föreställning som "med utomordentlig energi hamrats in i det allmänna medvetandet, sedan så många stjärnor tänts och slocknat på dess firmament."¹⁰

Min beskrivning syftar inte ensidigt på begreppet som en ungdomlig opinionsyttring eller paroll. En sådan inställning skulle riskera att urvattna dess innehåll. Användbart för uppsatsen blir det först om man begränsar begreppet så lite som möjligt och betraktar det som en kulturell företeelse där en samling författare i sin mångfald skapade ett unikt litterärt klimat.

Vad gäller det rent genremässiga är det till att börja med centralt att utgå ifrån en *lyrisk* "fyrtiotalism". För att kunna ge en meningsfull uppfattning om en fyrtiotalistisk litteratur måste diskussionen kretsa kring den nya generation poeter som trädde fram ungefär samtidigt. De få skönlitterära prosaförfattare som ingår i termen gör det utifrån deras direkta anknytning till det lyriska debattklimatet.¹¹

Karakteristiskt för den fyrtiotalistiska atmosfären var att utgå från en *individualistisk* grundtanke, alltså just avsaknaden av en uttalad gemenskap författarna emellan. Den bestämda beteckningen innebar en koordinering som till stora delar skapades av den dåtida tidningspressen, vars behov av att förenkla ett komplext förhållande lätt förvandlas till en etablerad generaliserad sanning.¹² Den säregna författarskara som sedan dess anses vara i förbindelse med varandra föddes runtomkring år 1920. Ett visst förbehåll bör dock utfärdas vad gäller de något äldre förgrundsgestalterna Erik Lindegren och Karl Vennberg som båda föddes 1910. Dessa två tillhör författargenerationen med anledning av en estetisk och idémässig samhörighet med de yngre fyrtiotalisterna vilket tog sig uttryck i allmänt gemensamma lyriska drag som "tidskritik, illusionslös analys och psykologisk uppgörelse."¹³

⁹ Holmqvist, Bengt i Franzén, Lars- Olof (red.), *40-talsförfattare*, s.12

¹⁰ Brandell, Gunnar, *Svensk litteratur 1870-1970, del 2*, s.225

¹¹ Man måste vara försiktig med att ange exakt vilka författare som ingår i begreppet. Kärntruppen medverkade dock alla någon i *40-tal*. Prosaisterna kan begränsas till Lars Ahlin, Sivar Arnér och Stig Dagerman. Lyrikerna är desto fler och inbegriper namn som Sven Alfons, Werner Aspenström, Ragnar Bengtsson, Stig Carlson, Rut Hillarp, Axel Liffner, Erik Lindegren, Gösta Oswald, Ragnar Thoursie, Karl Vennberg mfl. Se vidare Franzén (red.), *40-talsförfattare*, s.16ff.

¹² Häggqvist, Arne, *Fyrtiotalisterna*, s.3

¹³ Holmqvist i Franzén (red.), *40-talsförfattare*, s.12

Det är annars ganska talande att Karl Vennberg själv tog avstånd ifrån varje ansats till att beteckna sig som medlem av en gruppliknande konstellation. I sin artikel *En 40-talist tar farväl av 40-talet* skriver han att: "Någon enhetlig front att försvara fanns emellertid aldrig [...] Det litterära 40-talet har aldrig existerat i verklighetens värld [...]."¹⁴ Den svartsyn som likväl kom att etikettera författargenerationen uppstod inte heller ur någon programförklaring utan ur en snarlik klenrognhet diktarna emellan gentemot absoluta och färdigställda politiska, religiösa och filosofiska lösningar. Det facit sådana åskådningar uppvisar avfärdades och ersattes av en allmän *vanmaktskänsla* med starkt självanalytiska drag.¹⁵ Detta föranledde vissa tungsinta tendenser i texterna, vilka inte bör ses som ett ändamål i sig utan mer som ett explicit uttryck för en *tidsmedvetenhet*. T o m Vennberg själv reserverar sig lite längre fram i nämnda artikel med att medge att: "Kanske för resten en viss politisk hemlöshet är det enda som förrenar de 40-talsförfattare som fortfarande på något sätt känner sig höra samman."¹⁶

Man kan så inte komma ifrån att känsloläget till stor del understöddes av den frustration som uppstod genom den föregående utrikespolitiska situationen. Framförallt med tanke på nazismens utbredning i Tyskland, fascisternas övertag i Spanien och det ödeläggande andra världskriget i stort. Ideologiernas och demokratins skörhet och oförmåga att förhindra en sådan utveckling genererade så den maktlösa inställningen.¹⁷ Fyrtioalisterna hade överlag varit för unga för att "offentligen ta ställning i kampen och inordna sig i krigsårens nationella gemenskap."¹⁸

Därmed kunde fyrtioalisterna också verka under helt andra litterära förhållanden än en stor del av författarna ur den tidigare generationen. De samhälleliga förutsättningar dessa var underordnade producerade en egen litterär genre, den s.k. *beredskapslitteraturen*. Syftet med stilarten var primärt att bevara och skydda fosterlandskärleken och svenska humanistiska värden. Beredskapsdikten var ohämmat tendentiös och framhävde ett engagerat neutralitetsförespråkande av den svenska idyllen genom en traditionalistisk sentimentalitet.¹⁹ Genom sin popularitet var den så ett användbart verktyg för den politiska maktens retorik och i sin optimistiska uppbyggelse en stark opinionsbildande faktor bland allmänheten.

Fyrtioalisterna kunde i kontrast mot beredskapslitteraturens diktare förmedla sina budskap genom att skildra tillvaron i sin helhet på ett helt annat sätt. Ett utpräglat intellektuellt och *universellt* anspråk gjorde sig gällande i författargenerationens texter som kom att "uttrycka en allomfattande världsupplevelse, så total att den blev opersonlig."²⁰ Beredskapsårens litteratur tjänade å sin sida ett syfte genom att det skulle vara lätt att förstå vad som skrevs. Rent ekonomiskt kom beredskapsåren emellertid att utgöra en förutsättning för fyrtioalisterna då denna period innebar en högkonjunktur för bokförlagen. Ett yttre sakförhållande som gav förlagen gynnsamma

¹⁴ Vennberg, Karl i Thedin, Nils (red.), *Vyer*, s.221f.

¹⁵ Häggqvist, s.4

¹⁶ Vennberg i Thedin (red.), s.222

¹⁷ Häggqvist, s.4

¹⁸ Brandell, s.226

¹⁹ Cullhed, Anders, *"Tiden söker sin röst"*, s.77

²⁰ Holm, *Gösta Oswald*, s.62

ekonomiska villkor för generösare utgivningsprinciper vid krigsslutet.²¹ Omständigheterna under kriget var helt annorlunda och förlagen såg då generellt sett inte en marknad för poeter som t ex Lindegren och Vennberg, vilka debuterat redan på trettioalet.²²

Det "egentliga" litterära fyrtioalet försenades på så sätt och därför kunde en urskiljning av en ny författargeneration inte göra sig gällande förrän i mitten av decenniet. Kommersiella faktorer var således inte längre lika nödvändiga för bokförlagen. Kravet på lönsamhet kunde stå tillbaka till förmån för den prestige litteratur av hög kvalitet ger förlagen. Detta gynnade den smala konsten som traditionellt sett har svårt att hitta en samhörighet med en stor läsekrets. En aspekt som är viktigt i sammanhanget då just svårtillgängligheten kom att präglade den allmänna föreställningen av fyrtioalisterna.²³

Den kritiska attityd fyrtioalisterna intog får sedan inte likställas med resignation, då författarna uttryckligen inte gav upp det sociala och politiska engagemanget. En medvetenhet om de olika ideologiska åskådningarna var grundläggande, men vilket innehåll man intresserade sig för skilde sig författarna emellan.²⁴ Vad som förenar är istället hur "fruktan för illusioner och falska värdebegrepp tvingar till en extrem reduktion av bilden av människan. Ju mer beskuren, desto större ångest, men också en möjlighet att finna de sista och mest äkta utvägarna."²⁵

Det gemensamma gällde alltså en slags sammanhållande högtidlig tro på konsten och språkets potential som ifrågasättare av det givna i tillvaron. Men stilmässigt existerade ingen homogenitet i författarnas texter. Vad man kan framhålla är dock ett genomgående tematiskt drag av att fokusera på nuet och att tackla dess allmängiltiga och existentiella problematik utifrån kategorier som just "fruktan" och "ångest". Den universella ambitionen bars upp av att symbolspråket och experimenterandet skulle undanröja det naturalistiska avbildandet av verkligheten. Prosan skulle på så sätt efterlikna poesin.²⁶

"Fyrtioalismen" kan så inte betraktas som en rörelse, men inte heller som en helt ny litterär och kulturell respons. Till stora delar följer den på den *modernistiska* litteratur som verkade under 1930-talet i Sverige, företrädda av framförallt Gunnar Ekelöfs och Artur Lundkvists diktning.²⁷ Den experimentella framtoningen hos fyrtioalisterna

²¹ Lönnroth, Lars i Delblanc, Sven och Lönnroth (red.), *Den svenska litteraturen- del V*, s.22

²² Större delen av innehållet i Vennbergs diktsamling *Halmfackla* refuserades 1939, men blev senare hans genombrottsbok då den gavs ut 1944 (se vidare Lagerlöf, Karl-Erik, *Den unge Karl Vennberg*, s.294f.) Lindegren inflytelserika *mannen utan väg* blev också refuserad, endast en liten privatupplaga trycktes 1942. Boken trycktes dock i en andra upplaga och kom ut i bokhandeln 1946 (Se vidare Bäckström, Lars, *Erik Lindegren*, s.196)

²³ Brandell, s.227

²⁴ Politiskt var många av "fyrtioalisterna" radikala, med anarkistiske utopisten Lindegren, syndikalisten Dagerman och socialisterna Vennberg och Ahlin i spetsen. Den inbördes variationen är dock representativ. Den ateistiska hållningen fann heller ingen enhetlig grogrund i gruppen, då namn som Ahlin, Arnér och Vennberg alla kan sättas i förbindelse med kristendomen.

²⁵ Broström, Torben, *Modern svensk litteratur 1940-1972*, s.70

²⁶ Göransson, Sverker i Delblanc och Lönnroth (red.), s.226

²⁷ Modernismen som internationell beteckning är annars av sammanfattande art för ett stort antal riktningar inom konst och kultur från 1800-talets slut till de första decennierna av 1900-talet. Vad den

skilde sig egentligen inte nämnvärt ifrån det svenska trettioalets litterära avantgarde. Man tog förvisso avstånd ifrån trettioalets fokusering på det subjektivistiska till förmån för det mer allmängiltiga och tidstypiska i tillvaron, vilket t ex kom till uttryck i Vennbergs dikt *Deklaration*: "[...] Nej detta vill jag ha sagt/ mitt ansikte på mitt öde: att jag inte tänker delta i privattungsinnets lilla möbelutställning/ Jag är skogshuggare/ inte möbelfabrikant [...]."²⁸ Men den avgörande skillnaden låg, sådana deklamationer till trots, i att det inte längre handlade om uppdelade och temporära yttranden i offentligheten. Snarare övertog man den litterära institutionen. Ett svensk modernistiskt genombrott kunde således etableras genom att debatterandet på kultursidorna, förlagsutgivningen av nya intressanta författare och litterära tidskrifter genomsyrades av en litterär modernistisk strävan. Konsekvensen av detta blev en upplösning av det som utgjorde splittringen mellan konventionell dikt och modernistisk dikt på den svenska litterära arenan, dvs. modernismen blev integrerad i det traditionella.²⁹

Slutet på den kortvariga "fyrtioalismen" var först och främst en symptomatisk följd av att de individuella författarna aldrig erkänt dess existens. Men det kan också konkret åskådliggöras genom att kort nämna den tvist inom den svenska författarföreningen som inleddes i slutet av 1947. Då hade 31 författare, bl. a Ahlin, Aspenström och Vennberg, skickat ett gratulationstelegram till Sovjetunionen på trettioårsdagen av den kommunistiska revolutionen. De av dessa författare som suttit i författarföreningens kommitté uteslöts däriifrån under 1948. Andra fyrtioalister som Lindegren och Dagerman valdes in som ersättare. Kärnan av vad som utgjort de fyrtioalistiska författarna var nu mer än någonsin splittrad och dispyterna fortsatte under många år framåt.³⁰ Det av romantik och mysticism inspirerade svenska unglitterära 1950-talet var så i annalkande.

1.1.2 Litterära tidskrifter

För att placera *40-tal* i ett tydligt sammanhang krävs mer än att peka på hur innehållet i litterära tidskrifter i vida termer domineras av skönlitterära texter och essäistik. Begreppsförklaringen måste bli snävare för att inte gälla tidningar och tidskrifter som rymmer snarlika inslag. Ytterligare en avgränsning gäller sedan de tidskrifter som exemplifieras i detta avsnitt. Med anledning av utrymme och relevans lägger jag här störst vikt vid unglitterära tidskrifter som verkade i Sverige under perioden 1930-1947.

Första problemet gäller gränsdragningen av vad en "tidskrift" är, då i motsats till t ex dagstidningar, kalendrar, årsböcker etc.. Med avgränsning i svensk kontext har följande definition getts av litteraturutredningen 1968 om statligt tidskriftsstöd: "[...] periodisk publikation som utges med mer än ett nummer per år och högst ett nummer

syftar till är ett förhållningssätt där man verkar för en brytning med de redan existerande regelsystem inom konsten och det strama verklighetsåtergivandet till förmån för experimentell abstraktion, det fria associerandet och sökandet efter nya uttrycksmedel för att skildra verkligheten. Detta angreppssätt har föranlett bildandet av underavdelningar i form av specifika "ismer", t ex expressionismen, futurismen, surrealismen och dadaismen.

²⁸ Vennberg, Karl, *Dikter 1944-1960*, s.44

²⁹ Göransson i Delblanc och Lönnroth (red.), s.224ff.

³⁰ Scobbie, Irene, *Aspects of modern swedish literature*, s.311f.

per vecka.³¹ Om man godtar detta kvantitetsmässiga utlåtande är dock gränsdragningen och bedömandet av vad "litterär" är än mer bekymmersamt. Inom forskningen finns ingen tydlig enhetlig linje då förhållningssättet gentemot kategorien "kulturell tidskrift" används pragmatiskt från fall till fall. Samma problem uppstår vad gäller genretidskrifter inom t ex. science fiction eller värderingen av stencilerade tidskrifter och diverse skoltidningar. Vissa tidskrifter som t ex. novellmagasin eller de av litteraturvetenskaplig karaktär kan dock utelämnas med hjälp av några grundläggande kriterier:

- (1) har som [ett av sina] huvudsyfte[n] att publicera skönlitterära (original-)bidrag
- och (2) som dessutom i form av artiklar och/eller notiser presenterar dessa bidrag och/eller de författare, som skrivit dem.³²

För ytterligare precision kan man även tillägga att de litterära tidskrifterna bör innehålla analytiska och kritiska texter om litterära fenomen och författare för att föra upp dessa ämnen till offentlig debatt.³³ Den unglitterära tidskriften som underavdelning till den litterära tidskriften har sedan utvecklats mer ur ett erkännande av företeelsen som sådan än som term. Beteckningar som "små litterära magasin", "avantgardeorgan", "little magazine" och liknande förekommer också. Oenigheten är tydligt framkommande både internationellt och nationellt. En klar och obestridd definition av begreppet är svårt att fastslå.³⁴ Men vad som används i det här arbetet och avses som betecknande för 40-tal som *unglitterär tidskrift* är att den "uppfattar och förkunnar det nya stilmedvetandet som ett karaktistikum för en ny tid och därmed inleder en ny epok."³⁵

Vad för slags funktion den unglitterära tidskriften har haft rent historiskt säger sedan också något om dess karaktär. Huvudsakligen ser man hur de i många fall³⁶ har fungerat som inkörsport till det litterära system som byggs upp av bokförlagen. Det handlar alltså främst om en offentlig plattform för framtida debutanter eller lovande aspirerande författare. Detta berör även sådant material som troligtvis aldrig kommer utkomma i bokform, t ex. teoretiska anföranden och programartiklar.

Ett utmärkande drag som hör samman med den ungdomliga karaktären är annars en särskild bevakning av ny inhemsk litteratur och introduktion av nya utländska litterära strömningar och författare. Den rent ekonomiska rollen kan man inte heller underskatta. Inte som direkt försörjningsmedel, men än dock en väl använd sidoinkomst för författare inom det litterära systemet. Överlag har det dock inte handlat om några stora summor per spalt eller dikt. I ett brev till Gerard Bonnier påpekar Axel Liffner, författare och tidskriftsredaktör, problemet med att han har som vana att "påminna unga författare som klagat över honorarets storlek att *Utsikt* [en

³¹ Holmberg, Claes-Göran, *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970*, s.10

³² Ibid., s.13

³³ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.259

³⁴ Ibid., s.15

³⁵ Ibid., s.14

³⁶ För att ge några kända svenska exempel: Tage Aurell, Ivar Lo-Johansson, Erik Lindegren, Artur Lundkvist, Harry Martinsson, Per Wästerberg mfl., se vidare Holmberg, *Litterära tidskrifter i Sverige*, s.7

unglitterär tidskrift, min anm.] inte är till för att ge unga skribenter en inkomstkälla utan ett forum.³⁷

Särskiljande för fenomenet unglitterära tidskrifter är också ett kontinuerligt samband med modernismen.³⁸ En indelning som ur ett internationellt perspektiv fungerat som en förbindelselänk för en hel litterär tidskriftstradition. Som uttrycksmedel för nya författargrupperingar har den dock haft olika funktioner beroende på vilken rörelse, språk och land som stått bakom själva innehållet. Avantgardeteoretikern Renato Pogglio har uppmärksammat fenomenet och förordar att estetiska undersökningar bör utgå ifrån att "genreindelningar [är] påtagligt viktiga. Varken mer eller mindre viktiga är de unglitterära tidskrifterna för dem som studerar rörelser i vår tids litteratur."³⁹ Vad som är signifikativt för "vår tid" kan genom en grov summering sedan indelas i tre olika unglitterära tidskriftsperioder som föregick 1940-talet.

Den första unglitterära tidskriftsfasen, som sträcker sig från 1800-talets senare del till utbrottet för första världskriget, hade som främsta uppgift att *understödja konsten* och dess litterära rörelser. Den dominerades av en mängd olika små franska regionala litterära grupperingar som genom tidskriftspublikationer ville berättiga sina nypåfunna *ismer*.⁴⁰ De engelska motsvarigheterna bestod också runt sekelskiftet av tidskrifter under parollen *l'art pour l'art*.⁴¹

Övergången till en andra period togs sedan vid där franska ungdomsprojekt av mindre skala och brittiska esteter efterhand möttes upp av de tyska expressionisterna som förde en tradition vidare in i 1920-talet. Utvecklingen pekade på att större *modernistiska projekt* nu uppstod i de unglitterära tidskrifternas andra fas mellan 1915-30. Där fick formexperimenten och teorierna en mer samlad och proklamerande framtoning genom tidskrifter av t ex dadaister, surrealisterna och immigrantmodernister i Frankrike.⁴² Den senare kategorin var en internationell samling unga avantgardister i Paris som kom att publicera nyskrivet material, vilket inkluderade namn som Hemingway, Eliot och Pound. Dessa framstående diktare kom även att figurera i USA där den litterära modernismens tidskrifter snabbt fick en vänsterinriktning genom bl a. den New York-baserade *Little Review*. En socialistisk värdegrund som under 1930-talet växte sig allt starkare inom den unglitterära tidskriftstraditionen, vilket gör en tredje *politiskt radikal period* urskiljbar.⁴³ Litteraturen fick samsas med politiska och ekonomiska artiklar i tidskrifter som amerikanska *The New Masses* och *Partisan Review*. Det politiska engagemanget präglade så även en ny brittisk diktargeneration i de engelska tidskrifterna *The Left Review* och *New Verse* med förgrundsgestalter som W.H Auden och Stephen Spender.

³⁷ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.154

³⁸ Se 1.1.1 Fyrtiotalism

³⁹ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.22

⁴⁰ Vad som kan ha bidragit till den traditionella ungdomliga hållningen var att redaktören och nittonåringen Pierre Louys redan 1891 i organet *La Conque* införde en regel att bidragens författare inte fick överstiga 25 års ålder.

⁴¹ Konsten för konstens egen skull.

⁴² Holmberg, *Upprorets tradition*, s.23

⁴³ Ibid., s.21

Ovanstående internationella översikt tas upp med anledning av dess inflytande på den radikala anda som kom att prägla diverse unglitterära tidskrifter på 1930-talet i Sverige, vilka i sin tur kom att inspirera det unglitterära tidskriftsklimatet under 1940-talet. 40-tals redaktören Gustav Rune Eriks har skildrat hur han under sin tonår kände en meningsfullhet genom en antologi som *Fem unga*⁴⁴ därför att den "styrkte ens livsglädje, den blev till ett legitimt uppror mot de konventionella formerna- det fanns en levande och ung kultur!"⁴⁵

Den ledande kraften bakom *Fem unga* var författaren och modernisten Artur Lundkvist. Han hade hellre sett att denna antologi istället blivit till en tidskrift, men förlaget Bonniers var ointresserad av tidskriftsförslaget.⁴⁶ Istället blev Lundkvist en av initiativtagarna bakom den unglitterära tidskriften *Kontakt* som gavs ut på det lilla bokförlaget *Brand* (1931) där de flesta från *Fem unga* medarbetade, Harry Martinsson undantagen. Den radikala programförklaringen skrevs av Lundkvist och deklarerade en tidskrift "för ungdom och uppror, för intellektuella äventyr."⁴⁷ Äventyret visade sig dock vara för stort rent ekonomiskt och *Kontakt* lades ner efter första numret.

Ett nytt försök gjordes dock redan samma år, nu med en mer allmän kulturell tidskrift vid namn *Spektrum* som gavs ut på ett eget förlag. Under två års tid anfördes tidskriften av bl. a Gunnar Ekelöf, Karin Boye och Erik Mesterton. De redaktionella drivkrafterna var uttryckligen vänsterradikala och man fokuserade på att introducera utländsk litteratur.⁴⁸

Bonniers insåg snart att det ändå, i alla fall rent prestigemässigt, kunde vara försvarbart att samla en ung svensk författarelit inom ett kulturellt tidskriftsorgan, vilket gav upphov till *Fronten* (1931-32). Redaktören Sven Stolpe inledde redan i tidskriftens första rader med att proklamera att: "Behovet av en svensk aktuell kulturtidskrift behöver icke diskuteras. [...] Emellertid torde endast en mening råda om att en publikation som uteslutande tar sikte på väsentlig[a] kulturfrågor [...] har en stor uppgift [min kursivering]."⁴⁹

Stolpes "stora uppgift" inbegrep även att tackla allmän kulturella frågor i linje med innehållet i *Spektrum*. Dessutom gavs det utrymme för inrikes- och utrikespolitiska krönikor som i stort överskuggade de skönlitterära inslagen. Artur Lundkvist såg så ett behov, även om han lämnade bidrag till *Fronten*, för en utpräglad unglitterär tidskrift och i samarbete med Bonniers blev han inom kort redaktör för *Karavan* (1934-1935). Tidskriften utkom kvartalsvis. Rent innehållsmässigt dominerades den av bidrag från Lundkvist och Ekelöf men betonade även den utländska modernismen i form texter av t ex amerikanen William Faulkner, franske surrealisten André Breton och engelske modernisten och poeten T.S. Eliot mfl.⁵⁰

⁴⁴ Medverkande: Erik Ask Lund, Josef Kjellgren, Artur Lundkvist, Harry Martinson och Gustav Sandgren.

⁴⁵ Holmqvist, Bengt (red.), *40-tal- en prosaantologi*, s.84

⁴⁶ Holmberg, *Upprörets tradition*, s.60f.

⁴⁷ Holmberg, *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970*, s.53

⁴⁸ Holmberg, *Upprörets tradition*, s.63

⁴⁹ Holmberg, *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970*, s.141

⁵⁰ Runnquist, *Litterära tidskrifter i Sverige 1920-1960*, s.38f.

Under ledning av Lundkvist, och med tidskriftsutvecklingen som redskap, hade den svenska trettiotalmodernismen genomfört ett intrång i den litterära offentligheten för en hel generation. Efter *Karavan* kom dock ingen ny ersättare under 1930-talet. Mycket beroende på att Lundkvist försvann utomlands under stora delar av decenniens slut och att det antagligen ansågs nödvändigare att delta i bekämpandet av nazismen mer handgripligt än att ingå i en inbördes litterär polemik på en tidskrifts debattsidor.⁵¹

Under pågående krig gjordes dock ansatser till att återskapa den unglitterära tidskriften som kontrast mot den kulturella stiltjen som låg över beredskapsstämningen i landet. Författarna Erik Lindegren och Karl Vennberg försökte redan 1939 få Bonniers att ställa sig bakom ett nytt unglitterärt projekt, men så blev det inte. Istället skedde den litterära upptakten under 1940-talet återigen genom att generationen med Lundkvist, Ekelöf och Martinsson framträdde som litterärt kollektiv i den litterära kalendern *Horisont* (1941-44).⁵² Likheter med *Karavan* var uppenbara, men endast fem nummer gavs ut och författarna var inte längre särskilt unglitterära. Den nya författargenerationen gjorde dock sig gällande redan i *Horisont*. De framtida medarbetarna i *40-tal* representerades där bl. a av Olov Jonason, Ragnar Thoursie, Lindegren och Vennberg.

Ett eget forum låg dock i startgroparna sedan Vennberg och Lindegren övertagit Lundkvists roll som pådrivande för en ny unglitterär tidskrift. Dessa två, i samröre med namn som Sven Alfons och Axel Liffner, utarbetade 1944 ett färdigt nummer av en tidskrift vid namn *Votum* som dock aldrig gavs ut. Förläggaren (Ljus förlag) gav upp planerna och istället bestämde sig en annan förläggare (Bonniers) för att detta år ge ut *40-tal* med då i stort sett okända unga män som redaktörer.⁵³ En närmare redogörelse över *40-tal* och hur tidskriften sedan kom att lanseras som kärnan för en ny fyrtiotalistisk författargeneration presenteras i kapitel 3.1.

För att komplettera denna unglitterära bakgrundsbeskrivning till *40-tal* blir det relevant att även kort omnämna två samtida tidskrifter som *Stil/ Presens* (1944-45, 1947) och *Sesam* (1946-47). De kom att arbeta ur andra estetiska utgångspunkter än *40-tal*, men likväl hade även de seriösa anspråk till att forma en unglitterär gruppering som kunde påverka den svenska litterära offentligheten.⁵⁴

Stil/ Presens (bytte namn från *Stil* till *Presens* efter första utgivningsåret) var först och främst speciell såtillvida att utgivningsorten var Göteborg. Då ska man komma ihåg att huvudstaden med väldigt få undantag⁵⁵ var den unglitterära tidskriftens utgångspunkt. Tidskriften intog annars en helt annorlunda idealistisk syn på litteraturen än vad som

⁵¹ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.71

⁵² Ibid., s.72

⁵³ Runnquist, *Litterära tidskrifter i Sverige 1920-1960*, s.50

⁵⁴ *40-tal* efterträddes senare av inte mindre än tre litterära tidskrifter, samtliga under ledning av f.d. fyrtiotalister och utgivna under perioden 1948-50. Axel Liffners *Utsikt* var mest besläktad med *40-tal* och blev dess direkta arvtogare. Stig Carlson blev redaktionssekreterare för lyriksamfundets *Poesi* och Erik Lindegren redigerade den ansenliga och omfångsrika *Prisma*. Se vidare Göransson i Delblanc och Lönnroth (red.), *Den svenska litteraturen- del V*, s.222.

⁵⁵ Svenska unglitterära tidskrifter under 1900-talets först hälft var främst en Stockholmsbaserad verksamhet. Fram till och med 1940-talet hade endast 3 unglitterära tidskrifter av sammanlagt 12 annan utgivningsort; *Stil/Presens*, *Vårbris* (1906, från Malmö) och *Med penna och pensel* (1904-05, unglitterär studentskrift från Uppsala). Se vidare Holmberg, *Upprorets tradition*, s.265 (Bilaga 4).

gavs uttryck för i *40-tal*. Redaktören Bengt Bogestrand ville med tidskriften ge en plattform åt en författargeneration präglad av optimism snarare än pessimism. I programförklaringen tydliggörs hans strävanden med uppmaningen: "Låt oss samlas kring dikt, konst, musik, kring det som förmår höja människan. Det är tillräckligt mycket, som drar ned. Vi unga måste själva skapa något annat. Låt oss begynna nu."⁵⁶ Trots denna grundsyn fanns dock ingen uttalad rivalitet tidskrifterna emellan. På sin höjd sträckte det sig till en skepsis från Bogestrands sida gentemot *40-tals* redaktionella brist på ett enhetligt litterärt program.⁵⁷

Det humanistiska och livsbejakande premisserna gick igen även i *Sesam*. Tidskriften startades däremot i direkt opposition till *40-tal*. Att *Sesam* uppstår som en unglitterär rival och utstuderad konkurrent är mer "[e]tt bevis för *40-tals* livaktighet"⁵⁸ än att man strävade efter något själv, men ambitioner sänkades inte. Under ledning av Tore Zetterholm⁵⁹ och Uno Florén förespråkades det konstruktiva och positiva i litteraturen. Svärtan i *40-tal* ansåg man vara angränsande till en nihilistiskt livssyn, en "rädslans magi"⁶⁰ som fick representera den destruktiva uppgivenhet *Sesam* vände sig emot: "Vi tänker inte göra *Sesam* till ett forum för trötta konnässörer på jordiska helveten."⁶¹ Detta med tydlig adress mot medarbetarna i *40-tal*. Två essäer av Aspenström ("*Zebran och den amoraliska människan*", *40-tal* nr.2 1946) respektive Oswald ("*Nysymbolismen*", *40-tal* nr.5 1946) kritiserades hårt i tidskriften och "redaktörerna fäktade ivrigt med sina kolleger i bonnierorganet [...]."⁶² Men detta till trots bör attackerna mot *40-tal* inte överdrivas. Den ursprungliga manifesterande drivkraften avtog ganska snabbt då man insåg att man genom sin programförklaring uteslöt alltför många ur den nya författargenerationen. Tidskriften blev efterhand bredare, flera av medarbetarna i *40-tal* fick texter publicerade, t o m urtypiske *40-tals* deltagaren Erik Lindegren gavs utrymme. Man lade också stor vikt vid finlandssvenska inslag. Vilket var naturligt då en tredje redaktör, finlandssvenske Lorenz von Numers, tillträdde under slutet av 1946. Tidskriften lades ner 1947 efter att ha givit ut 27 nummer.⁶³

1.2 Syfte och frågeställningar

Den övergripande delen av min studie handlar om på vilket sätt *40-tal* som forum och helhet skildrar samhället genom de idéer man väljer att genomdriva. Berättartekniska aspekter kommer alltså att behandlas och sättas i relation till den inverkan på tidskriftens förmedling av estetiska idéer som gör sig gällande kring det svårtillgängliga språket som ett litterärt förhållningssätt. Analysen skall även deskriptivt förklara hur de sociala och politiska förhållandena avspeglas i tidskriften.

Att utgå ifrån tidskriften *40-tal* innebär i sig ett ytterst avgränsat perspektiv på de författarskap som berörs. I min studie inriktar jag mig *enbart* på att analysera de texter som skrevs i den nämnda tidskriften och de kulturella yttringar som behandlades däri.

⁵⁶ Holmberg, *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970*, s.105

⁵⁷ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.78

⁵⁸ Runnquist, *Litterära tidskrifter i Sverige 1920-1960*, s.58

⁵⁹ Notera att Zetterholm förekom i *40-tal* nr.3 1945 innan han blev redaktör för *Sesam*. Se Bilaga 1.

⁶⁰ Holmberg, *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970*, s.94

⁶¹ Ibid.

⁶² Runnquist, *Litterära tidskrifter i Sverige 1920-1960*, s.58

⁶³ Holmberg, *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970*, s.94

Mitt syfte med arbetet är rent konkret att genom exemplet *40-tal* bedriva en litteratursociologisk analys av *hur* idéerna och estetiken uppkommer i tidskriften ur samspelet med efterkrigstidens Sverige som samhällsklimat. Detta inbegriper en strävan att utröna den genomgående tesen att *40-tal* som litterärt uttrycksmedel intog ett avgränsat betydelseskapande som kollektivt subjekt vilket översteg summan av de individuella projekten.

Min huvudsakliga problemformulering blir därmed *Vilket idéklimat skildras i tidskriften 40-tal och varför?* Centralt blir att se *40-tal* som ett forum och helhet för att också kunna besvara följdfrågor som *Vilka politiska och estetiska strategier förekommer i tidskriften?* och *Vilka litterära fraktioner ställde sig mot varandra i idédebatterna?*

Undersökningen av frågeställningarna redovisas mot bakgrund av en systematisk genomgång av de huvudsakliga inslagen i tidskriften. Varje genrekategori av materialet presenteras med utgångspunkt i det kvantitativa underlag som framgår av bilaga 2. Indelningen omfattar en grov men behövlig områdesgeneralisering av arten essäer, noveller, lyrik, utländska bidrag och övrigt. Själva analysen bedrivs sedan utifrån idéinnehållet i dessa förekommande inslag.⁶⁴ Av utrymmesskäl blir det även nödvändigt att selektivt välja ut de i sammanhanget mest karaktäristiska och betydelsefulla bidragen, vilket innebär en subjektiv avvägning som läsaren bör ha i åtanke. Av samma anledning väljer jag att fokusera på föreställningarna *pessimism* och *svårtillgänglighet* som utgångspunkter för att kunna genomföra en väl avgränsad analys av tidskriftens idéinnehåll. För en fullständig överblick av innehållet i *40-tal* hänvisar jag till bilaga 1.

Rent begreppsmässigt kommer arbetet att bygga på en vid definition av kultur, detta inbegriper därmed samhälleliga aspekter och inte bara rent konstnärliga. En snävare behandling ges dock preciseringen av de sociala, estetiska och politiska faktorer jag avser skildra i relation till *40-tal*. Detta inkluderar användningen av specifika begrepp som t ex. *modernism*, *pessimism* och *existentialism*.

1.3 Tidigare forskning

Studier kring *40-tal* har bedrivits utifrån att se dess funktion som delaspekt i ett större generationsskapande sammanhang, några avgränsade studier har ej påträffats. Åke Runnquists *Litterära tidskrifter i Sverige 1920-1960* utgör ett ganska talande exempel där *40-tal* förvisso ges en översiktlig presentation, men där syftet stannar vid att ge en vägledande förteckning över svenska litteraturtidskrifter i allmänhet.

En snarlik, om än betydligt mer omfattande, behandling av ämnet står att finna i *Upprorers tradition- den unglitterära tidskriften i Sverige* av Claes-Göran Holmberg. Här skildras historiken kring de svenska unglitterära tidskrifterna från 1700-talets första hälft t o m 1970 där studiet primärt inriktats på att utreda dess uppbyggnad och funktioner i såväl inhemsk som internationell kontext. Upplägget kretsar sålunda kring

⁶⁴ Se kap. 1.5.1 Uppsatsens disposition.

att först betrakta tidskrifternas litteraturhistoriska utveckling för att sedan ur ett mer systematiskt hänseende åskådliggöra de institutionella, förlagsmässiga och ekonomiska faktorerna.⁶⁵

Då ringa forskning bedrivits i ämnet ser Holmberg en nödvändighet i att förena olika teoretiska förhållningssätt för att bilda egna hypoteser. Ett multiteoretiskt genomförande där de akademiska tendenserna tonas ner till förmån för en mer berättande översiktlighet. Inga utsagda anspråk görs emellertid på att granska vissa tidskrifter i detalj. Även om en kortare närstudie tillägnas *Rondo* så förblir avsikten intakt: "De enskilda tidskrifterna fungerar alltså enbart som byggstenar i konstruerandet av denna helhet."⁶⁶ Med andra ord så präglar även detta synsätt den analys av *40-tal* som Holmberg genomför. Perspektivet inkluderar dock en betydande insats som ett unikt dokumenterande av denna tidskrift vad gäller konkret redaktionell information om de involverade medarbetarna, kvantitativa fakta (utgivningstid, material etc.)⁶⁷, marknadsaspekter, utformning (lay-out och typografi) och kort om dess innebörd samt påverkan på det övriga litterära klimatet. Här ges även en behövlig resumé av forskningsläget och terminologin inom de litterära tidskrifternas sfär.

Holmbergs kommenterade bibliografi *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970* kan i sammanhanget ses som ett komplement till ovanstående arbete. I boken delar han in uppgifter om de litterära tidskrifterna i fyra schematiska avdelningar: fakta, kommentarer, medarbetarförteckning (urval) och litteraturförteckning. Tidskrifterna står sedan i bokstavsordning och är uppdelade i två delar, "Litterära tidskrifter" och "Allmänskulturella tidskrifter", utefter de begreppsdefinitioner han gjort i sin inledning.⁶⁸

Forskningen kring "fyrtiotalismen" och dess författare har dock ofta med *40-tal* som referenspunkt, av vilka några bör beröras i synnerhet. Den bild av fyrtiotalisterna som presenteras i Mats Janssons *Kritisk tidsspegel- studier i 1940-talets svenska litteraturkritik* utgår ifrån att dess tillfälliga övertagande av den litterära institutionen måste ställas i ett beroendeförhållande till framväxandet av en ny kritikergeneration. Granskningen av epokens kritiker görs utifrån att först ange deras ideologiska och konstnärliga positioner för att sedan kunna analysera hur de kom att företräda och berättiga genombrottet för den lyriska modernismen. För att illustrera detta sammanhang väljs fem specifika kritiker ut vars förehavanden är relevant i relation till min studie då de alla i mer eller mindre utsträckning figurerat med texter i *40-tal*.⁶⁹ Här ges dock inget specialstudium av denna tidskrift, detta förbehålls *Aftontidningen*. Men ytterst användbart är ändå den ideologikritiska insyn som ges av de medarbetande författarna i *40-tal*. Även dess ingående undersökning av den litteraturkritiska debatt som berörde begreppet pessimismen utgör ett viktigt inslag i mitt använda forskningsunderlag, och då främst analysen av essän *Den moderna pessimismen och dess vedersakare* av Karl Vennberg som publicerades i det första numret av *40-tal* 1946. Jansson baserar bl. a. de teoretiska premisserna i boken på att se

⁶⁵ Holmberg, Claes-Göran, *Upprorets tradition*, s.18

⁶⁶ Ibid., s.12

⁶⁷ Ibid., s.263 ff. (Bilaga 1-6)

⁶⁸ Holmberg, *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970*, s.12f.

⁶⁹ De berörda kritikerna är: Viveka Heyman, Axel Liffner, Stig Carlson, Lennart Göthberg och Allan Fagerström.

litteraturkritiken som instanser i ett litterärt fält där de litterära tidskrifterna tilldelas rollen som dess institution, allt utifrån Pierre Bourdieus definition av sociala fält. Emellertid vilar studien som helhet på att integrera en mängd olika teoretiska uppfattningar beroende på vilken aspekt av litteraturkritiken som undersöks. Synsätt hämtas således ifrån t.ex. Hohendahls användande av sociala modeller. Hohendahls perspektiv på litteraturen utgår ifrån kriteriet att verkets existens inte görs gällande förrän man konstaterat vilken påverkan den i historisk mening har haft. Detta innebär att läsarens mottagande av litteraturen utgör ett *aktivt* deltagande av verket. Hohendahl jämför så kritikerns analytiska uppgift för litteraturhistorien med författarens roll som producent. Stor vikt läggs alltså på de litterära normernas funktion i historien, där litteraturkritikerna blir "en del av den litterära offentligheten."⁷⁰

I *Modern svensk litteratur 1940-1972* tillägnar Torben Broström ett betydande avsnitt fyrtiotalets ledande litterära gestalter i relation till andra världskriget. Lyriken såväl som prosan sätts i förbindelse med det då rådande politiska klimatet. Den litterära epoken karaktäriseras av uppslutningen kring *40-tal*⁷¹ vars samband med tidsperioden förstärks genom enskilda studier kring de för tidskriftens räkning centrala figurerna Ahlin, Alfons, Arnér, Aspenström, Dagerman, Lindegren, Oswald, Thoursie samt Vennberg. Vad han försöker urskilja är på vilket sätt litteraturen skiljer sig ifrån andra samhälleliga aktiviteter i frågan om de då pågående slitningarna mellan den estetiska introspektionen och den föränderliga relationen till omvärlden. Analysen av 1940-talets litterära produktion bedrivs genom att skildra dess samband med den existentialistiska hållningen. Han ämnar på så sätt få grepp om och utreda "fyrtiotialismen" som helhet.

Relevanta antologier utgörs av en rad introducerande verk, av vilka de tre följande måste betecknas som de i sammanhanget mest betydande. Först och främst har Arne Häggqvist i sin skrift *Fyrtiotalisterna*, utöver samlandet av debatter, deklamationer, poesi, noveller och romanfragment, på en grundläggande nivå gett överblickande förklaringar av den essäiska debattprosan, lyriken, prosan och teatern som i sin helhet kan sägas definiera fyrtiotialismen. Utgångspunkterna förblir sedan detsamma i L-O Franzéns *40-talsförfattare* där särskild tonvikt läggs vid en redogörelse kring prosakonsten och sammanställandet av diverse kritikers essäer om sexton författare där så gott som samtliga fick bidrag publicerade i *40-tal*. I denna bok återfinns även Bengt Holmqvists redogörelse *Svensk 40-talslyrik* där bl.a. metodik, idéinnehåll och attityder skildras och ställs i relation till krigsutbrottet.⁷² Holmqvist redigerade sedan prosaantologin *40-tal* där den politiska och kulturella bakgrunden får särskilt utrymme i en inledande översikt. Även idéklimatet i själva tidskriften *40-tal* behandlas, om än summariskt. Särskilt beaktande ges dock redaktören Lennart Göthberg och Sivar Arnérs essä *Försvar för dikten* (nr.3, årg.1 av *40-tal*).⁷³

Böcker vars innehåll främst tjänar mitt syfte genom att de belyser vilket förhållande olika författare hade till *40-tal* utgörs ofrånkomligen av författarmonografier. Nämnas

⁷⁰ För vidare läsning om dessa teoretiska perspektiv se Jansson, Mats, *Kritisk tidsspegel*, s.19ff.

⁷¹ Broström, Torben, *Modern svensk litteratur 1940-1972*, s.21

⁷² Holmqvist i Franzén (red.), *40-talsförfattare*, s.13

⁷³ Holmqvist (red.), *40-tal- en prosaantologi*, s.13f.

bör t ex Karl Erik Lagerlöfs *Den unge Vennberg*,⁷⁴ Dagermanporträtten i Lotta Lotass *Friheten meddelad* samt *Den politiske Stig Dagerman* av Hans Sandberg och Lindegrenskildringarna i Anders Cullheds "*Tiden söker sin röst*" och Lars Bäckströms *Erik Lindegren*. På liknande sätt har sedan Birgitta Holm dels genom sin omfattande studie *Gösta Oswald- hans liv och verk och hans förbindelse med det svenska 40-talet* utrett *40-tals* ställning som impuls för ett representativt författarskap och dels ur ett sociologiskt marxistiskt perspektiv forskat kring efterkrigsmodernismens litterära institution med nämnde författare som exempel i den av Arne Melberg redigerade samlingsvolymen *Den litterära institutionen*.

1.4 Teori

Ambitionen med min analys är att klargöra *40-tals* förbindelser med samhällsutvecklingen under den givna tidsperioden 1944-47. Därmed kopplar jag det nämnda litteratursociologiska angreppssättet med en närstående samhällsanalytisk teoretisk inriktning, den marxistiska litteraturteorin. Samhörigheten uppenbarar sig då min studie vill analysera *40-tal* som ett betydelseskapande kulturellt verk vars historiska och samhälleliga miljö spelar en avgörande roll för tidskriftens innehåll.⁷⁵ Som sammanfogande teoretisk utgångspunkt används den marxistiske litteraturteoretikern Raymond Williams idéer kring skapandet och författarrollen. Vägen fram till valet av Williams som specifik teoretiker präglades av att jag eftersökte en teori som gick väl ihop med mina litteratursociologiska ambitioner men som samtidigt inte skulle riskera att förvandla min undersökning till en ren litteraturvetenskaplig analys. Vad som var förtjänstfullt med Williams tankar var att de möjliggör ett större kulturellt perspektiv än det som följer på den mer traditionella litteraturvetenskapliga betoningen av semiotiska och strukturalistiska utgångspunkter: "Williams intresse gäller inte bara litteraturen i snäv bemärkelse, han är också angelägen att utveckla en marxistisk kultursociologi."⁷⁶

Med anledning av Williams teoribildning bör det i sammanhanget därmed understrykas att jag använder den marxistiska litteraturteorin som ett problemfält. Det är inte meningen att reducera det konstnärliga i tidskriften till att representera en av klasstillhörighet determinerad reflektion av samhällsstrukturen och dess ekonomiska bas.⁷⁷ Avsikten är därmed heller inte att analytiskt inskränka studien till att se *40-tal* som ett på förhand givet och enhetligt ideologiskt uttryck. En alltför radikal marxistiskt ideologikritisk hållning där de dualistiska termerna *bas* (den ekonomiska verkligheten) och *överbyggnad* (juridisk och politisk ideologi) strikt tillämpas riskerar att bortse ifrån litteraturen som socialt fenomen, förankrad i en social och historisk verklighet.⁷⁸ En förutsättning för analysen blir då att se *40-tal* som *verk* och inte enbart beskriva dess karaktär som en *vara* genom de två ovanstående begreppen. Det

⁷⁴ Man bör även notera att det i antologin *Vyer* (red. Thedin, Nils) samlas essäer och artiklar ur tidningen *Vi*, och däribland återfinns Karl Vennbergs essä *En 40-talist tar farväl av 40-talet*. En upplysande och subjektiv poetisk skildring av decenniets litterära bedrifter där *40-tal* intar rollen som utfällningspunkt för fyrtiotalismen som sådan.

⁷⁵ Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner*, s.185

⁷⁶ Åhlberg, Lars-Olof i Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia (red.), *Modern litteraturteori- del 1*, s.183

⁷⁷ *Ibid.*, s.179

⁷⁸ Melberg, Arne (red.), *Den litterära institutionen*, s.21ff.

konstnärliga uttrycket innehar dock också en *funktion* som vara under tidsperioden. Men i undersökningen ställs detta enbart i relation till hur detta påverkar det estetiska idéinnehållet.

Användandet av ett marxistiskt perspektiv skall alltså vara ett verktyg för att tidskriften ska sättas i teoretisk relation till den kontext som utgörs av mina inledande frågeställningar. Vad jag sedan ämnar påvisa är hur Raymond Williams "skapande praktik"⁷⁹ sammanfaller väl med det *nyskapande* idéinnehållet som framträder i *40-tal*. Detta innebär kortfattat att man förändrar bilden av samhället istället för att efterbilda den. Därmed inte sagt att man måste inta en progressiv attityd eller förändra den litterära institutionen. Den estetiska omformulering av de litterära konventionerna blir istället centralt. De gängse kulturella "relationsmönster" och "människoteckningar" som utgör en social modell bryts ner genom dels kommunikation och dels en ny konstnärlig artikulering, vilket inom kontexten *40-tal* sker genom ståndpunkter i offentlig debatt och i den representerade skönlitteraturen.⁸⁰ Genom att analysera det nyskapande idéinnehållet kan man sedan ställa denna estetiska nyformulering som enhetlig motpol till övriga idéströmningar som tilläts i tidskriften. Detta möjliggör en väsentlig utgångspunkt vad gäller att utreda frågeställningen om vilka litterära fraktioner som ställs mot varandra i idédebatterna.

Argumentationen kring de författare som skapade fenomenet *40-tal* koncentreras i arbetet kring två marxistiska utgångspunkter hämtade från Williams. Dels fokuserar han på författarens sociala förbindelser med omgivningen och dels på problemet kring författarna som individer i ett idéklimat. Den första kategorin betraktar hur distribueringen av författarens text avgörs av de yttre sociala processerna, t ex. hur efterfrågan av *40-tal* som tidskrift blir bestämmande av gångbarheten av det producerade på bokmarknaden. Författarens inre påtryckning samspelar med detta och då med tanke på sådant som kan begränsa eller inskränka på texterna.⁸¹ Sådana faktorer kan ses i viljan till att få stöd för sina ståndpunkter hos andra författare och läsare eller att helt enkelt få det antaget av en redaktion som *40-tals*.

Den andra utgångspunkten Williams problematiserar är den borgerliga föreställningen av den individuella författaren. Det relevanta i analysen blir att se denna samhällsvarelse på en språklig nivå för att särskilja en unik social form. Användandet av språket blir med andra ord en social och estetisk specificering för författaren.⁸² Williams angriper så tanken om dennes självständighet då det idémässiga innehållet av språket som form är socialt producerat, ett villkor som är en oundviklig del av den litterära processen. Det individuella projektet kan därmed inte ses som en isolerad företeelse. Denna teoretiska tankegång tillämpas således i min undersökning på begreppet *svårtillgänglighet* och ställs i relation till hur idén om ett avgränsat estetiskt förhållningssätt till språket tas i bruk i tidskriften.

I förlängningen ställs således det borgerligt individuella och särskiljande mot en idé om ett kollektivt subjekt. Därmed kan *40-tal* analyseras såsom varande ett

⁷⁹ Williams, Raymond, *Marx och kulturen*, s.164

⁸⁰ Ibid., s.167

⁸¹ Ibid., s.154

⁸² Ibid.

överindividuellt kulturellt verk. Detta utgångsläge möjliggör att tidskriften inte förminskas till att bli ett hopplockat resultat av olika enskilda texter. De sociala relationerna inverkar alltså på de publicerade bidragen. Detta försöker jag visa genom att applicera Williams teorier kring hur författarrollen är bunden vid "näringen [som] hämtas ur det överindividuella, inte bara i betydelsen delade (ursprungliga) former och upplevelser, utan också i den specifikt skapande betydelsen nya gensvar och nygestaltning."⁸³ Genom detta synsätt kan man sedan gå vidare och analysera hur ett nytt medvetande uppstår ur det samarbete som *40-tal* innebar. Centralt blir sedermera att använda detta teoretiska verktyg för att specifikt analysera idén kring *pessimismen* som framträdande föreställning i *40-tal*.

I arbetet tas innebörden av själva ideologibegreppet i anspråk som neutralt, dvs. de allmänna tankestrukturer och idéformer som ett specifikt samhälle förfogar över som sin färdigställda världsbild. Ett socialt medvetande om man så vill där vissa förhållningssätt, aktioner och känslouttryck ges ett visst berättigande framför andra.⁸⁴ Skildringen av detta blir nödvändig då efterkrigstidens samhälle skall gestaltas och kommer lämpligt nog att sättas i förbindelse med *40-tals* synvinklar, handlingar och attityder ur ett materialistiskt perspektiv.

40-tal ses alltså i anknytning till den politiska maktsfären i Sverige. Därmed avskiljs inte texterna i tidskriften såsom exklusiva enheter utan betraktas som gestaltande uttryck av en samhällelig situation.⁸⁵ Men samtidigt förverkligas inte detta samband förrän idémässigt centrala antaganden finns i texterna. De materialistiska förutsättningarna ingår så som en delaspekt av min tolkning av idéinnehållet. Forumet i sig ses sedan som ett konfliktfyllt resultat baserat på just denna sammanfogning med historien. Dess grundläggande idéinnehåll betingas så av en *emancipatorisk* strävan efter att göra en omskrivning av den egna verkligheten.⁸⁶

Huvudsakligen förs analysen sedan framåt genom marxismens litteraturteoretiskt dubbla fokus. Detta innebär att undersöka hur *40-tal* försökte utveckla en säregen estetisk och idébaserad föreställning av samhället. Genom det *dialektiska* perspektiv, som gör att samhället påverkar tidskriften som påverkar samhället, kan jag därmed synliggöra omgivningens struktur som ett dynamiskt moment för själva det uttryck tidskriften idémässigt förespråkar.⁸⁷

1.5 Metod

Studien bygger i stort på att tolka den information som skildrar *idéinnehållet* inom samhällsfenomenet *40-tal*. Förekomsten av de sociala sammanhang och processer som styrde motiven i tidskriften utgör alltså grunden för min tydning av fenomenet. Min närstudie görs på basis av att återge en helhetsbild av de kontextuella handlingsmönster och den sociala ordning som utgjorde orsakerna bakom och följderna av forumet. Därav väljer jag med fördel en *kvalitativ* metodik. I analysen om

⁸³ Williams, s.156

⁸⁴ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.181

⁸⁵ Aspelin, Kurt, *Spår*, s.8

⁸⁶ Jonsson, Stefan i Bergsten, Staffan (red.), *Litteraturvetenskap*, s.107

⁸⁷ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.208

idéerna kommer jag därför att försöka konkretisera inte bara det manifesta innehållet utan även utrona relevant latent budskap i tidskriften.⁸⁸

På en elementär social nivå är startpunkten att studieobjektet *40-tal* betraktas som att vara den litterära miljö där textförfattarna ingår i en komplex samverkan.⁸⁹ En reservation bör här utfärdas vad gäller behovet av förenklingar i anslutning till mina tolkningar av idéinnehållet. De olika författarskap och texter som förekommer i tidskriften behandlas utifrån ett subjektiv bidragsurval där de ovan angivna teoretiska villkoren styr vilka aspekter jag fokuserar på.

Detsamma gäller på den systematiskt sociala nivån, där det politiska och sociala system som organiserar maktförhållandena i samhället under den aktuella perioden beskrivs.⁹⁰ Summan av de dominerande inslagen på denna nivå bildar en förenklad förutsättning för analysen av det litteratursociologiska delfenomenet *40-tal*.

Med applicerandet av det litteratursociologiska angreppssättet kommer studien att inbegripa ett *materialistiskt* synsätt. Här avses att förklaringarna bakom den fyrtiotalistiska rörelsen, specificerad genom *40-tal*, ställs mot bakgrund av de materiella faktorer som styrde den litterära processen under tidsperioden. Jag tar här upp samhällsläget och rent marknadsmässiga element för att ändamålsenligt ställa detta i relation till hur idéinnehållet i *40-tal* utformas.⁹¹

Eftersträvansvärt blir alltså att genom tidskriften *40-tal* och de angivna frågeställningarna nå ett *grupperspektiv* där ett kollektivt mönster kan göra sig gällande. Ett system av motiv, idéer och textmässiga strukturer som uppvisar vissa karaktäristiska drag utöver exemplifiering av tillfälliga likheter mellan författare.⁹² För att undvika en godtycklig redovisning och reducering av *40-tal* som ett slumpmässigt urval av texter krävs att sådana eventuella samband bygger på mitt valda teoretiska arbetssätt.⁹³

Då jag inriktar mig på denna tidskrift som ett uttryck i sig och dess idémässiga förmedling av budskap måste man ha i åtanke att jag använder mig av ett *brett litteraturbegrepp*. Detta inbegriper material i form av t ex. essäer och debattinlägg i *40-tal*. Viktigt att tillägga är också att jag inte normativt ska bedöma kvalitén av tidskriften och den litterära rörelsen som fenomen utan studera de ståndpunkter och estetiska tankar *40-tal* fyllde sin samtid med utifrån en *värderingsdistans*.⁹⁴ Innebörden av analysen är som sagt att själva objektet i studien skall representera ett idéskapande. Den rent konstnärliga standarden förhåller jag mig däremot på behörigt avstånd ifrån. Sådana ställningstaganden vad gäller det estetiska värdet framkommer endast genom den kritik av tidskriften *40-tal* som fick utrymme i själva tidskriften.

⁸⁸ Furulund, Lars och Svedjedal, Johan (red.), *Litteratursociologi*, s.32

⁸⁹ Magne Holme, Idar och Krohn Solvang, Bernt, *Forskningsmetodik*, s.35f.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Furulund och Svedjedal (red.), *Litteratursociologi*, s.77f.

⁹² Ibid., s.78f.

⁹³ Se 1.4 Teori

⁹⁴ Furulund och Svedjedal (red.), s.82f.

Det kreativa samspelet mellan texterna och samhället som tog sig uttryck i *40-tal* skall sedan ge uttryck för *sociopoetikens* grundvalar i studien. I det här avseendet framhävs det tillvägagångssätt *40-tal* använde för att förmedla sina idéer till läsarna. Det handlar således om hur tidskriften presenterade en rad symboler, motiv och vissa estetiska strukturer för att övertyga sin omvärld. Att studera dessa utmärkande drag, som en del av *40-tals* attraktionskraft, reflekterar även de kulturella intrycken. Jag ska därmed analysera vilka estetiska och politiska intentioner som kan ha påverkat tidskriftens idémässiga innehåll. Genom att använda detta perspektiv, en s.k. "litterär responsivitet"⁹⁵, fokuserar man på att visa vilka av omgivningens råd man valda att följa och om de tänkta läsarna inverkade nämnvärt på de ståndpunkter som kom fram i *40-tal*.

Den enda kvantitativa ansats som tillämpas i arbetet är i anslutning till materialredovisningens presentation av innehållet i *40-tal*. Detta för att inom det begränsade utrymme jag har till mitt förfogande ändå kunna ge en uppfattning av vilka slags texter som förekom i tidskriften och hur fördelningen dem emellan såg ut. En fullständig redovisning av dessa resultat redogörs separat i bilaga 2 och 3.

1.5.1 Uppsatsens disposition

Bakgrunden som tas upp under introduktionen syftar till att visa på betydande inslag i den uppställda problematiken. Ett kritiskt återgivande av *fyrtilismen* som föreställning följs av att kapitel 1.1.2 och 2 skisserar ett underlag av de litterära, samhälleliga och politiska förutsättningar som *40-tal* verkade i. Proceduren kring dessa ämneskategorier vidtas med förbehållet att de i själva analysen sedan överlappar varandra, återkommer och byggs på. Vilket även gäller utredning av de litterära tidskrifternas krets, som estetiska och ideologiska komponenter i den svenska litterära offentligheten.

Materialredovisningen inleds med att ge en presentation av *40-tal*, dess redaktion, historik och kontext. Syftet med tidskriften tas här upp utifrån att se till vilken brist medarbetarna såg sig fylla i offentligheten och varför vissa författare kom att samlas kring forumet. Därefter följer en översiktlig beskrivning av de texter som förekom i *40-tal*. Detta görs med anledning av att kunna ge en exemplifierande bakgrund till den analytiska diskussionen utan att för den sakens skull återge det exakta innehållet i varenda förekommande textbidrag. Därför används även kvantitativa uträkningar för att understödja redogörelsen av vad *40-tal* omfattade, vilket är nödvändigt för att resultatdelen sedan skall få ett sammanhang.

I kapitel 4 tolkas sedan vad *40-tal* ämnade uppnå genom att först återge och granska förekomsten av idéinnehållet. I synnerhet undersöks uppfattningen av begreppen *pessimism* och *svårtillgänglighet* utifrån hur dessa kan definieras och vilket utrymme de ges i tidskriften. De är vidare nyckelbegrepp såsom formulerande av hur idéinnehållet kommer till uttryck i *40-tal*. Detta för att visa på vilka grunder *40-tal* kämpade om att få tillträde till den kulturella och litterära sfären.

⁹⁵ Svedjedal, Johan i Bergsten, Staffan (red.), *Litteraturvetenskap*, s.84

Därefter följer en slutdiskussion som anknyter till min problemformulering, på vilket sätt mitt syfte uppnåtts och hur frågeställningarna besvarats. I anslutning till denna kartläggning av studieobjektet ges sedan anvisande förslag på hur fortsatta forskningsuppgifter kring ämnet skulle kunna bedrivas. Som avslutningen följer sedan en sammanfattning av de slutsatser som observerats och en redovisning över mitt valda arbetssätt.

2. Det politiska klimatet i Sverige

Att den politiska situationen under krigsåren var extrem och att detta kom att kasta en skugga över *40-tals* idéklimat och författarmentalitet är inget kontroversiellt antagande. Vad jag avser skildra i följande avsnitt är det politiska klimat som rådde under åren för tidskriftens utgivningsår 1944-1947. Men att göra det utan att ta i beaktande den inverkan andra världskriget hade som historisk brytpunkt är inte fruktbart. Därför innefattar detta kapitel ofrånkomligen faktorer som påverkade det svenska politiska klimatet även innan *40-tal* satte igång med sin verksamhet. En av tidskriftens medarbetare, Erik Lindegren, har i frågan om denna unglitterära generations premisser uttryckligen fastslagit att "den självklara utgångspunkten är den gemensamma upplevelsen av andra världskriget och neutralitetens olika problem och pinsamheter. Vi undgick visserligen kriget men istället ockuperades vi av vanmakt, äckel och blandade skuld känslor."⁹⁶

Oundvikligen blev Sveriges neutrala position under andra världskriget det centrala element som även kom att präglade åren efter krigsslutet. Vad som blir ytterst relevant i sammanhanget är att först betrakta hur pressen och kulturen påverkades av krigsåren. Detta för att kunna ge en bild av den inverkan detta politiska klimat haft på det efterföljande efterkrigssamhällets utveckling rent kulturellt.

För de unglitterära författarnas vilja att uttrycka sig fritt kom Sveriges utrikespolitiska hållning under kriget att vara förödande då censuren var strikt utformad för att inte provocera den tyska nazistiska regimen. Under kriget var återhållsamhet av åsikter nämligen inte bara rekommenderat utan reglerat. Efter ett regeringsbeslut i krigets inledningsskede kunde publikationer åtalas om de innehöll omdömen som kunde anses vara skadliga gentemot andra nationer. Vad som utgjorde den sortens utrikespolitisk ärekränkning var dock en högst godtycklig tolkning som även kunde resultera i konfiskering av material utan rättslig prövning.⁹⁷

Bevakningen av svensk press, radio och andra kulturella företeelser som teater, böcker och film förvaltades av den tyska legationens propagandaverksamhet i Stockholm. Övervakningens syfte var att rensa det offentliga rummet på antinazistiskt material. Varje enstaka tendens till att ge nazismen ett dåligt anseende omvandlades till en förseelse som gav upphov till en diplomatisk åtgärd riktad mot de svenska myndigheterna.⁹⁸ Rapporter skickades så dagligen till Berlin gällande svenska pressens skildring av krigets sakförhållanden. Dagstidningar registrerades systematiskt

⁹⁶ Cullhed, s.65

⁹⁷ Hadenius, Stig, *Swedish politics during the 20th century*, s.68

⁹⁸ Kjellberg, Georg, *Den tyska propagandan i Sverige*, s.39

och klassificerades enligt principen fientlig/icke-fientlig på en glidande skala.⁹⁹ Förteckningen innehöll även veckotidningar och tidskrifter, vilket delvis kan förklara Bonniers negativa inställning till etablerandet av en unglitterär tidskrift i början av 1940-talet.

Bokmarknaden stod under liknande övervakning med utförliga rapporter över, ur tysk synpunkt, besvärliga böcker såsom t ex. Vilhelm Mobergs *Rid i natt* (1941). Inspektionen av det övriga svenska kulturlivet inbegrep att avge anmälan över offentliga nöjesställningar även utanför huvudstaden. Detta inkluderade vilka filmer som gick upp på biograferna, teaterverksamhet och även lättare underhållning som sketcher vars användning av parodier var speciellt bekymmersamt.¹⁰⁰ Avlyssning av svenska radioprogram var också en viktig hörnsten i det rigorösa övervakningsarbetet. Speciell tillsyn anlades på programpunkter ifrån kända kulturpersonligheter som man misstänkte vara fientligt inställda till nazismen. Sådan specialbevakning drabbade t ex. den satiriske revyartisten Karl Gerhard.¹⁰¹

Kritiska röster i pressen var marginellt förekommande under kriget. Detta berodde mycket på att den ledande journalistiken var nära sammanlänkad och sympatiserade med regeringens förordningar. Partiloyalitet i mediasfären var påtaglig då inte mindre än 38 redaktörer och journalister satt i riksdagen runt 1940, majoriteten av dessa socialdemokrater.¹⁰² Det bevakande organet *Sveriges Informationsstyrelse* (SIS) kontrollerade så TT:s utrikesrapportering då de svarade för tidningars och radios primära informationskällor utanför Sverige. SIS hade även upprättat ett *Pressråd* där ett antal viktiga redaktionsmedlemmar och företrädare för andra pressrelaterade organisationer hade ett självsanerande ärende att utträta å ämbetets vägnar.¹⁰³ I takt med att nazistiska motgångar började göra sig gällande i kriget runt 1943 såg man också en tillbakagång i myndigheternas inskränkningar av tysklandsfientligt material. Men SIS fortsatte ändå att vara aktiva ända till slutet av kriget, då man ifrån regeringshåll ansåg att styrelsen utgjorde en principiellt viktig funktion. Vad som stod på agendan under 1944-45 var dock med samma medel försöka bekämpa "västmakternas propaganda som regeringen ansåg vara farligare och mer smygande än den tyska."¹⁰⁴ Efter kriget upplöstes regeringens restriktioner av pressen och övrig media. En kommission hade t.o.m. tillsatts under själva kriget för att utreda denna inskränkning av tryckfriheten och funnit den vara högst tvivelaktig och alltför omfattande.¹⁰⁵

Den politiskt neutrala fasad det svenska samhället upprätthöll under kriget utgick ifrån tanken att stormakterna skall behandlas opartiskt då man från regeringshåll inte hade det som sin uppgift att strida mot diktaturer. Detta hörde till samlingsregeringens

⁹⁹ Ibid., s.42

¹⁰⁰ Kjellberg, s.45

¹⁰¹ Den dåvarande statsministern Per Albin Hansson uppmanade en gång Karl Gerhard att stryka den politiska visan *Den ökända hästen från Troja* ifrån en revy i inledningsskedet av kriget. Den ströks också ur framträdandet pga. dess "förargelseväckande" innehåll, varpå Gerhard protesterade genom att läsa upp den förbjudande resolutionen inför publik. Se vidare Linder, Jan, *Andra världskriget och Sverige*, s.168f.

¹⁰² Hadenius, s.69

¹⁰³ Linder, s.159

¹⁰⁴ Ibid., s.164

¹⁰⁵ Hadenius, s.69

"småstatsrealistisk[a] politik med sikte på att skapa bästa möjliga betingelser för Sverige att överleva som nation [...]".¹⁰⁶ En allmänt vedertagen eftergiftspolitik gentemot Nazityskland godtogs så länge detta inte innebar ren underkastelse. Acceptansen av det politiska läget var emellertid långt ifrån total. Vissa ledande riksdagsledamöter och tidningar med skribenter som Torgny Segerstedt (*Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*) och Ture Nerman (veckotidskriften *Trots Allt!*) i spetsen opponerade sig starkt mot att Sverige gav vika för en del tyska krav som t ex. förhindrad tryck- och åsiktsfrihet. Segerstedt kommenterade situationen med att hävda hur samlingsregeringen genom sitt agerande att behaga ett utländskt styrelseskick hade "givit sig i kast med vårt andliga försvarsverks raserande."¹⁰⁷ Vad detta syftar på är också det sätt på vilket regeringsmakten centralstyrde opinionen. Det fanns t ex. en politiskt tillsatt avdelning för "kulturell folkberedskap"¹⁰⁸ som skulle arbeta för att befästa "befolkningens intellektuella och moraliska motståndskraft samt vidmakthålla en god samhällsanda inför krigshotet."¹⁰⁹

Det fanns f.ö. tre övergripande förklaringarna bakom nedtystandet av press och kultur som ett fritt offentligt forum och alla härleds till att man till varje pris inte ville provocera den tyska diktaturen. Man kunde (1) inte riskera en *antinazistisk kampanj* i pressen, en (2) *oansvarig presspolitik* var att konkret gå emot propagandaminister Goebbels mål att införa pressdisciplin i hela Europa och (3) att *förvissa den nazistiska regimen* att den svenska neutraliteten var välgrundad och hållfast.¹¹⁰

Under 1944 stod så opinionsbildningen i Sverige och vägde mellan å ena sidan ett förakt för glorifieringen av det neutrala ställningsstagandet, som i vissa läger ansågs vara ett cyniskt beräkande där man offrade andras frihet för att rädda det egna politiska idealet. Men generellt sett präglades det offentliga samtalet av en tillit gentemot överlevnadsmentaliteten. Argumenten lades vid att man t ex kunde ge flyktingar från de nordiska länderna en fristad och Per Albin Hanssons proklamerande "av sin kännedom om neutralitetspolitikens starka förankring hos vårt folk."¹¹¹

Men socialdemokraterna förlorade trots detta folkliga "stöd" en mängd väljare under valet 1944 till de svenska kommunisterna.¹¹² Det fanns en utbredd oro för att regeringspartiet skulle ha förlorat sin socialistiska bas genom det nära samarbetet med borgerligheten under kriget. Detta mynnade ut i att koalitionsarbetet upphörde helt vid krigsslutet sommaren 1945 till förmån för en ren socialdemokratisk regering.¹¹³ Sverige kunde sedan vid krigsslutet trots allt åtnjuta en social och ekonomisk stabilitet som följde av att produktionsmedlen inte gått under i kriget. Den väntade ekonomiska depressionen uteblev, istället ökade BNP:n med 5% åren 1946 och -47.¹¹⁴

¹⁰⁶ Linder, s.111

¹⁰⁷ Linder, s.156

¹⁰⁸ Cullhed, s.76

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Linder, s.156f.

¹¹¹ Ibid., s.116f.

¹¹² Klassmotsättningen kan vidare exemplifieras genom metallarbetarnas strejk under våren 1945 vars omfattning lamslog stora delar av den svenska industrin. Detta inträffade till följd av det missnöje över det lönestopp som tillämpats mot metallarbetarna under kriget.

¹¹³ Hadenius, s.67

¹¹⁴ Frenander, Anders, *Debattens vågor*, s.55

Perioden som innefattar de närmast följande åren efter kriget brukar annars betecknas som *skördetiden*. Socialdemokraterna skulle förverkliga de tankar om full sysselsättning, en rationell produktion med arbetarinflytande och rättvis fördelning av samhällets resurser som hade formulerats redan 1944 i arbetarrörelsens Efterkrigsprogram.¹¹⁵ Anmärkningsvärt var den stora politiska sammanhållningen över partigränserna vad gäller de sociala reformerna som t ex allmän sjukförsäkring och folkpensionshöjningar.

En motsättning som dock delade upp det politiska landskapet var hur den svenska ekonomin skulle struktureras efter kriget. De socialistiska ambitionerna inbegrep en planhushållningsstrategi där ett förstatligande av vissa grenar inom näringslivet skulle resultera i en förnuftig effektivisering av produktionen inom landet. Den borgerliga oppositionen menade att en sådan socialisering påminde om diktatoriska metoder och motsatte sig starkt de socialdemokratiska förslagen. Detta till trots finns här ändå "en grundläggande intressegemenskap."¹¹⁶ Vad det dryftades om var endast gradskillnader i det statliga ingripandet på ekonomin och inte hur samhället skulle förändras i sin ideologiska grund. Näringslivet uppskattade inte socialdemokraternas planer och de borgerliga partierna pekade på att den ekonomiska konjunkturen var fortsatt god under rådande förhållanden. Socialdemokraterna backade successivt iväg ifrån efterkrigsprogrammets strävanden. De närmade sig den politiska mittfåran de sökt under kriget. Ideologiskt innebar kriget så "en seger för den liberala demokratin, och vid krigsslutet stod de liberala idéerna i sin högsta kurs i modern tid."¹¹⁷ Högervändningen inom socialdemokraternas regeringslinje gjorde också att den tidigare samarbetspolitiken och sammanhållningen med kommunisterna blev alltmer bristfällig i slutet av 1947.¹¹⁸

Den globala maktkampen mellan Sovjetunionen och USA präglade så också den inrikespolitiska debatten. Framförallt bidrog kalla krigets inledningsskede att göra den politiska dagordningen på regeringsnivå mer högerinriktad, vilket t ex socialdemokraternas avståndstagande gentemot kommunisterna kan vittna om.¹¹⁹ Men trots att man efter kriget nu slapp reprimander för radikala åsikter som gick emot regeringens linje var kulturpressen tyst i politisk- ideologiska frågor. Idéinnehållet i dagstidningarna bestämdes på ledarsidorna varpå kultursidorna inte självständigt skulle förvirra bilden av en politiskt och ideologisk enhetlig tidning.¹²⁰ Regleringen ifrån kriget att kulturen skulle förhålla sig politiskt neutral hade så blivit en svåröverstiglig norm för kulturskribenter i dagstidningspress. Det mer öppna unglitterära tidskriftsklimatet hade dock inga sådana restriktioner.

¹¹⁵ Frenander, s.41

¹¹⁶ Holm, Birgitta i Melberg (red.), s.241

¹¹⁷ Ibid., s.240

¹¹⁸ Frenander, s.56f.

¹¹⁹ Ibid., s.57

¹²⁰ Ibid.

3. Materialredovisning

Eftersom jag utreder sakfrågor kring *40-tal* får de olika numren av de fyra årgångarna av tidskriften som historiska dokument inta rollen som förstahandskällor. Rent kvantitativt består dessa av 3 nr. under året 1944, 10 nr. 1945, 9 nr. 1946 (varav ett dubbelnummer) och 4 nr. under 1947. Att sedan utge 27 nummer var för en unglitterär tidskrift i Sverige på 1940-talet väldigt mycket och faktiskt mer än vad någon liknande tidskrift tidigare klarat av.¹²¹ Sidantalet är generellt sett passande nog 40 sidor, men detta varierar för att stundom inkludera enstaka exemplar i storleksordningen 24 sidor ända upp till 71 sidor.¹²²

Då själva innehållet skiftar såväl i stil som i utförande mellan de olika bidragen är dess karaktär som fenomen en blandning av kognitiva (berättande) och normativa (värderande) element. Med anledning av dess status som en offentlig källa måste man således ta i beaktande att den konstant syftar till att ha allmänheten som mottagare, vilket även präglar dess personliga särdrag som källa.¹²³

Den process som styr materialinsamlingen är att urvalet av sekundärkällor ska höra samman med mitt val av *40-tal* som litteratursociologisk studie. Källmaterialet är kopiöst stort om man tar i beaktande vad som skrivits om de för tidskriften centrala författarna. Däremot är sekundärlitteraturen samtidigt ytterst sparsmakad vad gäller svenska litterära tidskrifter, och då än mindre vid en specifik behandling av ett enskilt forum som *40-tal*. Den elektroniska sökningen av material har i det senare fallet resulterat i ett begränsat fåtal artiklar som överensstämmer med mitt syfte. Främst har det emellertid rört sig om att finna tryckta källor i bunden form. Avsaknaden av tidsmässig närhet till forskningsobjektet har vidare inneburit ett naturligt hinder angående ett eventuellt bedrivande av intervjuer och enkäter.

Det rent politiskt orienterade materialet har, precis som det teoretiskt inriktade, sökts på basis av att fungera som verktyg vad gäller förståelsen av undersökningsenheterna. Främst handlar det om att utveckla en bred samhällig bild av tidsperioden för att behandlingen av primärkällorna ska bli trovärdig i förhållande till mitt problemområde. Bilden av ett politiskt idéklimat kan omöjligt bli heltäckande utan att gå utanför mitt ämne. Vad som insamlats har gjorts enligt premisserna att främst utveckla en god uppfattning om den svenska inrikes- och utrikespolitiken.

Vad den fyrtyotaliska epoken utgjordes av har som sagt analyserats i en stor omfattning texter. Med *40-tal* som studieobjekt blir detta dock intressant först vid material som redogör för den skönlitteratur eller essäistik som de enskilda författarna publicerade i tidskriften.¹²⁴ Detta har stakat ut en behövlig strategi där jag har inriktat mig på sådana arbeten eller delar av dylika som försökt utröna dessa diktares idémässiga förhållningssätt. Linjen man kan följa i mitt sökande efter användbart material har varit att först ingående konsultera primärkällorna för att få en uppfattning om de deltagande skribenterna. Därefter har jag konsulterat litteraturförteckningar i

¹²¹ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.266

¹²² Se bilaga 1.

¹²³ Magne Holme och Krohn Solvang, s.137ff.

¹²⁴ Se 1.3 Tidigare forskning.

litteraturvetenskapliga översiktsverk beträffande den litterära epoken och tillika i biografier över de deltagande författarna. Sedan har också konventionella databassökningar gjorts över författargenerationen och de då förekommande litterära tidskrifterna med mycket magert resultat.

Inhämtning av relevant material har som sagt präglats av att ingen studie har påträffats där ansatser gjorts för att utforska *40-tal* som ett specifikt exempel på den litterära arenan. Jag anser att det är aningen häpnadsväckande att det förhåller sig så. En märklig situation om man betänker att många av textbidragen dessutom inte blivit publicerade utanför det berörda forumet.

3.1 40-tal

Gerard Bonnier stod genom alla år som ansvarig utgivare för tidskriften *40-tal*¹²⁵ och som förläggare var han mycket pådrivande i själva processen bakom tidskriften.¹²⁶ De exakta omständigheterna kring grundandet av *40-tal* är dock oklart. I huvudsak accepterade Bonnier ett förslag från Lennart Göthberg och Claes Hoogland om att starta en tidskrift som ur en allomfattande strävan skulle:

[...] träda fram, [...] i känslan av att vår tids unga skribenter i lika hög grad som tidigare generationers behöver en egen tummelplats. 40-TAL kommer med den bestämda ambitionen att vara en ung debatt- och debut- scen. Vi torgför inget litterärt program. Vi vill skapa ett fritt forum, där olika åsikter och riktningar kan konfronteras med varandra [...].¹²⁷

Hoogland var sedan tidigare bekant med Gerard och kom tillsammans med Göthberg och Werner Aspenström att utgöra den ursprungliga redaktionen. Ingen av dem var särskilt etablerade namn, endast Aspenström hade då debuterat som författare. Man ville avsiktligt skapa något nytt utan förankringar i historiska förebilder, vilket skulle genomsyra både tidskriftens innehåll och utseende. Enligt Hoogland skulle man endast ta hänsyn till att *40-tal* skulle kunna inhandlas billigt genom att man höll sig till en förenklad typografi och gav ut den utan pärmar.¹²⁸

När så *40-tal* gav ut sitt första nummer hösten 1944 var dock dess anspråk på att vara en offentlig röst och ett forum för en ny generation högst kontroversiellt. Författaren Axel Liffner sammanfattar på följande vis stämningläget genom att ställa sig frågande till att "tre garanterat ointressanta pojkar [ska] bestämma över vad som ska representera det som kommit eller kommer att kallas "fyrstilet" [sic.] [...] ja, jag ids

¹²⁵ Format: 16x 23,5 cm. Pris : 75 öre, med undantag från sista nr.4 årg.4 som kostade 1, 25 kr. En årsprenumeration kunde erhållas f.r.o.m. nr.6 årg.2 för 7 kr.

¹²⁶ G. Bonnier kom exempelvis med förslaget att ett urval bildkonstnärer skulle bidra med vinjetter till tidskriften. En del av dessa förknippas sedan dess med fyrtiotalisterna, t ex Arne Jones och Egon Möller-Nielsen. Sista numret av *40-tal* innehåller talande nog ingen avskedsartikel eller liknande utan avslutas med Arne Jones illustration *Utkast till katedralen* ackompanjerad av ordet "SLUT".

¹²⁷ Aspenström, Werner och Göthberg, Lennart och Hoogland, Claes (red.), *En till...*, 40-tal, nr. 1 årg. 1, s.1

¹²⁸ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.124

inte tala om eländet.¹²⁹ Skepsisen uppstod pga. att redaktörerna ansågs aningen obskyra, t.o.m. "antifyrtiotalistiska"¹³⁰, och då främst ifrågasatt av två författarläger.

Dels de som ansåg sig tillhöra de "egentliga" fyrtiotalisterna, dvs. de som samlats kring det misslyckade tidskriftsprojektet *Votum*.¹³¹ Misstänksamheten berodde mycket på Göthbergs inledande essä *Litterärt 40-tal* (nr.1, årg.1) i tidskriftens första nummer. Här fastslås hur fyrtiotalet hittills inte uppvisat några nya originella idéer. Debutanterna betraktas i några undantagsfall som lovande, men varje tillstymmelse till litterär genialitet bland dem avvisas. Det problematiska inom det litterära fyrtiotalet var, enligt Göthberg, att det håller på att utvecklas till att bli en fortsättningsperiod som enbart reproducerar en tidigare generations teser och idélinjer. Den unglitterära generationen saknar således fokus: "Man må skildra hur mycken tristess som helst- om den hårda verkligheten inte upplevs i kontrast till något annat förblir den en damm som vuxit igen."¹³²

Vennberg, som starkt kritiserade *40-tal* efter detta första nummer, beklagade sig över att författare som "Ahlin och Alfons har låtit lura sig att uppträda i en tidskrift som är ute i så oklara och direkt tvivelaktiga ärenden."¹³³ Motståndet inom denna författarkrets gjorde också att Lindegren, efter att ha läst tidskriften, vägrade lämna ifrån sig ett utlovat bidrag till *40-tal*. Men skepsisen inom gruppen kom dock att klaras upp på ett informellt vis. Inga fler incidenter lär ha inträffat då Göthberg efter uppståndelsen sökt upp Lindegren och Vennberg privat och slutit nödvändiga vänskapsband.¹³⁴ Ur detta kom det efterhand att utformas en högst informell inre krets författare där såväl Aspenström, Göthberg, Lindegren och Vennberg deltog i kulturaftnar hemma hos Axel Liffner.¹³⁵ Detta nämns inte med anledning av det rent biografiska intresset, utan för att understryka att *40-tal* också var ett socialt projekt. För även om det aldrig utformades ett uttalat program i tidskriften, var idéerna och diskussionerna som omgav *40-tal* alltid starkt förankrade kring en lokal författargruppering inom huvudstadens gränser. *Votum*- författarna blev således efterhand alltmer vänligt inställda till *40-tal* och Lindegren medverkade med en kommentar till en dikt av Ronald Bottrall redan i tidskriftens andra nummer.¹³⁶

Men *40-tal* upprörde i inledningsskedet även en samling *nyvitalister*¹³⁷ vars sällskap kom att kontakta Bonniers med anledning av att starta en egen konkurrent på tidskriftsmarknaden. Till skillnad från de övriga "fyrtiotalisterna" hade man ett, om än

¹²⁹ Sandberg, Hans, *Den politiske Stig Dagerman*, s.120

¹³⁰ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.73

¹³¹ Erik Lindegren, Karl Vennberg, Axel Liffner, Stig Carlson, Ragnar Thoursie mfl.

¹³² Göthberg, *Litterärt 40-tal*, *40-tal*, nr.1 årg.1, s.4

¹³³ Sandberg, s.121

¹³⁴ Bäckström, *Erik Lindegren*, s.95

¹³⁵ Scobbie, s.304

¹³⁶ Vennbergs första medverkan i tidskriften skedde sedan med Kafka- presentationen *Inledning till Kafka* i nr.2 årg.2.

¹³⁷ Begreppet härstammar ifrån en rad prosaister och stockholmskildrare inom den s.k. "Söderskolan" som influerades av amerikanska författare som Hemingway, Steinbeck och Caldwell, men även Lundkvists och Josef Kjellgrens trettiotal. Man fokuserade på teman som "livsdyrkan", betonade sexualitetens betydelse och skildrade ohämmat och realistiskt våldet i samhället. Här ingick bl. a Harry Ahlberg, Ivar Ahlstedt, Gustav Rune Eriks, Mårten Edlund, Sven Forsell och Bertil Lagerström. Se vidare Holmqvist (red.), *40-tal: en prosaantologi*, s.17f.

vagt, litterärt program och var därmed: "den enda fast organiserade litterära skolan i Sverige under decenniet."¹³⁸ Den förestående konflikten löstes dock genom att man från redaktionellt håll meddelade Bonnier att *40-tal* inte skulle exkludera vissa grupperingar utan vara ett öppet unglitterärt forum. Redaktionen såg en fara i att tidskriften skulle framstå som en litterär genrespecifik nisch i offentligheten. En bild av *40-tal* som rörelsetidskrift skulle enbart förstärkas om nyvitalisterna behövde ett eget organ som kontrast och Aspenström hävdade så bestämt att: "40-tal som falangorgan har jag för min del inget intresse av."¹³⁹ En konfliktlösning och kompromiss kom till stånd redan i sista numret 1944 genom tillkännagivandet av att man i nästa nummer skulle introducera de vitalistiska författarna Mårten Edlund och Gustav Rune Eriks som medlemmar i redaktionen "för att bredda 40-TALs kontakt med den unga litteraturen [...]."¹⁴⁰

Stig Dagerman, som vid 23 års ålder i och med nr.2 årg.3 blev den yngste redaktören *40-tal* haft, fann arbetet på kontoret mycket bekymmersamt pga. att "det djävliga rutinarbetet [...] hindrar mig från att fullgöra den del av arbetet som för mig borde vara den viktigaste: nämligen att skriva i den."¹⁴¹ Redaktionellt sett började en splittring emellertid ske redan efter att unge Göthberg tragiskt omkom i en bilolycka 1946.¹⁴² Under 1947 blev det än mer märkbart då redaktörerna i sina andra yrkesroller ofta vistades utanför Sverige och därmed inte kunde ta det redaktionella ansvaret. Egna författarprojekt tog överhand och vissa nummer redigerades mot slutet av endast en eller två personer. Aspenströms signifikativa återgivande av arbetsprocessen bakom tidskriften är i sammanhanget ytterst talande:

Som jag minns redaktionssammanträdena [...] inte kommer jag att tänka på ett bönemöte utan snarare då på ett getingbo, med ungefär lika många gaddar vända inåt som utåt. Entusiasm och skepsis, solidaritet och ensamhet, kunnighet och okunnighet, beundran och respektlöshet- kort sagt den vanliga ungdomliga ordningen.¹⁴³

Utan att bli för detaljerad bör det nämnas att upplagan vid det första numret låg runt 1200 för att sedan gradvis stiga till ca 2500 exemplar för det allra sista höstnumret 1947.¹⁴⁴ Periodiciteten försökte man hålla på 10 nummer per år, vilket endast infridades årg. 2 och årg.3. Att fastslå vilka samhällsgrupper som läste tidskriften blir svårt då inga sådana undersökningar utfördes. Man kan dra vissa slutsatser av vad medlemmar ur redaktionen observerat. I det avseendet utgjordes läsekretsen inte så överraskande av unga akademiker i tjugoårsåldern, författare och journalister.¹⁴⁵

3.1.1 Essäer

Lennart Göthberg utmanade en hel unglitterär generation i sin text *Essäistiken, som inte finns* (nr.2, årg.2). Som framkommer av titeln anar man ett från redaktionellt håll

¹³⁸ Franzén (red.), *40-tals författare*, s.55

¹³⁹ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.214

¹⁴⁰ Aspenström och Göthberg och Hoogland (red.), "Redaktionellt." *40-tal*, nr. 3 årg. 1., s.40

¹⁴¹ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.239

¹⁴² Holmqvist (red.), *40-tal: en prosaantologi*, s.14

¹⁴³ Aspenström, Werner, *40-tal och Fogelström*, BLM, nr.9 årg.20, s.721

¹⁴⁴ Runnquist, s.54

¹⁴⁵ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.153

strategisk drag att locka fram unga författare att skriva debattartiklar i tidskriften. Än mer provocerande blir Göthberg då han i nämnda essä utreder avsaknaden av god essäistik: "Förmodligen beror det på oförmåga att uttrycka sig i essäns eller den polemiska replikens form [...] Man har odlat fallos och sköte på bekostnad av hjärnan."¹⁴⁶ I första hand var dessa uttalanden riktade som ett hårt angrepp mot nyvitalisterna, men implicit även mot det svenska unglitterära klimatet som helhet. Genomslagskraften av Göthbergs provokation ska inte överskattas. Men likväl kan man beteckna *40-tal* som en unglitterär tidskrift där essän som genre kom att utgöra det rent idémässigt dominerande innehållet.

Hela 30 % av samtliga textbidrag i *40-tal* representeras av essäer skrivna av svenska författare.¹⁴⁷ Dessa essäer kan man sedan dela in i tre olika kategorier: den debattorienterade *polemiska* essän, den av författarskap och kulturella företeelser *introducerande* essän samt den för förespråkandet av vissa litterära inriktningar och synsätt *programmatiska* essän.¹⁴⁸ Fördelen med en sådan indelning är att den möjliggör en översiktlig kvantitativ bild av vilka slags essäer som förekom i *40-tal*. Detta får dock inte ses som en reservationslös begreppsindelning då en blandning av respektive element ideligen återfinns i essäerna, t ex kan man ofta urskilja polemiska drag i både de introducerande och programmatiska skrifterna. Man bör därför tillägga att denna genremässiga indelning av materialet har genomförts på basis av min subjektiva bedömning av det dominerande innehållet i de olika texterna. Därmed finner jag det lämpligt att här också kort exemplifiera vad de olika kategorierna innehåller. En mer omfattande summering av textinnehållet i de olika årgångarnas essäer är varken genomförbart inom ramen för mitt arbete eller önskvärt då det inte tjänar mitt syfte med uppsatsen. I resultatredovisningen återkommer och analyseras dock för tidskriften centrala textbidrag.

Den *polemiska* essän utgör drygt 52 % av alla tidskriftens essäer.¹⁴⁹ Att just detta särdrag kom att dominera tidskriften är inte särskilt förvånande. Ett livligt debatterande skapar ett ofrånkomligt intresse kring ett forum som *40-tal*. Det definierar rent principiellt dels det unga författarklimatets inbördes inställning till sin omvärld och dels fastställer sådana meningsutbyten att litteraturen sätts i ett epokbildande sammanhang utifrån de friktioner som finns representerade. Polemiken understödjer därmed idéklimatet och tidskriftens estetiska, politiska och moraliska ambitioner. Exempelvis kunde detta ta sig uttryck i essäer som Werner Aspenströms *Zeban och den amoraliska människan* (nr.2 årg.3). Här förkastas allehanda utopistiska föreställningar om en helt igenom harmonisk människa. Främst inriktar han sig på att vederlägga utstakade lösningar för individuell lycka av socialpsykologisk och amoralisk karaktär. Den inre splittringen skall istället ses som ett livsvillkor. Aspenström hävdar också att uppgivenhet av olika slag är en viktig förutsättning för dikten och för förståelsen av samtiden. Detta kanske inte verkar så kontroversiellt, men genom att argumentera emot behovet av enhetliga livshållningar visar den ändå prov på en tidstypisk skepsis mot att fly in i på förhand givna sanningar. Utmärkande för essän och karakteristiskt för liknande essäer i *40-tal* är

¹⁴⁶ Göthberg, Lennart, *Essäistiken, som inte finns*, 40-tal, nr.2 årg.2, s.22ff.

¹⁴⁷ Se bilaga 2.

¹⁴⁸ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.193

¹⁴⁹ Se bilaga 2.

också att det polemiska innehållet aldrig blir viktigare än den utpräglat konstnärliga utformningen av textbidraget:

Men innan utopisterna kan övertyga oss om en framtida harmonis födelse, måste de först garantera oss en vida längre gående revolution: de måste se till att odödlighet införes, [...] de måste avskaffa misslyckandet, lidandet och skulden; de måste antagligen också bygga en ny himmel av ogenomskinlig säckväv för att dölja vintergatan.¹⁵⁰

I 40-tal förekom även vid två tillfällen diskussioner kring ämnen valda av redaktionen för att stimulera debattklimatet. Denna redaktionella kontroll inbegrep att avsiktligt skapa polemik utifrån valet av essäister i frågorna. Detta utfördes med hjälp av enkäter där den första *Anarkismen- en tremannaenkät* (nr.2, årg.3) utgick från den enkla principen "min synpunkt på:" och inkluderade författarna Stig Dagerman, Gunnar Gunnarson och Erik Lindegren. Det förtjänstfulla med upplägget var att man skapade viss uppståndelse kring tidskriften genom det bryska tonläget i dispyten. Ett medvetet drag som gav 40-tal en "dagordningsfunktion",¹⁵¹ dvs. tidskriften använde sig av en sorts mediestyruing där agendan och riktningen för vissa samhälleliga och kulturella resonemang bestäms på förhand. Detta förstärktes genom att Lindegrens avslutande åsikter fungerar som en sammansatt replik på Gunnarssons inlägg som i sin tur utgör en reaktion på redaktör Dagermans inledande text.¹⁵² Ett liknande upplägg sker i den andra enkäten *Pessimismen och Lundkvist* (nr.1, årg.4), som i sig var än mer riktad och avancerad då fyra författare¹⁵³ fick uttala sig i den diskussion som uppstod ur Artur Lundkvists *Pessimismen i den unga litteraturen* (9-10, årg.3). Lundkvist gör sedan en skriftlig ansats till att blidka sina kritiker i den unga författargenerationen med ett svar som följer direkt efter enkäten.¹⁵⁴

Runt 30 % av essäistiken upptas av den *introducerande* essän. Vad man urskiljer genom den kvantitativa sammanställningen är hur man i tidskriftens inledningsskede prioriterade denna kategori för att efterhand ge mer utrymme åt texter av debattkaraktär. Detta kan ses som ett utslag för en etablering av 40-tal, dvs. att man i tidskriftens upptakt ville markera vilken slags litteratur man ville propagera för och därmed också vilka idéer man ville nå ut med. När man sedan relativt tidigt antytt sin position på den litterära arenan ges mer utrymme för den respons detta framkallar hos den unga författargenerationen, vars texter efterhand utvecklar en självständig polemik.

Man bör dock inte underskatta vikten av denna kategori essäer. Redan i februarinumret 1945 publicerade Karl Vennberg det tongivande bidraget *Inledning till Kafka* (nr.2, årg.2). Här ges en biografisk bakgrund och en analys av Kafkas litterära verksamhet. Men det visar även prov på hur ett mycket betydande författarskap, hela tjugo år efter författarens död, knappt uppmärksammats i Sverige. Merparten av Kafkas produktion

¹⁵⁰ Aspenström, *Zeban och den amoraliska människan*, 40-tal, nr.2 årg.3, s.44

¹⁵¹ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.185

¹⁵² Se vidare kap. 4.2 Svårtillgänglighet

¹⁵³ Lars Ahlin, Stig Dagerman, Folke Fridell och Folke Ahlberg.

¹⁵⁴ Detta meningsutbyte bidrog specifikt till det idéklimat som kom att representera 40-tal, en närmare studie av debatten ges i kap. 4.1 Pessimism.

var vid tidpunkten inte ens översatt till svenska. Syftet med essän var ur svenskt hänseende därmed uppenbart undervisande, vilket framhävs genom den uppmanande och i det närmaste faderliga framtoningen: "Så småningom tar vi naturligtvis igen vår försummelse."¹⁵⁵ Liknande intentioner präglar också tidskriftens övergripande förhoppning, att som introduktör helt enkelt agera upptäckare av ett unikt litterärt spektra. Som genomgående drag prioriterades dock åsidosatta författarskap med svårigheter att nå "fram i något annat forum än 40-TAL, med dess okonventionella ansikte och dess för mer avancerad litteratur disponerade och intresserade läsekrets."¹⁵⁶ Detta kom att omfatta bl.a. franska surrealisterna som Julien Gracq, finska proletärdiktare som Arvo Turtiainen och inhemska modernism i form av Ebbe Linde.

De *programmatiska* essäerna uppgår slutligen till knappt 18% av de tre kategorierna. Dess relativt undanskymda karaktär kan härledas till en viss ambivalens hos författarna, vilket Bengt Anderberg gav uttryck för i oktobernumret 1946: "I allmänhet gillar man ju inte programförklaringar. Men ibland, två timmar efter midnatt [...] svindlar [det] till för pannan. [...] Skriva, vad skriver vi för? Vad i helvete skriver vi för?"¹⁵⁷ Här fördes alltså resonemang kring vad som utgör litteraturens ändamål. I Lars Ahlins text *Reflexioner och utkast* (nr.10, årg.2) försöker t ex författaren själv förklara förbindelse-länken mellan sin egen åskådning och sina verk, något han anser gängse kritiker misslyckats med. Vad en sådan belysning strävar efter är att motivera författarskapet som verksamhet. Därmed inte sagt att utgångspunkten för dessa essäer i *40-tal* inkluderade några kollektiva ambitioner, snarare tvärtom. Signifikativt blir därför hur redaktören Mårten Edlund i sin essä *Herr Romans dilemma* (nr.9, årg.2) understryker följande:

För att undvika alla missförstånd borde jag kanske framhålla att jag här har deklarerat en rent personlig uppfattning, som givetvis måste färga hela mitt skrivsätt. Uppfattningen kan förändras och därmed skrivsättet, det är jag medveten om, men jag åtar mig inte att svara för nån [sic.] annan än mig själv.¹⁵⁸

För även om de programmatiska essäerna i *40-tal* var självdeklarerande så var texterna också bara separat representerande för de olika författarna och inhyste därmed inte en grupp-betecknande ambition. Man använde således inte essäerna som uttrycksform för någon slags revolterande gruppeestetik. En sådan tendens antyds endast i Gösta Oswalds *Nysymbolismen- en förinnerligad objektivism* (nr.5 årg.3). Men dennes argumentering karakteriseras inte av någon fientlig kamp mot någon annan litterär inriktning. Istället präglas essän av en anspråkslöshet där hans text inte skall ses som något annat än "en praktisk litterär arbetshypotes"¹⁵⁹ och avslutas med ett tidstypiskt förbehåll: "Ovanstående essai [sic.] uttrycker ingen i detalj fixerad troslära, utan är endast avsedd som utkast till ett positivt litterärt program."¹⁶⁰

¹⁵⁵ Vennberg, Karl, *Inledning till Kafka*, 40-tal, nr.2 årg.2, s.2

¹⁵⁶ Runnquist, Åke, *Unga anglosaxarna*, 40-tal, nr.3 årg.4, s.82

¹⁵⁷ Anderberg, Bengt, *Kommentar till mig och T.S.*, 40-tal, nr.8 årg.3, s.297

¹⁵⁸ Edlund, Mårten, *Herr Romans dilemma*, 40-tal, nr.9 årg.2, s.3

¹⁵⁹ Oswald, Gösta, *Nysymbolismen- en förinnerligad objektivism*, 40-tal, nr.5 årg.3, s.166

¹⁶⁰ *Ibid.*, s.167

3.1.2 Noveller och lyrik

De skönlitterära inslagen i *40-tal* används i min studie främst som texttypiska resurser för att utreda hur den stilmässiga och tematiska karaktären i tidskriften gestaltar idéinnehållet. Den debattprosa och essäistik som behandlades i föregående avsnitt ger förvisso en mer specifikt uttalad idémessig bild av tidskriften utåt sett då dessa bidrag ofta var unikt publicerade texter. De lyriska och skönlitterära bidragen hade naturligtvis en annan spridningsförmåga utanför *40-tals* kontext. Men likväl kan man inte bortse ifrån dess inflytande på tidskriftens idéinnehåll då de ger en konkret inblick i det unglitterära klimatets estetik.

Vid en beräkning av de svenska textbidrag som kan karakteriseras som *noveller* eller *kortare prosastycken* utgör de drygt 23% av tidskriftens innehåll. Vad man finner utmärkande med novellerna i *40-tal* är det stundtals utpräglat hårda språket. Detta kan ses som en del av fyrtiotalslitteraturen så till vida att man höll fast vid en medvetenhetsprincip där konsten uppfyller "precis den yttre hänsynslösheten i ord och motiv som motsvarade den aktuella kultursituationens egen brutalitet."¹⁶¹ Stilmässigt var dock novellerna mer lättlästa än lyriken, mycket beroende på nyvitalisternas inflytande. De gör sig i sammanhanget gällande genom noveller som t ex Gustav Rune Eriks *Livet går sönder* (nr. 10, årg.2). Det hårda korthuggna språket tar sig där uttryck som: "Jag är på jakt efter min hustru jag, sade Mannen. Den förbannade slynan! [...]Var fan är hon?[...] Jag tänkte ge henne ett kok stryk, den jävla hyndan!"¹⁶²

Men den obehagliga och våldsinriktade framtoningen i dessa novellers beskrivning av den yttre verkligheten kontrasteras ofta av en avslutande sansad och saklig framställning av ett inre känslökaos. Eriks novell slutar exempelvis på följande vis: "Vad är livet? [...] en ovisshetens ständiga plåga. Allting går sönder, blir till meningslösa spillror[...] Genom stadens ödsliga, vita gator gick han sakta hemåt, stödjande sitt huvud i den snöiga handen."¹⁶³ Det inre ångestladdade stämningsläget går igen i många noveller och kan t ex ställas i relation med ett bidrag ur samma årgång där Harry Ahlberg i den vitalistiskt erotiska novellen *Du får inte gå nu!* (nr.4, årg.2) avslutar med en liknande ögonblicksskildring:

Han kände endast ett enda sugande tomrum. Så kom ångesten
störtande som ett vilt djur. Han kurade ihop sig och förde
händerna till ansiktet. Nej, nej, mumlade han. Nej, nej. En bil
startade gnisslande på gatan. Ett flickskratt hördes i tystnaden.
Det var mörkt i rummet. Regnet stänkte mot fönsterrutorna.
Han låg ensam i mörkret och grät.¹⁶⁴

Ett perspektiv som återkommer i många av novellerna är också att ge uttryck för livets absurditet. Tonvikten läggs då på känslan av att som ung bli indragen in något som redan från början är förstört: "Livet äcklade honom, han sa "det är mitt fel", som en

¹⁶¹ Häggqvist, s.7

¹⁶² Eriks, Gustav-Rune, *Livet går sönder*, 40-tal, nr.10 årg.2, s.14

¹⁶³ Ibid., s.19

¹⁶⁴ Ahlberg, Harry, *Du får inte gå nu!*, 40-tal, nr.4 årg.2, s.36

troskyldig pojkscout.¹⁶⁵ I detta korta utdrag ur Eva Neanders *Med tulpaner* (nr.3, årg.3) ges en typisk skildring av fokuseringen på personlig förtvivlan. Det avgörande blir här ett förmedlande av individuell utsatthet i samhället. Man vänder sig återigen inåt som försvar mot den yttre omgivningens ödslighet. Upplevelsen av bristen på gemenskap är central och samma slags syn på verkligheten återfinns i bl. a. *O ensamhet! - som fiskars!* (nr.2, årg.2) där Olov Jonason skriver:

Det förvånar mig bara att det är först nu som ni har upptäckt att det finns så mycket ensamhet i världen. Om det är någonting som denna blodiga åker verkligen överflödar av så är det väl ensamhet.¹⁶⁶

Man kan annars urskilja hur författarna i tidskriften ofta drogs mot att konstruera fragmentariska prosastycken. Här lämnas alltså utrymme för att genom den momentana belysningen av en situation koncentrera sin skildring av ett problem utan utsvävningar. Den väldigt korta berättelsen passade som hand i handske för tidskriftsformatet med tanke på det begränsade sidantalet. Författarna var här också själva måna om att etikettera sina verk som just *skisser* eller *prosastycken*.¹⁶⁷ Man närmade sig så den lyriska formen även i kortprosan, men ofta var dess funktion snarare experimentella övningar för unga debuterande poeter. Elsa Graves första prosastycke *Söndag* (nr.9, årg.2) publicerades t ex i *40-tal* under de blygsamma reservationerna att hon snart ska ge ut sin andra diktsamling men egentligen målar, vilket även visas upp genom en avslutande vinjett.¹⁶⁸

Kvantitativt sett byggde *40-tal* upp mycket av sin identitet runt den inhemska lyriken då denna kategori textbidrag gavs hela 26% av det totala utrymmet i tidskriften.¹⁶⁹ De uttryck som kom att bli konventionella för den fyrtiotalistiska författargenerationen vad gäller *lyrik* utgör sedan ett naturligt inslag i tidskriften *40-tal*. Rent konkret innebär det "en fri experimentell form (gärna i anslutning till musikaliska mönster), en förkärlek för komplexitet och kompression, ett avancerat bildspråk och en kryptisk allusionsteknik."¹⁷⁰ Det representativa resultatet var alltså poesi av den sorten som Axel Liffner framför i *en tidsdikt* (nr.7, årg.2):

i denna smärtas stund när despoten blottat bröstet
massakermonumentet i en överlastad stilart svidande
från sin trehjulsvagn lockat fram vår rysning
i denna stund av smärta då vittnena avlöser varandra
bespottade stenar lagts i slungan och den väsande handen vill skjuta ut
då växer speglar fram och vittnesbåset slutes kring mig
rabieshunden dreglar fäst i samma koppel som mitt gårdvarsjag emot mig
så tömmes kogren och en pilsvärm närmar sig
där x-linjerna skär sig i vecka livet
åtrått är fasans skri [...]¹⁷¹

¹⁶⁵ Neander, Eva, *Med tulpaner*, 40-tal, nr.3 årg. 3., s.96

¹⁶⁶ Jonason, Olov, *O ensamhet! - som fiskars!*, 40-tal, nr.2 årg.2, s.15

¹⁶⁷ Som skisserna *Hållplatsen* (nr.8 årg.2) samt *Skuldbördor* (nr.1 årg.4) av Solveig Johs och *Prosaskiss* av Erik Nilsson (nr.6 årg.2). Den andra kategorin representeras av t ex Ingvar Holmers *Två prosastycken* (nr.2 årg.3), Åke Wahlgrens *Tre prosastycken* (nr.7 årg.3) och Peter Weiss *Prosastycken* (nr. 9-10 årg.3).

¹⁶⁸ Grave, Elsa, *Söndag*, 40-tal, nr.9 årg.2, s.31

¹⁶⁹ Se bilaga 2.

¹⁷⁰ Holm, *Gösta Oswald*, s.66

¹⁷¹ Liffner, Axel, *en tidsdikt* [sic.], 40-tal, nr.7 årg.2, s.6

Det estetiska uttrycket blev så något ömtåligt men likväl en seriös integritetsskapande faktor som gjorde litteraturen till "ett inlägg i dagsdebatten och ofta nog som den enda vägen för att undgå en världskatastrof."¹⁷² De poeter som figurerade i *40-tal* var bl. a idag välkända namn som Karl Vennberg, Erik Lindegren, Ragnar Thoursie, Arne Nyman, Harald Forss, Sven Alfons, Maria Wine och Stig Sjödin. Men även om den inbördes lyriska variationen oundvikligen blir stor med tanke på antalet diktare så innebar det seriösa anslaget en minst lika stor samlad provokationen utåt. Att textbidrag som Gösta Oswalds *bitterligen* (nr.1, årg.3) med sina gravallvarliga och introspektiva ansatser ostört skulle utgöra decenniets litterära höjdpunkt fick många motståndare. Man sökte avslöja de högt ställda pretentionerna som framgick ur rader som dessa:

[...] när kirurgen skär och själv ligger på båren och aldrig finner sjukdomen/ när jaget är vilande och flyende i samma individ/ och omöjliggör antitesen/ och utesluter syntesen motsatsernas aldrig fattade enhet/ jag såg på oss och ingen/ saknades och ingenting löstes utan rest/ våra ansikten hängde trötta och sorgsna över tomma/ parketter/ besvikna.¹⁷³

Följden blev försök till att parodiera fyrtiotalstryken. Att skriva under pseudonym och få sitt karikatyrmissiga verk publicerat kunde vara ett sätt att attackera det högtidliga anspråket. Men även om en del få namn i *40-tal* är skrivna av nu helt okända upphovsmän, är det svårt att spekulera kring tillkomsten av dessa alster. Ett omtalat och erkänt exempel på detta fenomen är dock när författaren Per Anders Fogelström antog namnet jon-erik jonsson [pseudonymen skrivs utan versaler, min anm.] och fick bidraget *att fylla tomma skal* (nr.4, årg.3) publicerat i *40-tal*. Denna ansats till förlöjligande av tidskriften förstärktes av att Fogelström gick ut med att han producerat de insända dikterna på en ynka halvtimme. När Aspenström, som var en av redaktörerna vid denna tidpunkt, kommenterade händelsen några år senare gjorde han det genom att förklara *40-tals* syn på skapandet utan att på något sätt fördöma Fogelströms dikt. Han gick istället i talan för det egna författarläget genom erkännandet av Fogelströms bidrag som:

[...] en godtagbar debutantdikt, en dikt som försvarade och fortfarande skulle försvara sin plats i en tidskrift av *40-tals* karaktär och syfte[...] Nu är det ju inte så att snabbheten och den okontrollerbara spontaniteten i sig själva är diskvalificerande[...] Det väsentliga är inte metoden utan resultatet, inte den medvetna avsikten eller den tillfälliga anledningen till en dikt utan dess suggestiva värde eller brist på sådant värde.¹⁷⁴

3.1.3 Utländska bidrag

Texter skrivna av utländska författare kom att omfatta knappt 14% av det totala antalet bidrag i *40-tal*.¹⁷⁵ Oftast var de översatta av medarbetarna själva och vid sidan av

¹⁷² Holm, *Gösta Oswald*, s.63

¹⁷³ Oswald, *bitterligen* [sic.], *40-tal*, nr.1 årg.3, s.26

¹⁷⁴ Aspenström, *40-tal och Fogelström*, BLM, nr.9 årg.20, s.720

¹⁷⁵ Se bilaga 2.

spridda införanden kunde det utländska inflytandet rendera specialnummer som fokuseringen på engelskspråkig litteratur i nr.3 1947. Just de anglosaxiska modernisternas inverkan på innehållet i *40-tal* kan förklaras med att de på en grundläggande nivå motsvarade det unglitterära klimatets litterära strävanden i stort. De betvivlade, liksom den svenska fyrtiotalistiska författargenerationen, den inhemska motstånd retoriken under kriget. Frihet var istället att förena "upproret mot förstelnade lyriska former med människans uppror."¹⁷⁶ Engelska författare som Stephen Spender, W.H Auden och William Sansom gav på liknande sätt som *40-tals* inhemska medarbetare uttryck för en politisk grundbesvikelse, ofta som en reaktion på det spanska inbördeskriget och dess konsekvenser. De anglosaxiska diktarna sågs med andra ord som "förebildliga i deras vakthållning kring diktens konstnärliga självständighet, i deras vägran att låta sig ryckas med av de heroiska parollernas begeistring."¹⁷⁷

Norska och danska texter är de enda bidrag som inte översätts. Man kan annars inte urskilja någon principiell hållning vad gäller favorisering av en viss utländsk kategori texter då fördelningen mellan essäistik, lyrik och prosa är relativt jämn.¹⁷⁸ Det franska inslaget är dock vid sidan av det anglosaxiska till antalet mest framträdande. Utrymme ges såväl mer obskyra namn som t ex poeterna Pierre Emmanuel och Henri Michaux som de mycket berömda författarna Albert Camus och Jean-Paul Sartre. Publicerandet av de franska existentialisterna i *40-tal* understryker en grundläggande samhörighet med dem vad gäller ifrågasättandet av trossystem. Den gemensamma nämnaren med existentialismen fanns i betoningen av den *paradoxala handlingen*. Människan (och diktaren) skall fritt skapa självaktning genom att aktivt och engagerat agera i en värld utan mening. Detta existentiella ställningstagande kan sammanföras med hur de flesta medarbetarna i *40-tal* genom sitt skapande *trots allt* ser det nödvändigt att fortsätta även om de "börja[r] sin verksamhet på ett ideologiskt ruinfält."¹⁷⁹

3.1.4 Övrigt

Här har jag enbart tagit med sådant som inte faller in i de andra rubriceringarna men likväl upptas i innehållsförteckningen. Därmed exkluderar jag alla de vinjetter och illustrationer som där ej givits en egen plats. Drygt 7% av det totala tidskriftsinnehållet utgörs av dessa spridda bidrag.¹⁸⁰ Vad som dominerar denna kategori är diverse repliker och kommentarer, men även det enda svenskskrivna drama som förekommer i tidskriften i form av Stig Dagermans *Upptäcktsresanden* (nr.4, årg.4). Men här finns också ett bidrag som väckte stor uppståndelse för *40-tal* som unglitterär tidskrift. För även om det uttryckligt samlade manifesterandet saknas i *40-tal* finner man en förenad politisk kungörelse i och med *Öppet brev till vår regering* (nr.4, årg.3). Ett dokument som undertecknats av inte mindre än 32 stycken av generationens författare.¹⁸¹

¹⁷⁶ Franzén, L-O, *En ny bok: En kritikerkår på stridshumör*, DN, 990131

¹⁷⁷ Cullhed, s.80

¹⁷⁸ Men bristen på god svensk fyrtiotalsdramatik uppmärksammas i nr.8 årg.3 i samband med införandet av Ernest Hemingsways korta dramastycke *I dag fredag*.

¹⁷⁹ Franzén, *En ny bok: En kritikerkår på stridshumör*, DN, 990131

¹⁸⁰ Se bilaga 2.

¹⁸¹ Lars Ahlin, Ivar Ahlstedt, Sven Alfons, Caleb J. Anderson, Werner Aspenström, Sven Bergström, Stig Carlson, Stig Dagerman, Mårten Edlund, Gustaf Rune Eriks, Gunnar Erikson, Lars Fredin, Bengt Gunnäs, Lars Göranson, Lennart Göthberg, Viveka Heyman, Ruth Hillarp, Gösta Höglund, Elly Jannes, Olov

Man vänder sig i brevet mot regeringens principiella ställningstagande att inte protestera mot den inrikespolitiska situationen i Francos fasciststyrda Spanien. Att man från svenskt håll vill invänta ett F. N. beslut i hur man skall hantera frågan ansåg gruppen vara en förkastlig inställning av en arbetarregering som borde lyssna på den inhemska anti-fascistiska folkopinionen. Istället föreslås i brevet att man skall avbryta alla kommersiella och diplomatiska relationer med diktaturen och enskilt leda initiativet mot regimens ideologi i förhoppningen om att detta kan inverka på andra länders ställningstagande i frågan. Mot den eventuella invändningen att en sådan aktion skulle vara poänglös svarar de gemensamt att "det är bättre att välja en meningslös protest än ett meningslöst samtycke."¹⁸² Detta var också det mest representativa ställningstagande medarbetarna i tidskriften kunde ha gjort. Man uppmanade så till att vägra glömma våldets segertåg genom Europa, vilket kom att utgöra stötspelaren i det idéklimat som genomsyrar *40-tal* som helhet. Stämningarna i tidskriften kom så att syfta till att stå emot "den moraliska förvirringen bakom neutralitetens fasad."¹⁸³

4. Resultatredovisning och diskussion

4.1 Pessimism

I Karl Vennbergs essä *Den moderna pessimismen och dess vedersakare* (nr.1, årg.3) formuleras grunden för den idéströmning som kom att präglade *40-tal*. Resonemanget utgår ifrån Vennbergs syn på *pessimismen* som en individuellt utformad uppfattning. Han betonar inledningsvis att en begreppsmässig definition av företeelsen varierar utifrån den huvudsakliga innebörden "att tillvaron är ett ont eller att det onda överväger."¹⁸⁴ För att illustrera dessa nyanser ger Vennberg en historisk överblick av olika tänkares och författares filosofiska utgångspunkter i frågan.¹⁸⁵ Att som retoriskt grepp kommentera och fixera pessimismens historiska kontext underlättar sedan för Vennbergs argumentation av vad som är kännetecknande för den nutida formen av pessimism. Han konstaterar otvetydigt att det inte kan vara fråga om en gemenskap "ur ras-, bölds- eller nationalitetssynpunkt"¹⁸⁶ mot bakgrund av just detta litterärt pessimistiska perspektivs historik. Istället fokuserar Vennberg på en slutledning där tyngdpunkten läggs vid den *etik* som följer på det pessimistiska ställningstagandet. Grundläggande är alltså ett visst individuellt stämningssläge som motsätter sig optimistiska idékonstruktioner av idealsamhällen:

Bakom oss ligger, olösta eller bara till hälften avvecklade, alla de stora idékriserna: socialismens kris, kristendomens kris, humanismens kris, psykologins kris, politikens

Jonason, Axel Liffner, Erik Lindgren, Gösta Oswald, Åke Runnquist, Matts Rying, Stig Sjödin, Ragnar Thoursie, Karl Vennberg, Krister Wickman, Maria Wine, Per-Olof Zennström och Helge Åkerhielm. Se vidare "Öppet brev till vår regering", *40-tal*, nr. 4 årg. 3, s.121f.

¹⁸² *Öppet brev till vår regering*, *40-tal*, nr. 4 årg. 3, s.122

¹⁸³ Holmqvist (red.), s.13

¹⁸⁴ Vennberg, Karl, *Den moderna pessimismen och dess vedersakare*, *40-tal*, nr.1 årg.3, s.2

¹⁸⁵ Arthur Schopenhauer, Sigmund Freud, Eduard von Hartmann, Oswald Spengler, Jean-Paul Sartre, Artur Koestler, Alex Comfort, Franz Kafka och William Sansom.

¹⁸⁶ Vennberg, *Den moderna pessimismen och dess vedersakare*, *40-tal*, nr.1 årg.3, s.4

kris. Det är typiskt att en pessimism, som utgår från sådan förutsättningar och har växt fram i ett världsläge, där redan ett försök att väga lust mot olust skulle ha tätt sig som en hädelse, inte blir en hedonistisk pessimism utan en etisk [...] Någon kunskapsteoretisk motivering kan det ju inte vara fråga om; en sådan är ju överhuvud inte möjlig, vederläggning och bevisning lika uteslutna, eftersom pessimismen alltid är en stämning, ett synsätt hos den enskilde eller hos grupper och folk.¹⁸⁷

Vennbergs pessimistiska perspektiv blir således varken på teoretiska eller objektiva grunder kontrollerbart. Tankegången är nödvändigtvis relativistisk och därmed inte ett "falsifierbart resonemang utan förläggs till den subjektiva domän som utgår ifrån individens eller gruppens synsätt."¹⁸⁸ Vennberg förutsätter att den moderna pessimismen bestäms av den enskildes upplevelse av den historiskt och socialt betingade verkligheten. Infallsvinkeln omfattar så även en kritik av det svenska efterkrigssamhällets utveckling. Att den relativt stabila ekonomiska och sociala situationen som Sverige åtnjöt kunde bero på den småstatsrealistiska politiken under kriget ökade så den intellektuella påfrestningen i fråga om skuld. Pessimismen utgör i sig ett åtagande som ersätter den kritiska handling som det svenska kulturella och mediastyrdade regelverket SIS tidigare förbjöd. Eftersom Vennbergs presenterade idé i *40-tal* direkt grundar sig på det subjektiva synsättet måste också denna moderna pessimism vara "betingad av en faktisk politisk situation: Sveriges neutralitet. Pessimismen får därför ett kompensatoriskt drag [...] i och med att ett socialt konkretare agerande knappast står till buds."¹⁸⁹

Vennberg gick så i bräschen för en modern pessimism som i första hand bör betraktas som en frustrerad kommentar på den samhälleliga och kulturella utvecklingen efter krigsslutet. Kritiken inriktar sig framförallt mot att reservationslöst förlita sig på "att friheten kan tryggas genom att bödlarna byter skjorta och svälten byter språk."¹⁹⁰

Att Vennbergs essä skulle få stå som en isolerad och marginell del av idéklimatet i *40-tal* avstyrktes i och med de därpå följande numren. För när redaktionen valde att publicera Gunnar Gunnarsons respons *Pessimismen, diktarens samvete och skarprättarens svärd* (nr.3, årg.3) förstärktes också intrycket av att Vennbergs subjektiva perspektiv skulle få kollektiva konsekvenser. Indirekt skapades dessa av att Gunnarssons kritik av den unglitterära generation i *40-tal* bestod av angrepp som följande: "Jag för min del kan inte se, att den nya författargenerationen i fråga om konstnärlig gestaltningskraft kan ta upp tävlan med den föregående."¹⁹¹ Ur Gunnarsons ideologiskt marxistiska position var det pessimistiska anslaget i Vennbergs artikel således signifikativt för en passiviserande ungdomlig tendens i litteraturen. En enfald i avsaknad av helhetssyn och ansvar som tog sig uttryck i att de:

[...] stannar vid formexperiment och stilövningar, som inte rättfärdigas genom något mål utanför sig själva [...] 40-talsdiktarnas pessimism avskär med andra ord deras perspektiv. De ser inte mer än ett litet stycke av vägen,

¹⁸⁷ Ibid., s.5

¹⁸⁸ Jansson, s.158

¹⁸⁹ Ibid., s.177

¹⁹⁰ Vennberg, *Den moderna pessimismen och dess vedersakare*, 40-tal, nr.1 årg.3, s.3

¹⁹¹ Gunnarson, Gunnar, *Pessimismen, diktarens samvete och skarprättarens svärd*, 40-tal, nr.3 årg.3, s.111

där de befinner sig. Resultatet blir att de inte vågar gå framåt [...] ¹⁹²

Att så tvärsäkert generalisera en generation och avfärda en hel unglitterär idériktning uppmuntrar till att tidskriften får en slagfältslignande karaktär med enheten *40-tal* som insats. Vad som här avses är den *returinformat* tidskriften ger uttryck för, dvs. att för läsekretsen och framtida textbidragsgivare bestämma vad som är angeläget att skriva om och hur detta skall genomföras. ¹⁹³ Att kanalisera detta idéinnehåll genom *40-tal* underlättades genom att publicera äldre perspektiv på litteraturen och invänta de yngres eventuellt samlade motstånd.

Jämte Gunnarson kritiska synsätt framträder framförallt Artur Lundkvists textbidrag *Pessimismen i den unga litteraturen* (nr.9-10, årg.3). En essä som också hävdar att ungdomen är inne på fel spår och istället förordas "en ny meningens filosofi [...] en dikt som har mening i sig själv [...] och innebär en fortskridande seger över avgränsad, inskränkt verklighet." ¹⁹⁴ Lundkvists ställning som provokatör utgår ifrån att avfärda den nya estetiska förtruppen genom att vara ännu mer nyskapande. Målet är att introducera ett annat förhållningssätt och avslöja pessimismen som präglad av "personliga, i regel nevrotiska [sic.] orsaker. Därför ter den sig som filosofi eller ideologi ohållbar och missvisande." ¹⁹⁵

Vad Lundkvist och Gunnarson har gemensamt är att deras attacker mot den unglitterära tendensen i *40-tal* utgår ifrån att den moderna pessimismen är organiserad och konsekvent. Men eftersom en precisering av ett individuellt stämningsslag inte går att faktiskt angripa ur en logisk grundad granskning läggs inte diskussionen på samma nivå, vilket "leder till att de ideologiskt inriktade systemkritikerna kommer att skjuta mot ett ständigt undflyende mål." ¹⁹⁶ Den moral som åberopas i *40-tal* är därmed motsägelsefull eftersom den avfärdar alla tankesystem samtidigt som idén i sig utgår ifrån ett uppställt krav på ett slags socialt samvete. Ett förhållningssätt som tydligt tillämpades i ovan nämnda *Öppet brev till vår regering* (nr.4 årg.3) men som likväl är fixerad vid följande oberäknliga ståndpunkt som formulerades av Vennberg: "Så vitt jag kan finna, dyker det här upp en irrationell faktor av tämligen oväntat slag: samvetet [...] Den moderna pessimismen är en pessimism med samvete, en lika vacker som vacklande företeelse." ¹⁹⁷

Den idémässiga polariseringen mellan de två oppositionella kritikerna och *40-tal* som samlat forum aktualiseras sedan genom att tidskriften använder försvaret för det pessimistiska synsättet som ett grundläggande tematiskt ställningstagande genom valet av andra publicerade textbidrag. Det mest konkreta exemplet för detta återfinns i den enkät som följde på Lundkvists inlägg. "Den utbredda fientligheten mot den unga litteraturen [...] fick här nytt och sensationellt stoff" ¹⁹⁸ hävdar Lars Ahlin i *Studie i mystagogi* (nr.1, årg.4) i det inledande textbidraget som inte så förvånande tillkommit

¹⁹² Ibid., s.112

¹⁹³ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.216

¹⁹⁴ Lundkvist, Artur, *Pessimismen i den unga litteraturen*, 40-tal, nr.9-10 årg.3, s.368

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Jansson, s.170

¹⁹⁷ Vennberg, *Den moderna pessimismen och dess vedersakare*, 40-tal, nr.1 årg.3, s.9

¹⁹⁸ Ahlin, Lars, *Studie i mystagogi*, 40-tal, nr.1 årg.4, s.1

då "redaktionen av 40-tal prompt vill att jag ska gå i svaromål."¹⁹⁹ Tidskriften vill alltså framstå som företrädare av pessimismen ur ett specifikt perspektiv som Ahlin uttrycker som:

Att människor i utsatta lägen och upprörande samhälleliga förhållanden tilldragit sig de yngre författarnas gestaltungsiver tycker man också borde vara begripligt. [...] Naturligtvis kommer mystagogen [Lundkvist som verklighetsförfalskare, min anm.] också då att klandra författarna för att de nöjer sig med "avgränsade delverkligheter", d.v.s. med den verklighet vi som människor alltid har att göra med.²⁰⁰

Från redaktionellt håll väljer man alltså att föra samman Ahlins essä med likartade textbidrag för att åskådliggöra den unglitterära sammanhållningen. I Folke Fridells *Kritisk vakenhet eller pessimism?* (nr.1, årg.4) betonas förvisso starkt det individualistiska i perspektivet med att: "Den unga litteraturen är kritisk. Det uttrycket täcker bättre än pessimism och är framförallt rättvisare."²⁰¹ Genom att han själv så väljer att etikettera synsättet understryker han också därmed den subjektiva tankegång Vennberg ville få fram. Men det handlar dock om en och samma grundidé:

40-talisterna opererar därför att världen för dem inte är ett hopplöst fall [...] Diktarens öde är hårdare därför att omvärlden inte bara är en sjuk människokropp och därför att kloroform i världsförpackning endast tillhandahålles i atombombsförpackning. Diktarna står inför ett val som är värre än läkarens: att analysera svulsten utan att veta botemedlet eller ens operationens verkningar.²⁰²

Stig Dagerman, som var en av två redaktörer för just det här numret, stärker sedan intrycket av att den moderna pessimismen är en utsagd konsekvens av det neutrala ställningstagandet under kriget. I sin essä *Beredskapen överskattad?* (nr.1, årg.4) ger han sin personliga tolkning och förklaring av varför stämningen i *40-tal* och hos dess medarbetare präglas av ett visst pessimistiskt idéinnehåll:

[...] beredskapsereferensen var den första erfarenhet av det så kallade livet som mötte en stor del av den unga generationen utanför skolans madrasserade celler [...] Den svenska beredskapen blev en symbol för kriget, beredskapsupplevelsen det instrument varmed den neutrale unge författaren försökte pejla ångesten utanför gränserna.²⁰³

Redaktör Lennart Göthberg följer samma mönster i sin *Marginalanteckningar till en debatt* (nr.5, årg.3) där även han fastslår att pessimismen förtjänstfullt "pekat på nazismen och kriget som en stor generationspräglade grundupplevelse. Det är detta som gör att man kan tala om ett litterärt 40-tal hur än linjerna kan gå isär."²⁰⁴ Medvetet indikerar man så att *40-tal* till struktur och form är beroende av vad Williams skulle kalla för ett "komplex av aktiva samband".²⁰⁵ I förlängningen möjliggör detta att tidskriften, teoretiskt sett, faktiskt genererar något för sin samtid nytt och unikt. En

¹⁹⁹ Ibid., s.2

²⁰⁰ Ahlin, *Studie i mystagogi*, 40-tal, nr.1 årg.4, s.4

²⁰¹ Fridell, Folke, *Kritisk vakenhet eller pessimism?*, 40-tal, nr.1 årg.4, s.8

²⁰² Ibid., s.6

²⁰³ Dagerman, *Beredskapen överskattad*, 40-tal, nr.1 årg.4, s.8f.

²⁰⁴ Göthberg, Lennart, *Marginalanteckningar till en debatt*, 40-tal, nr.5 årg.3, s.203

²⁰⁵ Williams, s.156

illustration av detta är givetvis de lyriska textbidragen där dessa idéer framgår i dikter som Sven Alfons *Det förlorade paradiset* (nr.1 årg.3):

[...] I rabatten av vissnande prakt/ rann himmelens innehåll ned. Synen blev den gången mindre skarp/ allt eftersom natten led. Jorden fick den gången del av sitt eget förakt/ [...] Var är trädgårdens trakt, ruttnande, likväl hel./ Där var rätten ett ruvande ägg/ i det som var mycket fel. Rättegången rasslade knappast/ bland löv i vind. Nu går jag dömd av min egen makt/ och letar en numera likgiltig grind dit in- /var är trädgårdens trakt.²⁰⁶

Vad Alfons åskådliggör är de pessimistiska framtidsutsikterna där en samhällelig ljusning ligger i det förgångna, där föreställningar om paradiset med tiden förflyttas allt längre och längre bort samtidigt som man är bunden vid sig själv och minnet av något som gått förlorat.²⁰⁷ Förhållningssättet återkommer sedan i de allra flesta publicerade dikterna med bidrag som Illmar Laabans *Att leva fritt eller dö* (nr.4, årg.2) där medvetenheten och det valda ställningstagandet av att "välja en meningslös protest"²⁰⁸ i 40-tals öppna brevet blir central i rader som "[...] Att lyssna på det rättvisa blodets fontän[...] att omfamna vanvettets genomskinliga staty [...] att förbli trogen åt det smälta isblocket/ att leva fritt eller dö."²⁰⁹ För ytterligare exemplifiering kan sedan tas bl. a. Åke Nordins *till en försvunnen framtid* (nr.9-10, årg.3) med det inledande typiskt pessimistiska anslaget "dröm dog men ingen klarhet bådår natten/ doft av fallna blomblad tröttnar vinden [...]"²¹⁰ och Stig Carlsons *Elegi över en ung människa* (nr.3 årg.2) där den ideologiska misstron explicit återfinns i diktens avslutning:

Så gick spegelblank trosvisshet i spillror den knappt började vad den evigt avslutade andra reste bildstoder framför de klentrognas blickar medan drömmen sakta sjönk allt djupare ned mot upplösningens och självförtrelsens extas.²¹¹

Det är i sammanhanget viktigt att poängtera att det pessimistiska förhållningssättet hyser stark tilltro till den individuella handlingskraften. Det väsentliga i idén är dock inte den ofta lönlösa handlingen i sig utan *inställningen*. För att återgå till Vennbergs essä betonas vikten av att den rätta handlingen inte "kan återfinnas i någon idéhimmel över Moskva, Berlin, Aten, London [...]"²¹² utan i någonting nytt utanför de gängse ideologiska anvisningarna. Denna hållning framträder först i "analysen av fegheten, skrällen och vanmakten."²¹³

Vid sidan av ovanstående essäistik och lyrik genomsyrar hållningen även 40-tals urval noveller. Belägg för detta finner man tydligt i textbidrag som t ex. Ivar Anderssons *Från mörkret stiga vi* (nr.6, årg.3). En man har där av någon outgrundlig anledning fallit ner i en djup brunn och blir stegvis självutnämnd representant för "Den Ensamma Människan".²¹⁴ Med detta kommer en förpliktelse att försöka rädda sig själv ur

²⁰⁶ Alfons, Sven, *Det förlorade paradiset*, 40-tal, nr.1 årg.3, s.13

²⁰⁷ Holmqvist, Bengt i Franzén (red.), *40-talsförfattare*, s.30

²⁰⁸ *Öppet brev till vår regering*, 40-tal, nr. 4 årg. 3, s.122

²⁰⁹ Laaban, Illmar, *Att leva fritt eller dö*, 40-tal, nr.4 årg.2, s.30f.

²¹⁰ Nordin, Åke, *till en försvunnen framtid* [sic.], 40-tal, nr.9-10 årg.3, s.370

²¹¹ Carlson, Stig, *Elegi över en ung människa*, 40-tal, nr.3 årg.2, s.29

²¹² Vennberg, *Den moderna pessimismen och dess vedersakare*, 40-tal, nr.1 årg.3, s.11

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Andersson, Ivar, *Från mörkret stiga vi*, 40-tal, nr.6 årg.3, s.227f.

avgrunden och dela med sig av sin självrannsakande analys: "Hemligheten ner till mörkret och djupet är min och jag ska röja den till varning för de andra. Se er för foten, fallluckan finns där, ska jag säga."²¹⁵ Det relevanta med novellen är sedan hur mannens prestation att ta sig upp ur brunnen endast leder till förtvivlan. Han stöts nämligen bort av den första medmänniskan han träffar och faller ner i brunnen igen. Klättrandet uppåt var således håfullt meningslöst samtidigt som livshållningen ändå kan beskrivas som meningsfull.

Introduceringen av engelsmannen William Sansoms novell *Den lodräta stegen* (nr.10 årg.2) tjänar samma syfte. Det ironiska händelseförloppet som utmärker den moderna pessimismen går här igen genom att en man antar ett vad med några vänner om att klättra upp för en gasklocka. Genom utmaningen tar han så itu med sin egen feighet och skräck, men när han väl nått den sista stegpinnen upptäcker han att det fattas pinnar för att ta sig upp på gasklockans plattform. Hans vänner har försvunnit iväg och tagit ner första delen av stegen, han grips nu av vanmakt där han hänger "darrande och utanför det medvetande som skulle ha sagt honom vad han ytterligare kunde göra."²¹⁶

Samma scenario i förhållningssättet möter man sedan bl. a. i inhemska novellen *Den hjälplöse* av Gösta Höglund (nr.1 årg.2) där en soldat upptäcker och skjuter en fiende. Men bedriften i handlingen går förlorad, soldaten kringgärdas av den påföljande tystnaden: "Den klädde sig inte i ord, utan i tankar. Mänskliga, frågande tankar. - Din fiende? Den hjälplöse."²¹⁷ Vad detta representerar är att se denna analytiska tankegång som den rätta handlingen. Detta håller samman själva ideriktningen och "avslöjar blindheten hos oss alla och bortom alla tanke-system återför den centrala problematiken till människan och människans beskaffenhet."²¹⁸

Vad som ligger till grund för det pessimistiska förhållningssättet i *40-tal* kan nu utredas med utgångspunkt i Williams perspektiv på kategorierna *engagemang* och *anpassning*. Det primära här är att medarbetarna underställs "idén om ett socialt konstituerat medvetande, att författarskap liksom all annan praktik i en betydelsefull mening alltid är något anpassat."²¹⁹ Innebörden av detta är helt enkelt en förståelse om att författarna, utifrån sina delade erfarenheter i samhället, alla ingår i den specifika relation och situation som i det här fallet uppstår genom *40-tal*. Ur den allomfattade anpassningen inträder sedan engagemanget från ett medvetet och verksamt "val av ståndpunkt"²²⁰ som manifesteras i och med genomdrivandet av den pessimistiska idén. Ett kulturellt perspektiv som således inte fångas upp abstrakt utan som ett uttryck för de, ovan presenterade, sociala relationer och villkor tidskriften ställer upp. Det engagemang det pessimistiska förhållningssättet består av definieras som den enskilde författarens individuella handling eller analys, men först under de villkor som bestäms inom ramen för tidskriften och de relationer som bemöter betydelsen av idén. Engagemanget i sig utgörs så av "strängt taget medveten anpassning eller medveten förändring av anpassning."²²¹

²¹⁵ Ibid., s.228

²¹⁶ Sansom, William, *Den lodräta stegen*, 40-tal, nr.10 årg.2, s.48

²¹⁷ Höglund, Gösta, *Den hjälplöse*, 40-tal, nr.1 årg.2, s.36

²¹⁸ Vennberg, *Den moderna pessimismen och dess vedersakare*, 40-tal, nr.1 årg.3, s.11

²¹⁹ Williams, s.158

²²⁰ Ibid., s.159

²²¹ Ibid., s.162f.

I sammanhanget blir det sedan av vikt att, med engagemanget som utgångspunkt, återvända till marxisten Gunnar Gunnarsson. Han var den mest publicerade oppositionella idékritikern i *40-tal* och därmed innehavare av en betydelsefull roll som tidskriftens och det unglitterära idéklimatets antagonist. Gunnarssons ställningstagande i textbidraget *Min synpunkt på: Anarkismen* (nr.2 årg.3) samlar nämligen de unga författarna under avståndstagandet av ett utpräglat politiskt ställningstagande: "Gemensamt för dessa diktare är deras misstro mot alla positiva läror och teorier, vare sig det gäller politik, moral, religion eller samhällsfrågor."²²² Kritiken är till stora delar berättigad, men att det sedan skulle handla om ett samlat engagemang för en renodlad anarkism eller dylikt som Gunnarsson vill hävda kan avslås genom att peka på den pessimistiska idéns betoning av ett individuellt och oberoende tänkesätt. Det pessimistiska förhållningssättets rent politiska anpassningen och engagemang inskränker sig i *40-tal* bara till en estetisk symbolvärld där analysen av människans utsatta situation i samhället tar överhand:

"Ridån har just gått ner efter en katastrof utan motstycke; segern stannade visserligen på rätt sida, men askregnet flyger fortfarande omkring i luften [...] Emellertid är det inte bara anarkismen som misslyckats, det har mänskligheten också. Därför är det möjligt att anarkismen just genom sitt misslyckande för de unga diktarna blivit något av en symbol, ett relikskrin där benen vilar efter den revolution som aldrig blev av, det förhastade hopp som inte infriats, den utopi som inte kunde förverkligas."²²³

Det är sedermera i linje med den pessimistiska idén att *inte* hitta något för *40-tal* entydigt politiskt engagemang. Av de tre redaktörer som ursprungligen startade tidskriften hade varken anarkismen eller någon annan gemensam ambition något direkt fäste.²²⁴ Aspenström deklarerade redan i ett av det första numrets essäer, *Radikalitetens problem* (nr.1, årg.1): "Anarkismen? Liksom esteticismen bra att andas i, men inte att stå på."²²⁵ Vad som utgör den springande punkten är att bristen på ett radikalt engagemang ligger i att ordet i sig har urvattnats på sin kulturella innebörd. Från redaktionellt håll eftersöks så ett nytt förhållningssätt i det svenska idéklimatet: "Importen har länge varit stängd. Vi får hoppas att med tiden en båt kommer lastad."²²⁶ En efterlysning som sedan i *40-tal* explicit tog form i den moderna pessimismen, vilket manifesteras av samme Aspenström i ett textbidrag, *Myten om människan* (nr.4, årg.4), i det allra sista numret. Han tar här uttryckligen upp den "40-talism" som uppstått i och med tidskriften och hur det pessimistiska ställningstagandet lett till hur "man" har fått utstå kollektiva anklagelser av de som inte begriper det unglitterära klimatets idéer i *40-tal*:

Man har velat komma fram till en mer differentierad verklighetssyn och det kan naturligtvis diskuteras i vilken mån man lyckats. Det är i sin ordning att det nu börjar talas om nihilism. Men den som anklagar den unga litteraturen för nihilism har nästan ingenting förstått.²²⁷

²²² Gunnarsson, Gunnar, *Min synpunkt på: Anarkismen*, 40-tal, nr.2 årg.3, s.60

²²³ Lindegren, Erik, *Min synpunkt på: Anarkismen*, 40-tal, nr.2 årg.3, s.62f.

²²⁴ Sandberg, s.124

²²⁵ Aspenström, Werner, *Radikalitetens problem*, 40-tal, nr.1 årg.1, s.16f.

²²⁶ *Ibid.*, s.17

²²⁷ Aspenström, Werner, *Myten om människan*, 40-tal, nr.4 årg.4, s.177

Mot bakgrund av ovanstående resonemang blir *40-tal*, för att applicera Williams terminologi, ur två aspekter ett utpräglat *överindividuellt* verk.²²⁸ Dels genom att det pessimistiska synsättet formulerar ett *nyskapande idéinnehåll* som en följd av att medarbetarna står i ett ytterst verksamt förhållande till varandra. Denna förbindelse uppstår då redaktionen, tillsammans med den övriga gruppen textbidragsgivare, verkar i ett enhetsskapande syfte genom att en viss litterär hållning eller idé prioriteras före material med annat innehåll.²²⁹ Under sådana förutsättningar svarar det pessimistiska stämmingsläget och medvetandet i *40-tal* för att skapa ett enhetligt "kulturellt verk som inte kan reduceras bara till summan av deras olika individuella bidrag."²³⁰

Den genomgående idéströmningen ges nämligen ett samlat uttryck i tidskriften just genom "det medvetna samarbete"²³¹ som utgör ett avgörande kriterium för det kollektiva subjektet. För det andra är *40-tal* ett verk som, förutom att den produceras i avsiktlig samverkan, i grunden uppkommer ur en yrkesmässig och privat *social relation*. För oberoende av om textförfattarna enskilt sysslar med separata arbeten tas den pessimistiska idén som presenteras i *40-tal* från det överindividuella kravet på ett socialt samvete. Här avses inte bara den gemensamma upplevelsen av den svenska neutraliteten under kriget utan även "i den specifikt skapande betydelsen nya gensvar och gestaltning"²³² som konkret uppstår i den idépräglade pessimistiska "returinformation"²³³ som läggs fram i och med tidskriftens textbidrag.

4.2 Svårtillgänglighet

Svårtillgängligheten har sin stomme i de redan nämnda fyrtiotalistiska ambitionerna att överge skapandets romantiserande och introspektiva anslag till förmån för en mer avancerad ståndpunkt där "dikten måste vara komplicerad, därför att verkligheten är komplicerad."²³⁴ Idékonstellationens universella anspråk förs i *40-tal* fram under de kritiska och analytiska förutsättningar som även uppträder i det pessimistiska perspektivet. Föreställningen om ett svårtillgängligt språk framträder i, framförallt de lyriska, textbidragen och har sin specifika grund i att se dikten som något annat än avspeglingar av vardagen. "Dikt ska inte bara reproducera utan också producera"²³⁵ som Sivar Arnér uttrycker det i essän *Försvar för dikten* (nr.3 årg.1).

Arnér företräder så *40-tals* utsagda ambition att utgöra en ny scen. Fokuseringen riktas därför direkt mot den föregående generationens förehavanden som bl.a. inbegrep stora självbiografiska skildringar av samhället.²³⁶ Detta grundläggande litterära ställningstagande av att separera det gamla från det nya sätter ofrånkomligen upp agendan för *40-tal*. Men de generationsskapande sympatierna för Arnérs idéinnehåll låg främst i en övertygelse som kan liknas vid att "konsten övergriper ideologierna."²³⁷

²²⁸ Williams, s.156

²²⁹ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.216

²³⁰ Williams, s.156

²³¹ Ibid.

²³² Williams, s.156

²³³ Holmberg, s.216

²³⁴ Brandell, s.229

²³⁵ Arnér, Sivar, *Försvar för dikten*, 40-tal, nr.3 årg.1, s.3

²³⁶ Göthberg, *På väg mot en ny klassicism?*, BLM, nr.6 årg.15, s.455

²³⁷ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.182

Avgörande för *40-tal* blir därmed hur textbidraget tidigt i tidskriftens etableringsfas formulerar idén om det unga skapandets premisser:

Varje enskilt liv är skissartat, men dikt är i så fall mer än liv, den fullföljer ansatser, drar ut linjer, ut mot universum, inte därför att den vill korrigerat livet, utan därför att den upptäckt vart livet syftar och då i sin egen värld vill fortsätta livet.²³⁸

Detta innebär ett förhållningssätt där *40-tal* inte bara söker erbjuda en förståelse av den direkta samtiden utan också vill klara sig utanför ideologiernas systematiska ställningstagande. Språket blir, liksom den moderna pessimismen, ett medvetet odefinierbart ställningstagande som avsiktligt försöker fjärma sig ifrån det nationella, dagsaktuella samhällsperspektivet. Utifrån en materialistisk synpunkt förblir *40-tal* en enhet i samtiden men samtidigt är dess idéer uttryckligen "en produktivitet riktad mot framtiden."²³⁹ Idén om en unik språklig specificeringen strävar alltså inte mot något fastställt ideologiskt system. Istället är ställningstagandet en del av en unglitterär och social procedur som vill "upphöja medvetandet, det inre upproret och visionens kraft gentemot kompromissen, dagtingandet, tron på en harmonisk syntes mellan individ och samhälle."²⁴⁰

För att tankegodset skulle kunna vidareutvecklas gav *40-tal* utrymme för gensvar som Arne Trankells bidrag *In i verkligheten* (nr.2 årg.2). Trankells skepsis riktas mot det unglitterära klimatet i stort och ämnade därför "visa fruktlösheten i det skriv- eller tänkesätt, för vilket Arnér är en representant bland många."²⁴¹ Textbidraget i sig är annars utformat som en dialog där en Psykolog, en Författare och Gunnar Skalden är huvudkaraktärer. Den sistnämnde figurerar som symbol för den nya litterära idén och Skaldens repliker är därmed ofta citat hämtade ur Arnérs essä. Upplägget är medvetet degraderande och mynnar ut i att det språkliga perspektiv som presenteras *40-tal* är direkt farligt därför att Skalden:

[...] kan för många ord, som han inte bryr sig om betydelsen av. Han duperar folk med dom och sig själv också. Alla tror att hans utläggningar är djupsinniga och visa [...] Sen tror folk att det är fint och låtsas inte om att dom ingenting begriper. Det är någonting av Kejsarens nya kläder i hans framgång.²⁴²

Arnér kommenterar dialogen i samma nummer med att det inte är troligt att det objektiva författandet Trankell propagerar för existerar. Om den individuella författaren mot all förmodan var en "isolerad företeelse kunde man ur hans existens knappast få några normer för att bedöma hans handlingar. Men i och med att han ingår i en större enhet [...] kan han ju bedömas utifrån denna."²⁴³

Att de kritiska attackerna sedan riktades mot *40-tal* just som enhet och inte i första hand mot enskilda personer är viktigt för både idéinnehållets slagkraft och för att tidskriften skall kunna trygga sin ställning på den litterära arenan. För i och med den

²³⁸ Arnér, *Försvar för dikten*, 40-tal, nr.3 årg.1, s.3

²³⁹ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.183

²⁴⁰ Holm i Melberg [red.], s.262

²⁴¹ Trankell, Arne, *In i verkligheten*, 40-tal, nr.2 årg.2, s.31

²⁴² Ibid.

²⁴³ Arnér, Sivar, *Brevkort från Sivar Arnér*, 40-tal, nr.2 årg.2, s.40

ståndpunkt Trankell ger uttryck för skapas en front också för Arnér som representant för 40-tal. Kritiken får så kollektiva följder för den aktiva kretsen kring tidskriften. I mångt och mycket handlar det om denna kritiks paradoxala natur. Den irritationen 40-tals textbidrag och författare skapar i den litterära offentligheten grundar sig ofta på två till synes oförenliga idékonstruktioner, angrepp som "på sista tiden tagit sig många uttryck. Dels är denna lyrik obegriplig, dels har man trots det upptäckt att den är pessimistisk."²⁴⁴

Vad som här avses är kritik som också gjorde 40-tal attraktivt som enhetligt avantgardistiskt forum. Dessa hårda påhopp kunde t ex. lyda som de i *Aftontidningen* 1945 där den då relativt nya 40-tal ses som ett "dekadensfenomen [...]som vegeterar bland själens avskrädeshögar och finner sin näring i att liksom dåren tära på sina egna exkrementer."²⁴⁵ Påståendet är skrivet under pseudonym men byggs i samma tidning på av bl. a. Åke Lindquist som, med anledning av obegripligheten, undrar varför man ser ner på "det arbetande folkets litterära smak, över dess veckopressläsande m.m. [...] man kan fråga sig om det kan anses vara sämre att läsa veckopressen än denna "dadaism", som förekommer i "40-tal".²⁴⁶ Men kritiken utifrån blir i sammanhanget viktig då den pekar på att den unglitterära generationen i 40-tal, trots inre motstridigheter och oviljan till att bli etiketterad, faktiskt arbetar utefter en gemensam idériktning. Hans Dhjene i *Sydsvenska Dagbladet* fyller just en sådan funktion genom att angripa det svårtillgängliga förehållningssättet som en avskryvård skrivbordsetetik: "Den litterära likriktningen, uppmuntrad av förlagen och dessutom av kritiker som icke våga tala sanning av risk för att bli exkluderade ur det heliga brödrasamfundet, har gripit omkring sig som en farsot."²⁴⁷

Kritiska ståndpunkter lämnas dock inte oberörda i själva tidskriften. I 40-tals andra nummer publiceras på sista sidan ett anonymt inlägg betitlat *En jägare gick för att jaga* som attackerar första numrets utvecklingsriktning: "Idéerna börjar betraktas som konfektionsvaror, det pinfärska höjs till skyarna för pinfärskhetens skull, man kan rentav tala om en begynnande snobb- och jobbarmentalitet."²⁴⁸ Men här vänds också det gängse brutala fördömandet till att samla ihop 40-tals textbidrag under en stående idé om språkets och det unglitterära synsättets ändamål. I Lars Englunds essä *Lyrik, besvärjelse* (nr.2 årg.4) publiceras en kritik som t.o.m. tillägger att föreliggande idé inte utvecklas nog och liknar den pågående unglitterära produktionen vid:

[...] ett slags (kanske nödvändigt och hälsosamt) uppräknings [sic.] av neutralitetstidens floskler. Men låt oss i rättvisans namn erkänna att de finns som ofta kräks högst konstnärligt [...] Vår nyaste lyrik är inte alltför obegriplig. Den är ej tillräckligt obegriplig - djupast sett."²⁴⁹

Provokationer av det här slaget kan antingen mötas med tystnad eller samlad avantgardistisk stridslystnad. I 40-tal blir det av vikt att förhålla sig enligt det senare alternativet för att legitimera sin existens som ledande estetisk förtrupp. I Krister

²⁴⁴ Häggqvist (red.), s.28

²⁴⁵ Lotass, Lotta, *Friheten meddelad- Studier i Stig Dagermans författarskap*, s.27f.

²⁴⁶ *Ibid.*, s.27

²⁴⁷ Jansson, s.285

²⁴⁸ *En jägare gick för att jaga*, 40-tal, nr.2 årg.1, s.24

²⁴⁹ Englund, Lars, *Lyrik, besvärjelse*, 40-tal, nr.2 årg.4, s.79

Wickmans *Symboler och signaler* (nr.7, årg.3) sammanfattas de kollektiva utgångspunkterna:

[...] vår generation [har] nyligen upplevt nazismen och andra världskriget. Man måste vara bra förälskad i sin egen poesiuppfattning för att trots allt detta inte förstå de nya poeternas tvång att skapa sig ett nytt symbolspråk.²⁵⁰

Den kulturella gemenskap som gör sig gällande i *40-tal* syftar också mot en större estetisk krets i och med det avsiktliga urvalet av svårförmedlade utländska bidrag. Detta som ett led i försöket att i så stor utsträckning som möjligt avbryta förbindelsen med det utstuderat harmoniska och homogent nationella perspektiv som uppstod i den svenska beredskapslitteraturen.²⁵¹ Mer konkret lyfts sedan idén över till en språklig begreppsvärld. Den lyriska framställningen i *40-tal* lämnar en föreställning om att diktarna bör avlägsna det innehållsliga ämnet ur "dess entydiga sammanhang med tid, plats och tillfälle genom att göra det flertydigt, komplext under det att beredskapslyriken lyfte sig upp ur situationen med allmänbegreppen."²⁵²

Uppgårelsen riktas så också mot beredskapsförfattarnas otillräckliga konstnärliga standard, lättfattligheten och en värdegrund som initierats från statligt håll. Istället deklarerar tidskriften sig som ett estetiskt, politiskt och stilmässigt helt öppet unglitterärt forum. Därmed möjliggör man att: "Konsten blir så lite ideologi, att den tvärtom ständigt blottlägger och ifrågasätter ideologins deformerade verklighet."²⁵³

Detta föranleder också hur man använde sig av svårtillgängligheten som språklig offensiv mot otvetydiga ståndpunkter. En ivrigt förekommande textförfattare i *40-tal* som Erik Lindegren ansåg väldigt grundläggande att poesin måste få "helt andra uppgifter än de uppbyggliga, agitatoriska eller propagandistiska."²⁵⁴ Dennes dikt *Ecce homo* (nr.9-10, årg.3) ger prov på hur sådana uppgifter hör samman med det lyriskt svårtillgängliga. Det harmoniska tankegodset som upprättats i kölvattnet av regeringens "kulturella folkberedskap" alstrar den motreaktion *depersonaliseringen* av den förnuftspräglade individualiteten representerar.²⁵⁵ Det lyriska språket sammanställs i *40-tal* för att kunna symbolisera en slags jaglöshet. Centralt blir, som ovan, att motiven och den estetiska metoden håller sig utanför det uppenbara och rör sig in mot det mångtydiga:

[...] här i denna/ ytterst obekväma ställning är det dömt att lyssna/ till allt det redan sett och länge maktlöst vetat,/ till tidens grå schakal och släckta ansiktseldar,/ till kranernas sken på kullen, vrakens smitta/ och den druckna trängseln på förklaringsberget:/ en hemlös sång som speglas matt i i postamentet,/ där härskaren står livlös i sin andes tyngd och parentes.²⁵⁶

²⁵⁰ Wickman, Krister, *Symboler och signaler*, 40-tal, nr.7 årg.3, s.262

²⁵¹ Gösta Pettersons humoristiska novell *Twenty Gold* (nr.7 årg.2) är f.ö. det enda bidrag i *40-tal* som kan karakteriseras som en beredskapshistoria. Men förhållningssättet är omvänt. Ett par värnpliktigas jakt på billiga cigaretter tar dem utanför landets gränser till Finland. Som straff för överträdelsen får de några dagars vaktarrest, dvs. praktiskt taget ledigt från tjänstgöringen. Brottet mot regelverket leder alltså till en lindrig och uppmuntrande påföljd.

²⁵² Broström, *Modern svensk litteratur 1940-1972*, s.19

²⁵³ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.198

²⁵⁴ Cullhed, s.78f.

²⁵⁵ Holm, Birgitta i Melberg (red.), s.250f.

²⁵⁶ Lindegren, Erik, *Ecce homo*, 40-tal, nr.9-10 årg.3, s.361

Kritiken som riktats mot *40-tals* svårbegripliga innehåll försvaras vidare i exempelvis Axel Liffners essä *Ruiner och källsprång* (nr.3 årg.2) inte i termer av *l'art pour l'art* utan även här som dikt för mänskligheten. Han betonar att svårtillgängligheten är ett medvetet val men därmed inte sagt att det är ett givet val:

[...] trots den hårda press de själva erfarit från bl. a. ett socialt samvete att ge åt flertalet av sina erfarenheter och sin konst, har de valt den så kallade exklusiviteten med dess begränsningar för att nå till analytiska resultat vilkas värde kan tänkas mer än väl uppväga att de nu endast kan uppfattas av ett fåtal.²⁵⁷

Tidskriftens förmedlande av sin språkliga motståndsidé skapas så i kontrast mot beredskapslitteraturens litterära ambitioner. Värden i beredskapsdikten som fokuserade på nationell sammanhållning förlängdes nämligen i och med den påbörjade kapitalistiska återbyggnaden som skulle verka under skördetiden. Här avses den liberala normalisering som återspeglas i det socialdemokratiska regeringspartiets politiska sökning in mot mitten och att samarbetet över partigränser upprätthölls. Genom sin utpräglad modernistiska karaktär intar *40-tal* så en fientligt hållning mot att på liknande sätt "strömlinjeformas, att falla offer för den reifiering och varufetischism som utmärker kulturindustrins produkter."²⁵⁸ *40-tal* konfronterade så de ideologiskt enhetsskapande restriktioner som bl. a. dagstidningarnas kultursidor gav uttryck för. En kulturpolitisk norm som i sin tur var en rest av beredskapshållningen och som skapats av "de borgerliga ideologiernas rationalitet."²⁵⁹ Avståndstagandet mot sådana förhållningssätt får sin formulering i Harald Forss essä *Det anonyma oerhörda* (nr.9-10 årg.3): "[...] det är inte någon andens spänst det här är frågan om, det är bara så att det ingår i den borgerliga konnässörens garnityr att pryda sig med det ofarliga eftersägandets för honom alltid lika fräscha blommor."²⁶⁰

Ställningstagandet för det svårtillgängliga språkbruket, som inte ska ge några färdiga prosaiska lösningar, fungerar som en negativ komponent och arbetsmetod. Som känslomässig utgångspunkt och vägledning i det litterära idéklimatet ges en namnlös protest vilket oundvikligen ställs mot den föregående beredskapslitteraturens "positivitet i tjänst hos den samhälleliga makten och dess ideologiska redskap, den medvetande- manipulerande kulturindustrin."²⁶¹ Det är just negationen som sedan ger *40-tal* en *emanciperande* uppgift, vilket åskådliggörs genom ett avantgardistiskt förhållningssätt där svårtillgängligheten ämnar "renodla språkets poetiska funktion."²⁶² De konstnärliga textbidragen söker istället en avhistoriserad utgångspunkt och ett dissonant språk som fordrar att läsaren är villig att anta "ett särskilt förhållningssätt, en "poetisk" mottagarinställning."²⁶³ Från början tvingas därmed läsaren genom sin egen associationsfrihet att avslöja de konfliktstrukturer som existerar i konsten. *40-tals* propagerande för idén om svårtillgänglighet utgår därför väsentligen ifrån att som plattform vara en "motståndsfrent som ontologiserar de samhälleliga motsättningarna och söker friheten [...] i det "obefläckade" språket

²⁵⁷ Liffner, *Ruiner och källsprång*, 40-tal, nr.3 årg.2, s.2

²⁵⁸ Åhlberg i Entzenberg och Hansson (red.), s.181

²⁵⁹ Holm i Melberg (red.), s.248

²⁶⁰ Forss, Harald, *Det anonyma oerhörda*, 40-tal, nr.9-10 årg.3, s.386

²⁶¹ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.200

²⁶² Holmqvist i Franzén (red.), *40-talsförfattare*, s.35

²⁶³ Ibid.

[...].²⁶⁴ Visionen i *40-tal* bygger på den fyrtotalistiska tematik som redovisats för ovan och kunde exempelvis gestalta sig som följande bidrag:

så såg platsen ut/ där cesars druvor föll/ i en kaskad av liv/ här steg
en celloton/ ur markens bruna blod/ blandad med dånet/ från en
störtande gud/ ur denna töckenvärlds/ bRuTnA pElArE [sic.]/
gapande fönsterkarm/ vandra sorgens testamente/ sin orubbliga bana.²⁶⁵

I Stig Dagermans essä *Diktaren och samvetet* (nr.6 årg.2) vidareutvecklas behovet av att rättfärdiga den unglitterära idé som gavs utrymme i *40-tal*. Vad han här angriper är den ofta förekommande kritiken att textbidrag som gemene man inte kan förstå måste vara bluff. Denna föreställning begär tre saker som Dagerman motsäger sig:

Kravet på fattbarhet. Kravet på aktiv underkastelse. Kravet på harmoni.
Det första är självklart viktigast [...] Krav nr: två betyder att ni inte får sabotera. Tvärtom skall ni tillmötesgå förnuftet genom en föredömlig klarhet. [...] Kravet på harmoni slutligen betyder att diktaren saknar rätt att föra in läsaren i sjuka världar där förnuftet upphört regera och som det sålunda lever på krigsfot med.²⁶⁶

Essän tas som exempel då den ringar in problemet med utgångspunkt i dessa tre punkter. Krav som går i strid mot *40-tals* potential som avantgardistisk protest, men genom att ignorera dessa krav "ifrågasätter [*40-tal*, min anm.] genom sin blotta existens de rådande förhållandena och pekar därmed på möjligheten av ett annat liv och ett annat samhälle."²⁶⁷ Dagerman erkänner dock samtidigt att diktarens position i sig är motsägelsefull. Återigen tas den pessimistiska idén upp i anknytning till det sociala samvetets krav, dvs. att skrivandet som handling betraktat är symbolisk och i många fall meningslös för samhället i stort: "Han som ville skriva för de hungriga märker att endast de mätta har ro att låtsas om honom."²⁶⁸ Specifikt riktas detta mot *40-tals* krets textbidragsförfattare. Men denna paradox måste accepteras för att skrivandet är den *sociala plikt* som utgör diktarens "beredskapstjänst som människa."²⁶⁹ Genom detta vänder man så på de samhällseliga begreppen. Det är inte längre beredskapslitteraturen som är beskyddaren av humanistiska värderingar utan det idéinnehåll som styrs av det unglitterära klimatet med *40-tal* som centrum. Svårtillgängligheten blir så ett uttryck för det självständiga kuraget. En analys av mänskligheten, meningslösheten och samhället som inte tillgodosågs av beredskapsdikten, vilket representeras genom exempelvis Stig Sjäöns *Sommar 1946* (nr.8, årg.3):

"[...] såg du Volga rinna? såg du Donau? Europa? Såg du för
att vara hänsynslös/ annat än den tämda slingan i ditt hår/ silvrig
ögonskugga nagelns blod? [...] Stanna här vid bäcken nu/ ser du inte
att vid stenen just vid stenen gapar tvenne tomma ögonhålur/ tömda
rövande på leenden och gråt?/ ser du inte denna hänsynslösa vita
sommar/ som skriker vid varje bord där hämnderna/ kallt sinnrikt

²⁶⁴ Holm i Melberg (red.), s.251

²⁶⁵ Carlson, *Sorgens testamente*, 40-tal, nr.3 årg.3, s.93

²⁶⁶ Dagerman, *Diktaren och samvetet*, 40-tal, nr.6 årg.2, s.3

²⁶⁷ Åhlberg i Entzenberg och Hansson (red.), s.181

²⁶⁸ Dagerman, *Diktaren och samvetet*, 40-tal, nr.6 årg.2, s.5

²⁶⁹ Ibid.

kallt fördelas?/ ser du inte?/ stanna"²⁷⁰

Att omvandla den litterära konventionen blir därför det sociala samvetets enda utväg, då skapandet måste uppstå utefter ett inre tvång och inte efter andras godtycke. Tankegången grundar sig på vad Williams betecknar som en *skapande praktik*.²⁷¹ Svårtillgängligheten som idé blir till sist alltså en möjlighet som samhällelig motpol: "Och hur bräckliga ter sej [sic.] inte alla sociala reformer och utopier i ett världssystem där sammanbrotten är den enda säkra almanackan."²⁷²

Den skapande praktiken verkar dock på flera nivåer. Först och främst handlar det om att generera en privilegierad framkomlighet, dvs. att genom tidskriften *40-tal* generera ett verkligt *tillfälle* för skapandet. Den nyskapande föreställningen om svårtillgänglighet presenteras i tidskriften som en ny artikulering för det unglitterära klimatet, vilket "markeras genom att väsentligen annorlunda beteckningar och konventioner införs, som når utöver dessa specifika element i kompositionen som helhet."²⁷³ I *40-tal* förmedlas så idéinnehållet, som i sin tur är beroende av det tillträde till den litterära offentligheten som tidskriften skapar. Det föregående unglitterära klimatets författare, dess sociala modell och relationsmönster är inte längre aktuellt. Ett nytt medvetande, en ny kulturell modell om man så vill, skapas utifrån den debatt och estetik som representeras av tidskriften genom t ex. ställningstagandet för svårtillgängligheten. *40-tal* för sedan en aktiv strid i den litterära offentligheten. Idéströmningen blir en kamp, ett praktiskt medvetande för det unglitterära skapandets förhållningssätt.²⁷⁴ Som tänkesätt fjärrar tidskriften sig ifrån de samhälligt vedertagna konventionerna:

Varför är t. ex. den moderna poesin obegriplig för den breda allmänheten? Emedan skolgrammatiken fortfarande spökar för den med sitt abstrakta system av tankestöttor subjekt, predikat och objekt. Grammatikens schema för verkligheten upptas av de flesta människor som ett axiom [...] den breda publiken, ja man vore frestad att säga samhällets, kritik och värdesättning av författaren blottar en skrämmande analfabetism beträffande språket som universellt, levande uttryck för var människa.²⁷⁵

Att sedan krigsslutet sammanföll med *40-tals* tillkomst kan, som tidigare nämnts, förklaras med bokförlagens förbättrade villkor.²⁷⁶ Detta sociala förhållande och samhällsläge minskade den yttre marknadsaspektens påverkan på det producerade och på så sätt kunde en efterfrågan på svårförmedlade texter skapas. Man kan här applicera Williams bestämning av "skrivandet politiska ekonomi."²⁷⁷ Som pådrivande faktor är detta sålunda en delaspekt som hänger samman med *distributionen* av det individuella verket. Den antagningsprocedur som styr den litterära processen kan vara ytterst sträng, framförallt med tanke på att det i *40-tal* rörde sig om textbidragsförfattare som knappt debuterat med egna verk. Tidskriftens roll som samlande enhet för ett

²⁷⁰ Sjödin, Stig, *Sommar 1946*, 40-tal, nr.8 årg.3, s.322

²⁷¹ Se kap. 1.4.

²⁷² Dagerman, *Diktaren och samvetet*, 40-tal, nr.6 årg.2, s.6

²⁷³ Williams, s.167

²⁷⁴ *Ibid.*, s.169

²⁷⁵ Parland, Ralf, *Skriva och skriva*, 40-tal, nr.2 årg.4, s.42ff.

²⁷⁶ Se kap. 1.1.1

²⁷⁷ Williams, s.154

nyskapande idéinnehåll blir ur denna aspekt viktig då "en ny strömning i litteraturen bryter fram som resultat av ett *samspel* mellan författarna, förläggarna och kritiker och ingalunda bara formas av diktarna."²⁷⁸ Detta framkommer tydligt i *Ljuset* av Gerard Bonniers aktiva roll i *40-tal* som ansvarig utgivare, understödjande av redaktionens sammansättning och bestämmande över cirkulationens omfattning.

Att tidskriften sedan kan sättas i relation till beredskapsdikten utgör ett analytiskt samlat uttryck för den fundamentala tudelningen som etableras på den litterära marknaden mellan seriös och massproducerad litteratur. Den kulturella status som *40-tal* på lång sikt kan ge förläggaren, som experiment och med tanke på författarnas utvecklingskapacitet, är på ekonomiska premisser underordnad att utgivaren erfordrat den spekulativt framställda beredskapslitteraturens kortsiktiga vinst. Förutsättningarna för *40-tal* vilade alltså på medarbetarnas medvetenhet om detta marknadsmässiga förhållande. Idéinnehållet influeras ofrånkomligen av detta yttre sakförhållande och i "denna förnedrade situation utprovar den seriösa konstens utövare olika strategier för att undandra sig ödet att bli produktiv arbetare i kapitalistisk mening, dvs. omedelbart dras in i den kommersialiserade kulturindustrin."²⁷⁹ Förespråkandet av det estetiskt svårtillgängliga är med andra ord just ett sådan enhetsskapande strategiskt ställningstagande.

För att kunna vidareutveckla idén om just svårtillgänglighet, mot bakgrund av Williams marxistiska perspektivet, krävs också att undersöka författarens individuella roll i *40-tal*. På en grundläggande nivå betingas textbidragens framkomlighet av tidskriftens urvalsprocess. Denna påtryckning i tillkomsten av verket inskränker återigen på texterna i bemärkelsen "hur man ska skriva och vad man ska skriva för att vara aktuell."²⁸⁰ Detta är en påtagbar press på vad Williams refererar till som de "inre effekter"²⁸¹ den enskilde författaren utgår ifrån. Ett genomgående stöd för ett visst förhållningssätt i textbidragen förstärks sedan genom att även publicera få bidrag med motsatt idéinnehåll från vad som betraktas som tidsenligt och unglitterärt. Tidskriften ingriper så aktivt i enhetlig riktning, tilldelas en "dagordningsfunktion" och producenterna av textbidragen underordnas *40-tals* redaktionella kontroll över returinformationen.

Vad det ytterst handlar om är således att föreställningen av en enskild författare, utifrån en borgerlig autonom uppfattning, omvandlas utifrån idén om den svårtillgängliga estetiken. Mitt resonemang kretsar här kring att individen bakom textbidragen först och främst verkar med utgångspunkt i en typisk social form, *språket*. Detta är en avgörande förutsättning eftersom det individuella användandet av språket blir en social specificering av författaren i samhällelig mening.²⁸² Individen skriver ett " eget " bidrag, men centralt blir sedan hur *40-tal* bryter ner denna självständighet. Tidskriften utgör nämligen det socialt producerade medvetande författaren är beroende av i sina kompositioner. Den sociala specificering som ställningstagandet för ett universellt, nyskapande och *svårtillgängligt*

²⁷⁸ Furulund och Svedjedal (red.), s.39

²⁷⁹ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.190

²⁸⁰ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.216

²⁸¹ Williams, s.154

²⁸² Ibid.

språkanvändande bygger på är en process *40-tal* gett upphov till genom en avsiktlig uppmuntran av detta tema. Idén om ett svårtillgängligt estetiskt språkbruk blir ett grundläggande avantgardistiskt förhållningssätt som sedan ger *40-tal* en unik form och position mot övriga konstnärliga yttranden på den litterära arenan och i ett större perspektiv en motvikt mot andra "former av det samhälleliga, som i sin tur har blivit deformerade."²⁸³ Författaren begränsas så av det sociala förhållande och medvetande som *40-tal* upprättat på den litterära arenan.

4.3 Slutdiskussion

Vad är det då för idéklimat som skildras i *40-tal*? Det som framkommit ur undersökningen är att det inom *40-tals* avgränsade kontext presenteras ett uttryckligt ställningstagande för en hållning som bestrider ideologiskt fastställda system. Istället *anpassar* sig tidskriftens idéinnehåll efter ett etiskt förhållningssätt som grundar sig på "insikten om att ideologier i inget läge är tillräckliga för att avstyra grymhet och inhumanitet."²⁸⁴ Medvetenheten om detta samhälleliga tillstånd präglar så hur de individuella textbidragen utformas. Ifrågasättande av ideologiernas giltighet gör att medarbetarna i *40-tal* konfronterade sig själva istället för att förankra sin tilltro till något utanför. Den pessimistiska idén utvecklas således i tidskriften som en estetisk metod för den individuella analysen av mänskligheten. Förhållningssättets innebörd är dock restriktivt så till vida att det är en symbolisk kamp som förs med utgångspunkt i ett socialt samvete. Att *40-tal* för fram detta idéinnehåll som ett instabilt förhållningssätt, vars enda egentliga fasta punkt är en viss medveten inställning till konstutövändet, möjliggör en samlad kritisk betraktelse av efterkrigstidens samhälleliga utveckling.

För att kunna profilera *40-tal* som avantgarde i den litterära offentligheten krävs sedan att ett idéinnehålls frontliknande ställningstagande ingår i ett antagonistiskt förhållande till något annat. Därför publicerade man i tidskriften representanter för diverse litterära fraktioner såsom den marxistiske kritikern Gunnar Gunnarsson, en 30-talist som Arthur Lundkvist och äldre litteraturkritiker som Arne Trankell. Den bakomliggande orsaken till propagerandet av den pessimistiska ståndpunkten kan så vara att den blir särskiljande för tidskriftens exklusivitet. *40-tal* framhöll således att det faktiskt existerar ett nytt unglitterärt klimat som verkade utefter ett unikt idéinnehåll. Detta förstärktes sedan genom att den parallellt förespråkade idén om svårtillgänglighet, som en språklig specificering av de ungas plattform *40-tal*, blir karaktäriserande för "tidskriften som form"²⁸⁵ och som samtidigt erhåller tidskriften litterär giltighet som kulturell maktfaktor.

Man kan sedermera dra slutsatsen att idéerna i *40-tal* uppstår som estetiska och politiska *strategier* som angriper den vedertagna världsbild den populära och lättillgängliga litteraturen förespråkade: "Är dikt ett sällskapsnöje, då vill jag med svärtad fot gå ut i skymningen och göra mig vän med ormarna och den lilla grå ökenråttan."²⁸⁶ I och med att *40-tal* förmedlar ett idéklimat som framhäver en

²⁸³ Williams, s.154

²⁸⁴ Franzén, L-O, *Omskrivningar*, s. 39

²⁸⁵ Holmberg, *Upprorets tradition*, s.216

²⁸⁶ Dagerman, *Diktaren och samvetet*, 40-tal, nr.6 årg.2, s.7

svårförmedlad symbolik och vacklande pessimistiska motiv i sina textbidrag blir inte heller tidskriften tillgänglig för alla. Men det är just detta exklusiva drag i idéinnehållet som ger *40-tal* en värderelaterad uppskattning bland dem som kan ta det till sig. Vad som förs fram i tidskriften är genomgående sådana texter som skapats utifrån de unglitterära intentionerna att nå den avskilda läsekrets som faktiskt kan förstå och framförallt analytiskt granska vad man skrivit. Denna litterära responsivitet inverkar så på hur författarna utformar sina bidrag i *40-tal*. Den estetiska variation som uppstår textbidragen emellan blir sedan signifikativt för det individuella förhållningssätt som följer på det av tidskriften givna idéklimatet, dvs. de riktlinjer som anses vara samstämmiga med den unga svenska estetiska förtruppen.

Men samtidigt som *40-tal* motsätter sig den normalisering som uppstod i beredskapsdikten och samhällets politiska klimat görs alltså även tidskriftens avantgardistiska motstånd enhetlig enligt vissa normer. Den strategiska protesten som inträder i tidskriften genom det pessimistiska och estetiskt exklusiva idéinnehållet vänder som kollektivt subjekt på den litterära konventionen och blir sedan ett överindividuellt ställningstagande som ingår i den förhärskande litterära institutionen. Paradoxalt nog kan man betrakta detta som en restriktion på det frihetliga skapandet eftersom de berättartekniskt svårförmedlade textbidragen och det pessimistiska förhållningssättet schablonmässigt accepteras av hur dels *40-tal* uppfattar sig själv och dels hur motparter som bl.a. den andra unglitterära tidskriften *Sesam* bedömer och tolkar dess budskap.

De tvenne idéer jag närstuderat bygger på ett engagerat individuellt ställningstagande. *40-tal* är sålunda ett gemensamt unglitterärt uttryck för idéer som sätts i förbindelse med ett visst engagemang. Ståndpunkter som dock avskiljs ifrån ett konkret politiskt motstånd och istället blir betingat av det sociala samvetets krav på en inre analys. Som forum ger tidskriften rum för ett nyskapande idéinnehåll där en intellektuell elitism genomgripande tillåts överföra det samhälleliga engagemanget för mänskligheten till ett självständigt plan. Samspelet mellan *40-tal* och samhället skapar således ett problematiskt förhållande. Idéinnehållet i *40-tal* begränsar sig nämligen endast till att försöka avslöja mänsklighetens utsatthet, men man ställer det aldrig i proportion till att svara på *hur* man skall ta sig ur denna situation annat än i estetiska termer. Detta förhållningssätt kan härledas till att den svenska neutraliteten inte *krävde* det aktiva försvar som motståndsrörelserna runt om i Europa deltog i. Om man fortsätter att fundera kring den parallellen kan man se att det "trots många gemensamma drag i motståndet mot den ideologiska upprustningen"²⁸⁷ finns skillnader mellan det avantgarde *40-tal* representerar och ledande estiska förtrupper i de länder som härdats av kriget. Idéklimatet i *40-tal* omfattar så inte att "utpeka de samhälleliga sammanhangen och möjligheterna till förändring genom politisk kamp."²⁸⁸ Men detta är inte heller syftet med det ställningstagande *40-tal* ville uppnå. Vad som istället präglar idéklimatet är ett försök att "renodla det exklusivt konstnärliga experimentet"²⁸⁹ för att inte återskapa det förhållningssätt som var kännetecknande för t ex. beredskapsdikten. Genom att skildra idéer som är av estetisk undflyende karaktär undviker man att på någon som helst nivå "spela en viktig stabiliserande roll genom att

²⁸⁷ Holm i Melberg (red.), s.244

²⁸⁸ Ibid., s.272

²⁸⁹ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.191

reproducera den härskande samhälleliga ideologin [som] döljer och ljuger bort, bekräftar och avleder, identifierar, kompenserar och drömmuppfyller."²⁹⁰

Avslutningsvis skulle jag vilja uppmärksamma ett förslag till fortsatt forskning kring studieobjektet *40-tal*. Som framgår av bilaga 1. var förekomsten av kvinnliga textbidrag relativt underrepresenterad, men det vore ändå intressant att bedriva en koncentrerad studie kring vilka kvinnor som fick tillträde till detta mansdominerade forum, vad de skrev och varför. Ur ett feministiskt litteraturkritiskt perspektiv skulle det kunna vara aktuellt att sedan undersöka aspekter som kretsar kring hur en specifikt kvinnlig identitet utformas i *40-tal* och hur denna värderas inom den kulturella diskursen. Man skulle sedan kunna överföra detta feministiska perspektiv på en utökad studie av vårt svenska kulturarv. En komparativ analys mellan tidskriften *40-tal* som unglitterär tidskrift och någon mer allmän kulturell tidskrift som *Spektrum* på 1930-talet eller en samtida *BLM* skulle t ex. kunna undersökas för att finna eventuellt övergripande skillnader dessa tidskrifter emellan utifrån en feministiskt utformad teoribildning.

5. Sammanfattning

Magisteruppsatsen behandlar den unglitterära tidskriften *40-tal* som bärande av ett specifikt idéinnehåll. Analysen utgår ifrån ett litteratursociologisk perspektiv genom att fokusera på hur det svenska samhällsklimatet, under perioden för tidskriftens utgivning 1944-1947, samspelar med representativa ställningstaganden i *40-tal*. Syftet med undersökningen är att studera *40-tal* som varande ett överindividuellt verk som gav upphov till ett unikt idéklimat vars betydelse överskred medarbetarnas individuella ambitioner och författarskap. Frågeställningarna är följande:

- ☒ Vilket idéklimat skildras i *40-tal* och varför?
- ☒ Vilka politiska och estetiska strategier förekommer i tidskriften?
- ☒ Vilka litterära fraktioner ställde sig mot varandra i idédebatterna?

Undersökningens teoretiska utgångspunkt förläggs till en avgränsad fördjupning av den marxistiska litteraturteorin. Detta görs genom att applicera den marxistiskt orienterade kultursociologen Raymond Williams antaganden kring *författarrollen* och *skapandet* på idéinnehållet i *40-tal*. Vid tolkningen av de estetiska och politiska förhållningssätt som presenteras i tidskriften används Williams idéer om hur en *skapande praktik* bryter ned litterära konventioner till förmån för ett nyskapande idéklimat. Textbidragens ställningstaganden i *40-tal* granskas således utifrån de yttre och inre påtryckningar som inverkar på den enskilde författarens komposition. Här används Williams tankar kring hur en social procedur står bakom de enskilda författarnas idéer. Ett kollektivt samband mellan tidskriften och medarbetarna uppstår så i hur en språklig specificering utvecklas och samverkar med att ett nytt medvetande skapas i relationer som gör sig gällande i litterära gestaltningar, samhälleliga erfarenheter, debatter och förhållningssätt. Genom en tillämpning av dessa teoretiska premisser kan så *40-tal* studeras som ett kulturellt överindividuellt verk.

²⁹⁰ Aspelin, *Textens dimensioner*, s.191

Eftersom analysen förs framåt genom ett tolkningsförfarande av idéinnehållet i *40-tal* används en kvalitativ metodik. Uppsatsens litteratursociologiska perspektiv genomdrivs med avsikt att fastslå hur de materialistiska faktorerna, marknaden och samhällsläget, utgör en förklaringsgrund till tidskriften som kulturell enhet. Detta blir så en viktig del av hur ett kollektivt idéskapande mönster gör sig gällande i *40-tal*, framförallt med tanke på att ett grupperspektiv systematiskt inordnas i tidskriftens struktur. För att sedan kunna utnyttja helheten av alla textbidrag som förekommer i *40-tal*, även de som kan karakteriseras som renodlade debattinlägg och essäistik, används ett brett litteraturbegrepp i studien. Lika grundläggande är betoningen av att jag i min undersökning inte värderar de idéer som skildras i tidskriften utan enbart ser till vilka funktioner dessa uppnår i *40-tal* utifrån en värderingsdistans. *40-tals* förmedlande av ett visst förhållningssätt relateras sedan genomgående till sociopoetikens synsätt av litteraturen och samhället som ingående i en ofrånkomlig kreativ interaktion med varandra.

För att nå idéklimatets kärna utgår jag ifrån att speciellt granska de i tidskriften frekvent förekommande begreppen *svårtillgänglighet* och *pessimism*. Detta med anledning av att inom ramen för uppsatsens omfattningen och begränsade syfte kunna ge en utförlig bild av idéinnehållet. Det är sedermera av vikt att jag subjektivt valt vilka textbidrag som i analysen får figurera som exempel. Denna avgränsning har gjorts efter ett övervägande av samtliga texters relevans till mina frågeställningar.

Materialet jag använder mig av består först och främst av de primärkällor som utgörs av de totalt 27 nummer som gavs ut av *40-tal* mellan åren 1944-1947. Karakteristiskt för *40-tal* som sådan var att den var avsedd att fungera som en ung svensk debut- och debattscen utan något utsagd litterär agenda. Själva uppbyggnaden av tidskriften omfattar publicerandet av främst svenska textbidrag varav 30% är essäistik, 23% är noveller/prosastycken och 26% är lyrik. Innehållsmässigt fördelas återstoden av utrymmet för det totala antalet texter mellan diverse utländska bidrag (14%) och en kategori övrigt spridda bidrag främst av typen repliker och kommentarer (7%).

Ingen avgränsad forskningsundersökning av studieobjektet *40-tal* har påträffats. Insamlingen av kompletterande sekundärkällor har därför söks på basis av sådan information som på något sätt anknyter till de i tidskriften förekommande medarbetarna. Här har jag koncentrerat mig på upplysningar som orienterar sig i och redogör för dessa enskilda författares förhållande till *40-tal*, deras individuella ställningstaganden i offentligheten och deras idémässiga riktlinjer. Nödvändigheten av att konsultera litteraturvetenskapliga översiktsverk och biografier har i detta fall visat sig vara avgörande då ett flertal elektroniska databassökningar endast resulterat i ett mycket begränsat antal användbara artiklar. Vad som påträffats som relevant material genom denna sökstrategi har nästan uteslutande rörts sig om tryckta källor i inbunden form.

Resultatet av undersökningen exponerar att idéklimatet i *40-tal* skildras utifrån de förutsättningar det pessimistiska ställningstagandet ställer upp. Övergripande handlar det om att tidskriftens medarbetare gemensamt förespråkar ett unglitterärt förhållningssätt där en kollektiv kritisk inställning mot ideologiska system genomsyrar textbidragen.

Den pessimistiska idén utgår ifrån att varje enskild författare väljer estetisk och politisk ståndpunkt efter sin egen analys av mänsklighetens utsatthet. Något gemensamt politiskt engagemang eller lösning på samhällsproblem läggs aldrig fram i textbidragen utan istället anpassar sig idéklimatet efter de premisser *40-tal* byggt upp. Pessimismen som idé får endast en estetiskt symbolisk innebörd där *handlingen* är en medvetet samvetsgrann men meningslös protest. Författarens sociala plikt utgörs istället av den inre analysen. Williams hävdanden om ett överindividuellt verk blir så tillämpligt i det avseendet att den pessimistiska idén blir ett för tidskriften unikt nyskapande idéinnehåll. Det unglitterära pessimistiska ställningstagandet utarbetas genom att redaktionen och de unga textbidragsgivarna här verkar i ett enhetskapande syfte. Genom att göra gemensam sak för det pessimistiska ställningstagandet profilerar man dels sitt eget författarskap och dels tidskriften i den litterära offentligheten. Det medvetna samarbetet uppstår så genom att en social relation upprättas via *40-tal*. Genomdrivandet av det pessimistiska förhållningssättet grundläggs därmed i det *sociala samvete* som uppstår i och med de relationer som byggts upp kring det unglitterära klimatets egna tidskrift, *40-tal*.

Svårtillgängligheten utgör sedan en avantgardistisk negation som ger *40-tal* en emanciperande funktion. Man intar därmed en språklig motsats till neutralitetstidens produktion av folklig och lättillgänglig litteratur. Med nyttjande av Williams terminologi blir den estetiska svårtillgängligheten sedan den *språkliga specificeringen* som urskiljer en självständig unglitterär idé. Ställningstagandet för detta förhållningssätt fungerar återigen som en social plikt för den nya generationen. Därmed kan också den litterära konventionen omvandlas. Med användandet av Williams tankar kring skapande praktik påvisas sedan att exemplet *40-tal* först och främst genererar ett genuint tillfälle för det unglitterära skapandet i den litterära offentligheten. Idéinnehållet i denna svårtillgänglighet blir ett nytt och praktiskt användbart medvetande som det unglitterära klimatet således tar i anspråk i sin kamp att göra sig hörd på den litterära arenan.

Tidskriften blir således en samlande enhet som distributör på marknaden, den scen som specifikt tillgängliggörs för det unglitterära klimatet. Detta yttre sakförhållande samspelar sedan med de inre påtryckningar som kommer av att de unga författarna blir medvetna om hur man skall skriva för att bli publicerad och för att anses vara en aktuell författare. Idéklimatet som uppstår betingas så av *40-tal* utifrån förespråkandet av det generellt pessimistiska och estetiskt svårtillgängliga synsättet.

Orsaken bakom idéklimatet i *40-tal* finner jag i undersökningen vara att dessa båda ställningstaganden samspelar med och möjliggör en avantgardistisk och unglitterär överindividuell kritik av samhället utan att ge några politiskt grundade svar. *40-tal* blir så en språklig, estetisk och radikal kollektiv offensiv kraft i offentligheten. Idéinnehållet motverkar så den ideologiska samhörighet och normalisering som präglade Sverige under neutralitetstiden och efterkrigstiden, beredskapsdikten som kulturell företeelse och de kulturpolitiska normer som verkar i ideologiskt enhetskapande syfte. Den pessimistiska analysen och det svårtillgängliga förhållningssättet utgör således för tidskriften avgränsade *strategier* för att tränga in i den litterära institutionen. *40-tal* skildrar så ett idéklimat som ger den en unik protesterande position i den svenska kulturen.

Det urval som, utifrån mitt teoretiska och metodiska perspektiv, kan karaktäriseras som idémässigt avvikande ställningstaganden som publiceras i tidskriften är sparsmakad. Redaktionen reserverar emellertid av taktiska skäl utrymme åt bidrag av sådana författare som egentligen inte kan tillhöra det unglitterära klimatet. De *litterära fraktioner* som ges utrymme är återkommande inlägg från t ex. förespråkare för ett äldre avantgarde i form av Artur Lundkvist och den marxistiske litteraturkritikern Gunnar Gunnarsson som gammal förkämpe av den kommunistiska ideologin. Dessa tas med för att de förtjänstfullt dels kritiserar tidskriften som ett enhetligt unglitterärt uttryck och dels för att de bidrar till att de unga författarna ges idémässiga motståndare på den nya debattscen som *40-tal* etablerat.

Källförteckning

Otryckta källor

SVT2, *Gösta Oswald- modernismens James Dean*, 000828

Tryckta källor och litteratur

Ahlberg, Harry (1945). Du får inte gå nu! *40-tal*, nr.4, s.32-36.

Ahlin, Lars (1947). Studie i mystagogi. *40-tal*, nr.1, s.1-6.

Ahlin, Lars (1945). Reflexioner och utkast. *40-tal*, nr.10, s.1-11.

Alfons, Sven (1946). Det förlorade paradiset. *40-tal*, nr.1, s.12-13.

Anderberg, Bengt (1946). Kommentarer till mig och T.S.. *40-tal*, nr.8, s.297-299.

Andersson, Ivar (1946). Från mörkret stiga vi. *40-tal*, nr.6, s.223-229.

Arnér, Sivar (1945). Brevkort från Sivar Arnér. *40-tal*, nr.2, s.40.

Arnér, Sivar (1944). Försvar för dikten. *40-tal*, nr.3, s.1-4.

Aspelin, Kurt (1975). *Textens dimensioner: Problem och perspektiv i litteraturstudiet*. Stockholm: Bokförlaget Pan/ Nordstedts.

Aspelin, Kurt (1974). *Spår: studier kring litteratur, samhälle och idéer*. Stockholm: Bokförlaget Pan/ Nordstedts.

Aspenström, Werner (1951). Diskussion: 40-tal och Fogelström. *Bonniers Litterära Magasin*, nr.9, s.719-721.

Aspenström, Werner (1947). Myten om människan. *40-tal*, nr.4, s.172-177.

Aspenström, Werner (1944). Radikalitetens problem. *40-tal*, nr.1, s.15-17.

Aspenström, Werner (1946). Zebran och den amoraliska människan. *40-tal*, nr.2, s.41-47.

Aspenström, Werner och Göthberg, Lennart och Hoogland, Claes (red.) (1944). En till.... *40-tal*, nr.1, s.1

Aspenström, Werner och Göthberg, Lennart och Hoogland, Claes (red.) (1944). Redaktionellt. *40-tal*, nr.3, s.40

Bergsten, Staffan (red.) (1998). *Litteraturvetenskap: En inledning*. Lund: Studentlitteratur.

- Bottrall, Ronald (1944). Värderat vittnesmål. *40-tal*, nr.2, s.7-9.
- Brandell, Gunnar och Stenkvisst, Jan (1975). *Svensk litteratur 1870-1970: Från första världskriget till 1950, del 2*. Stockholm: Aldus.
- Broström, Torben (1974). *Modern svensk litteratur 1940-1972*. Stockholm: Aldus.
- Bäckström, Lars (1962). *Erik Lindegren*. Stockholm: Bonniers.
- Carlson, Stig (1945). Elegi över en ung människa. *40-tal*, nr.3, s.29.
- Carlson, Stig (1946). Sorgens testamente. *40-tal*, nr.3, s.92-93.
- Cullhed, Anders (1982). *"Tiden söker sin röst": Studier kring Erik Lindegrens mannen utan väg*. Stockholm: Bonniers.
- Dagerman, Stig (1947). Beredskapen överskattad?. *40-tal*, nr.1, s.8-9.
- Dagerman, Stig (1945). Diktaren och samvetet. *40-tal*, nr.6, s.1-7.
- Dagerman, Stig (1946). Min synpunkt på: Anarkismen. *40-tal*, nr.2, s.56-59.
- Dagerman, Stig (1947). Upptäcktsresanden. *40-tal*, nr.4, s.140-150.
- Delblanc, Sven och Lönnroth, Lars (red.) (1997), *Den svenska litteraturen: Modernister och arbetardiktare, del V*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Edlund, Mårten (1945). Herr Romans dilemma. *40-tal*, nr.9, s.1-4
- Englund, Lars (1947). Lyrik, besvärjelse. *40-tal*, nr.2, s.79-80.
- Eriks, Gustav-Rune (1945). Livet går sönder. *40-tal*. nr.10, s.14-19.
- En jägare gick för att jaga (1944). *40-tal*, nr.2, s.24.
- Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia (red.) (1993). *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion, Del 1*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Forss, Harald (1946). Det anonyma oerhörda. *40-tal*, nr.9-10, s.384-386.
- Franzén, Lars- Olof (1999). En ny bok: En kritikerkår på stridshumör. *Dagens Nyheter*, 1999-01-31, sektion B., s.2.
- Franzén, Lars- Olof (2000). Kultur essä: Upproret satt i håret. *Dagens Nyheter*, 2000-09-26, sektion B., s.5.
- Franzén, Lars- Olof (1968). *Omskrivningar: Essäer om dikt och prosa, författare och samhälle, estetik, kärlek och politik*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Franzén, Lars- Olof (red.) (1965). *40-talsförfattare: ett urval essäer om svenska författare ur 40-talsgenerationen*. Stockholm: Aldus.

Frenander, Anders (1999). *Debattens vågor: Om politisk- ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*. Göteborg: Arachne.

Fridell, Folke (1947). Kritisk vakenhet eller pessimism? *40-tal*, nr.1, s.6-8.

Furulund, Lars och Svedjedal, Johan (red.) (1997). *Litteratursociologi: Texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.

Grave, Elsa (1945). Söndag. *40-tal*, nr.9, s.27-31.

Gunnarsson, Gunnar (1946). Min synpunkt på: Anarkismen. *40-tal*, nr.2, s.59-61.

Gunnarsson, Gunnar (1946). Pessimismen, diktarens samvete och skarprättarens svärd. *40-tal*, nr.3, s.110-116.

Göthberg, Lennart (1945). Essäistiken, som inte finns. *40-tal*, nr.2, s.20-24

Göthberg, Lennart (1944). Litterärt 40-tal. *40-tal*, nr.1, s.2-5.

Göthberg, Lennart (1946). Marginalanteckningar till en debatt. *40-tal*, nr.5, s.198-203.

Göthberg, Lennart (1946). På väg mot en ny klassicism? *Bonniers Litterära Magasin*, nr.6, s.452-462.

Hadenius, Stig (1999). *Swedish politics during the 20th century: Conflict an consensus*. 5. uppl. Stockholm: The swedish institute.

Hemingway, Ernest (1946). I dag fredag [sic]. *40-tal*, nr.8, s.319-321.

Holm, Birgitta (1969). *Gösta Oswald: Hans liv och verk och hans förbindelse med det svenska 40-talet*. Stockholm: Bonniers.

Holmberg, Claes-Göran (1975). *Litterära tidskrifter i Sverige 1900-1970: En kommenterad bibliografi*. Lund: Press & Litteratur.

Holmberg, Claes-Göran (1987). *Upprorers tradition: Den unglitterära tidskriften i Sverige*. Stockholm/Lund: Symposion Bokförlag.

Holmers, Ingvar (1946). Två prosastycken. *40-tal*, nr.2, s.53-56.

Holmqvist, Bengt (red.) (1969). *40-tal: en prosaantologi*. 2. uppl. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Häggqvist, Arne (1954). *Fyrtiotalisterna: en antologi*. Stockholm: Bonniers.

- Höglund, Gösta (1945). Den hjälplöse. *40-tal*, nr.1, s.34-36.
- Jansson, Mats (1998). *Kritisk tidsspegel: Studier i 1940-talets svenska litteraturkritik*. Stockholm/Stein: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Johs, Solveig (1945). Hållplatsen. *40-tal*, nr.8, s.31-32.
- Johs, Solveig (1947). Skuldbördor. *40-tal*, nr.1, s.37-38.
- Jonason, Olov (1945). O ensamhet! - som fiskars! *40-tal*, nr.2, s.13-15.
- Jones, Arne (1947). Utkast till katedralen. *40-tal*, nr.4, s.192
- Jonson, Jon-Eric (1946). att fylla tomma skal [sic.] . *40-tal*, nr.4, s.151-152.
- Kjellberg, Georg (1946). *Den tyska propagandan i Sverige: Under krigsåren 1939-1945*, Stockholm: Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Laaban, Illmar (1945), Att leva fritt eller dö. *40-tal*, nr.4, s.30-31.
- Lagerlöf, Karl Erik (1967). *Den unge Karl Vennberg*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Liffner, Axel (1945). en tidsdikt [sic.]. *40-tal*, nr.7, s.6-8.
- Liffner, Axel (1945). Ruiner och källsprång. *40-tal*, nr.3, s.1-10.
- Lindegren, Erik (1946). Ecce homo. *40-tal*, nr.9-10, s.361.
- Lindegren, Erik (1946). Min synpunkt på: Anarkismen. *40-tal*, nr.2, s.61-63.
- Linder, Jan (2000). *Andra världskriget och Sverige: Historia och mytbildning*. Avesta: Infomanager Förlag.
- Lotass, Lotta (2002). *Friheten meddelad: Studier i Stig Dagermans författarskap*. Göteborg: Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Lundkvist, Arthur (1946). Pessimismen i den unga litteraturen. *40-tal*, nr.9-10, s.362-369.
- Magne Holme, Idar och Krohn Solvang, Bernt (1997), *Forskningsmetodik: Om kvantitativa och kvalitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Melberg, Arne (red.) (1975). *Den litterära institutionen: Studier i den borgerliga litteraturens sociala historia*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Neander, Eva (1946). Med tulpaner. *40-tal*, nr.3, s.94-96.
- Nilsson, Erik (1945). Prosaskiss. *40-tal*, nr.2, s.23-24.

- Nordin, Åke (1946). till en försvunnen framtid [sic]. *40-tal*, nr.9-10, s.370.
- Oswald, Gösta (1946). bitterligen [sic]. *40-tal*, nr.1, s.26-28
- Oswald, Gösta (1946). Nysymbolismen- en förinnerligad objektivism. *40-tal*, nr.5, 161-167.
- Parland, Ralf (1947). Att skriva och skriva. *40-tal*, nr.2, s.41-45.
- Petterson, Gösta (1945). Twenty Gold. *40-tal*, nr.7, s.31-35.
- Runnquist, Åke (1964). *Litterära tidskrifter i Sverige 1920-1960*. Stockholm: Bonniers.
- Runnquist, Åke (1947). Unga anglosaxare. *40-tal*, nr.3, s.81-84.
- Sandberg, Hans (1979). *Den politiske Stig Dagerman- tre studier*. Stockholm: Federativs.
- Sansom, William (1945). Den lodräta stegen. *40-tal*, nr.10, s.39-48.
- Scobbie, Irene (red.) (1999). *Aspects of modern swedish literature*. 2. uppl. Norwich: Norvik Press.
- Sjödin, Stig (1946). Sommaren 1946. *40-tal*, nr.8, s.322.
- Theдин, Nils (red.) (1953). *Vyer: Essäer och artiklar ur tidningen Vi*. Stockholm: Rabén & Sjögren/ Tidningen Vi.
- Trankell, Arne (1945). In i verkligheten. *40-tal*, nr.2, s.31-40.
- Vennberg, Karl (1946). Den moderna pessimismen och dess vedersakare. *40-tal*, nr.1, s.1-11.
- Vennberg, Karl (1945). Inledning till Kafka. *40-tal*, nr.2, s.1-12.
- Vennberg, Karl (1962). *Dikter 1944-1960: Ett urval*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Wahlgren, Åke (1946). Tre prosastycken. *40-tal*, nr.7, s.293-296.
- Weiss, Peter (1946). Prosastycken. *40-tal*, nr.9-10, s.380-383.
- Wickman, Krister (1946). Symboler och signaler. *40-tal*, nr.7, s.257-262.

Williams, Raymond (1980). *Marx och kulturen: En diskussion kring marxistisk kultur- och litteraturteori*. Stockholm: Bonniers.

Öppet brev till vår regering (1946). *40-tal*, nr.4, s.121-122.

Bilaga 1. Innehållsförteckning över publicerade bidrag i *40-tal*.

Registret följer tidskriftens egna innehållsförteckning vad gäller beteckningen av de enskilda numren. Att textbidragen nedan inleds med förnamnet på författaren alternativt titeln på bidraget följer de riktlinjer som tidskriften använt. De små förtydliganden som införts efter textbidragens titel är mina egna och är avsedda att ge en bättre orientering av materialet.

Nr. 1 1944 Årg. 1

Redaktion: Werner Aspenström, Lennart Göthberg och Claes Hoogland.

(s.1-24)

[red.]: "En till..." /kort presentation av tidskriften./

Lennart Göthberg: *Litterärt 40-tal* /essä./

Sven Alfons: *Tre dikter* /utan titlar./

Lars Ahlin: *Hemliga manipulationer* /novell./

Werner Aspenström: *Radikalitetens problem* /essä./

Lars Englund: *Kvinnlig diktarfalang i Finland* /essä./

Solveig Leidits: *Två dikter* /Jeg er redd for det som kommer, Kjaerligheten er död./

Teddy Brunius: *Eliots läromästare* /essä./

(sista sidan: annons för 7 debuterande författares verk hösten 1944.)

Nr. 2 1944 Årg. 1

Redaktion: Aspenström, Göthberg och Hoogland.

(s.1-24)

Claes Hoogland: *Teater utanför murarna* /essä./

Ronald Bottrall: *Värderat vittnesmål* /lyrik, med bifogad kommentar av Arthur H. King och Erik Lindegren./

Lars Göransson: *Damen på bryggan* /novell./

Stig Carlson: *Dechiffrerad aska* /essä/

Erik Asmussen: *Familjefadern (teckning)* //.

Lars Fredin: *Tema* /lyrik/

W.A (signatur för Aspenström, Werner) : *Fyra unga novellister:* /essä/

(sista sidan: Inlägg betitlat *En jägare gick för att jaga* av en icke namngiven författare)

Nr. 3 1944 JULNUMMER Årg. 1

Redaktion: Aspenström, Göthberg och Hoogland.

(s.1-40)

Sivar Arnér: *Försvar för dikten* /essä./

Ingmar Bergman: *En kortare berättelse* /avsnitt ur en längre novell./

Per Wollebaek: *Krigslitteratur og "Krigslitteratur"* /essä, dansk./

Birgit Åkesson: *Två dikter (med illustration av Egon Möller-Nielsen)* /utan titlar./

Claes Hoogland: *Barnamord* /essä./

Nils Erik Baehrendtz: *Fallet Häggqvist* /essä./

Thorild Anderberg: *Sex dikter* /Förberedelse och aning, Sommarn såg jag dö...,
Kadens, Diana, Ackord på gitarr vid avresa til norden,
Då.

Ivar Ahlstedt: *Fotbollssöndag* /novell./

Lennart Göthberg: *Fyrtioårliga vittnesmål* /essä./

(sista sidan: se Göthberg samt information beträffande kommande utökning av redaktionen.)

Nr. 1 JANUARI 1945 Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Mårten Edlund, Gustav-Rune Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Lars Ahlin: *Om ordkonstens kris* /essä./

Mårten Edlund: *Äktenskap* /novell, illustration Folke Karlsson/

Åke Runnquist: *Romantiker mot sin vilja* /essä/

Arne Nyman: *Fem dikter* /lyrik/

Meir Feigenberg: *Stanislavskij- dyrkelsen* /essä, norsk./

Ragnar Oldberg: *Poesi för örat eller ögat* /essä/

Johan Borgen: *Kommer du? (ett fragment)* /novell, dansk./

L.E [Englund, Lars, min anm.]: *Onda anslag mot det lätta* /essä/

Maria Wine: *Dikter* /lyrik/

Ragnar Thoursie: *Två dikter* /lyrik/

Carl Eric Nordberg: *Två dikter* /lyrik/

Gösta Höglund: *Den hjälplöse* /novell/

Arne Häggqvist: *Stilforskning och litteraturhistoria* /essä/

(sista sidan: replik av Häggqvist angående Baehrendtz i nr3 årg.1, svar av Baehrendtz och kommentar av redaktionen.)

Nr. 2 FEBRUARI 1945 Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Karl Vennberg: *Inledning till Kafka* /essä./

Olov Jonason: *O ensamhet! -som fiskars* /novell./

Bo Eriksson: *Två dikter och en etsning* /Blåsig morgon i Glasskärfgården,
Dödskallehus (titel på etsning: "Röda båten
Å Härnavi, Trosa Skärgård uti oktober
1943")./

Nils T. Ottosson: *Varsel* /novell/

Lennart Göthberg: *Essästiken, som inte finns* /essä./

Ingrid Nyström: *Två dikter* /lyrik/

Bertil Schutt: *Komposition* /novell, illustration Aina Eriksson./

Lennart Helsing: *Två dikter* /lyrik/

Arne Trankell: *In i verkligheten* /dialog, baserad på en artikel av Sivar Arnér./

(sista sidan: se Trankell, ett brevkort riktad mot Trankell av Sivar Arnér samt en rättelse angående Baehrendtz inlägg i nr.1 årg.2. sign. Referenten i Sv.D.)

Nr. 3 MARS 1945 Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Axel Liffner: *Ruiner och källsprång* /essä/
Christian Morgenstern: *Fiskens aftonsång* /bildpoesi/
Annalisa Malm: *Symposion* /novell/
Rut Hillarp: *Tre dikter* /lyrik/
Ragnar Bengtsson: *Dikt och musik* /essä/
Ingvar Holmer: *Sportfiskaren* /lyrik/
Tore Zetterholm: *Det förste möde* /novell/
Gustaf Rune Eriks: *Två dikter* //
Lasse Eriksson: *Hon också* /novell/
Stig Carlsson: *Två dikter* /Elegi över en ung människa, Bed för mig./
Åke Runnquist: *Små litterära magasin* /essä, översikt 1920-39/
 (Sista två sidorna: *korrespondenser*: (1) Bertil Schutt (2) Ragnar Bengtsson (3) Margit Abenius- om Göthberg i nr.2 årg.2, *kommentar*: Göthberg om essäistik och "vitalisterna".)

Nr. 4 APRIL 1945 Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Werner Aspenström: *I väntan på Dikter IV* /essä/
Teddy Brunius: *Ebbe Linde i påskveckan* /essä/
Stig Dagerman: *Dikter/Råttan i gropen, Orm i gräset och Ett markdjurs bekännelser./*
Sivar Arnér: *Festen* /avsnitt ur roman./
Nun Ekelöf: *Sånger till lättjan* /lyrik, I-VI/
Stephen Spender: *Symbolernas kris* /essä/
Ilmar Laaban: *Att leva fritt eller dö* /lyrik/
Harry Ahlberg: *Du får inte gå nu!* /novell/
Martin S. Allwood: *Radikal trettiotalsdikt i England* /essä./
 (sista sida: se Allwood.)

Nr. 5 MAJ-JUNI 1945 Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Lennart Göthberg: *Modernismen- och Vennberg* /essä/
Karin Lannby: *Pavane* /novell./
Adja Yunkers: *Träsnitt* /illustration/
Stig Sjödin: *Tre dikter* /Föreningsliv, Domedag, Beträffande evigheten./
Claes Hoogland: *En teaterkritiker* /essä/
Bengt Gunnäs: *Konfrontation* /novell/
Kjell Hjern: *Aforismer* /Efter att ha upptäckt en soffas betydelse, Antikt motiv./
Jan Olof Olsson: *Kommentar till en filmsäsong* /essä/
Elsa Grave: *Tre dikter* /Nytändning, Havet är så djupt, Här växer vass./
Bengt Anderberg: *Kung Karl och den besatta* /novell, saga/
Lars Fredin: *Leendet* /novell/
"Litterär måndag": /pressklipp/
 (sista sidan: *kommentar*: Linde / *replik*: Aspenström (om ett misstag gällande författare), *fråga* Björklund *svar* Liffner (om anarkism och Lindegren.)/

Nr. 6 STORA SOMMARNUMMRET. JULI- AUGUSTI 1945 Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-48)

Stig Dagerman: *Diktaren och samvetet* /essä/

Werner Aspenström: *Vykort till Japan* /novell/

Karl Vennberg: *Sju dikter* /Gryning, Anrop, Tillit, Att söka sin fallucka, Låt oss avtåga
Fast jag alltid, Hälsning./

Ragna Ljungdell: *Finskt 40-tal* /essä- politik och konst (s21-22)/

Lars Englund: *Fyra strofer tystnad* /lyrik- Ensamhet, Atlantis, Trött står jag,
I släkt med döden./

Erik Nilsson: *Prosaskiss* //

Mårten Edlund: *Häxmästaren Nero* /novell/

Gunnar Eriksson: *Två dikter* /Månsång, Offersång./

Erik Dreyer: *Katastrofe eller-* /essä, dansk./

Sven Erik Vihness: *Dikter* /ur cykeln Vinthundens tid I, III, VI
ur cykeln Skyar av korpar I, IV./

Åke Runnquist: *Den moderna folkvisan* /essä./

[red.]: *Man har klagat* /kommentar- om 40-tals svåråtkomlighet i handeln och
införandet av årsprenumeration./

Runer Jonsson: *Två dikter* /Det var några lågmälta toner, Trivial tragedi./
(sista sidan: annons för Ragnar Thoursies *Emaljögat.*)

Nr 7 SEPTEMBER Årg.2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Krister Wickman: *Författare och politik* /essä/

axel liffner [sic.] : *en tidsdikt* //

Peter William Nisser: *De försvunna* /prosa- kapitel ur namngivna bok./

Arne Jones: *Meditation på Carnegie porter* /lyrik/

James Rössel: *Amerikansk litteraturkritik* /essä/

Karin Lyberg: *Två dikter* /Var är orkestern och var är dirigenten?, Blomman och
Stjärnan./

Arne Trankell: *Nattbio* /novell./

Kerstin Arnér: *Vers av visdom* /essä/

Gösta Pettersson: *Twenty Gold* /novell/

Lennart Göthberg: *"I namnet av en halvsanning"* /essä/
(sista sidan: se Göthberg.)

Nr. 8 OKTOBER Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Sivar Arnér: *Posthuset* /novell/

Illmar Laaban: *Estnisk 30-talslyrik* /essä/

Rut Hillarp: *Pelaren och soluppgången* /lyrik/

Ragnar Thoursie: *Utflykt till en fruktkniv* /novell./

Ragnar Bengtsson: *Seminaristen och klanglådan* /essä/

Ingemar Dal: *Kött* /lyrik/
Sven Hamrell: *Nätet* /lyrik/
Solveig Johs: *Hållplatsen* /prosaskiss./
Per Wollebaek: *Veiledning for litterater med ambisjoner.* /essä- norsk./
Lennart Anderson: *Porträttet* /novell/
(sista sidan: se Anderson.)

Nr. 9 NOVEMBER Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Mårten Edlund: *Herr Romans dilemma* /essä- vitalismen och författarskapet./
harald forss [sic.] : *två dikter* /lyrik (utan titlar)/
Ivar Andersson: *Borsta mig på ryggen* /novell./
Werner Aspenström: *Fyra dikter* /När piskorna skall hängas upp, vi är ju alla döende,
Skriket, Ur havets skum./
Jörgen Nash: *Draeberen* /prosa- kapitel ur *Billeder fra et faengsel*- dansk./
Per-Olov Zennström: *Hemingway och Harry Morgan* /essä/
Elsa Grave: *Söndag* /kort prosastycke./
Ole Sarvig: *Tre dikter* /Mellem Landkortene, Gud i forstaden, Maaneder. - dansk./
Thorild Anderberg: *Den samtida musikens ställning i Sverige* /essä/
(sista sidan: se Anderberg.)

Nr. 10 JULAFTONSNUMMER Årg. 2

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-48)

Lars Ahlin: *Reflexioner och utkast* /essä/
Erik Lindegren: *Arioso* /lyrik/
Gustav Rune Eriks: *Livet går sönder* /novell/
Stig Dagerman: *Fyra dikter* /[utan titel], Vid en gräns, Varför inte tro,
Dimman tvingar bilens ögon./
Lennart Göthberg: *Fyrtotalistiska ansiktsdrag* /essä/
Bengt Anderberg: *Ur kapten Keenes observationer* /aforismer/
Ann Margret Dahlquist-Ljungberg: *Fragment av ett inre landskap.* /lyriska noveller./
Per-Olov Zennström: *Pariskrönika* /essä/
Matts Rying: *Sonat i höstmoll* /lyrik/
William Sansom: *Den lodräta stegen* /novell/
(sista sidan: se Sansom)

Nr. 1 Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Edlund, Eriks, Göthberg och Hoogland.
(s.1-40)

Karl Vennberg: *Den moderna pessimismen och dess vedersakare* /essä/
Sven Alfons: *Det förlorade paradiset* /lyrik/

Tuve-Ambjörn Nyström: *En jakthistoria* /novell./
Lennart Göthberg: *Politik och författare* /essä./
Gösta Oswald: *bitterligen* /lyrik/
Jarno Pennanen: *Konstutställning* /prosa- kapitel ur *Oavsända brev*/
Caleb J. Anderson: *Kommentarer i kanten* /essä/
Eva Wichman: *Tre sommardikter* /(utan titel), *Två främmande buskar* 1, 2./
Per E. Rundquist: *En resa genom blodet.* /novell./
(sista sidan: se Rundquist.)

Nr. 2 FEBRUARI Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Stig Dagerman, Edlund, Göthberg och Hoogland.
(s.41-80)

Werner Aspenström: *Zebran och den amoraliska människan.*/essä/
Pierre Emmanuel: *Orfeus död* /poesi- förord av Ilmar Laaban./
Ingvar Holmer: *Två prosastycken* /Något i den vägen, Reseberättelse/
[min synpunkt på:]**Anarkismen:** /enkät- Dagerman, Gunnarson, Lindegren./
Sven Hamrell: *I stillheten* /lyrik/
Lars Göransson: *Svandödaren* /novell./
Jean-Paul Sartre: *Litteraturens nationalisering* /essä./
(sista sidan: se Sartre.)

Nr. 3 MARS Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Dagerman, Edlund, Göthberg och Hoogland.
(s.81-120)

Gustav Rune Eriks: *Estetiskt dilemma* /essä/
Stig Carlson: *Dikter.* /Att lära om, Sorgens testamente I, II, III/
Eva Neander: *Med tulpaner.* /novell/
Hans-Erik Hjertén: *Dikter* /Den vackra leken, Förebud, Etyd./
Eva Bohm: *40-talskvinnan.* /essä/
Stig Sjödin: *Kärt öga ser ingen brist* /novell./
harald forss: *Den vittnesgille vaganten* /essä- pessimism./
Olle Svensson: *Monumentet* /lyrik/
Gunnar Gunnarson: *Pessimismen, diktarens samvete och skarprättarens svärd.*/essä./
Anarkismen och småborglighet: /kommentar- Gunnarson ang. Lindegren nr.2 årg.3/
Karl Vennberg: *Replik till dogmatiker* /svar- ang. Gunnarson./
Fågel i lånta fjädrar: /kommentar- Göthberg ang. Gunnarson./
(sista sidan: se *Fågel i lånta fjädrar* och information beträffande redaktionen./

Nr. 4 APRIL Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Dagerman, Edlund, Göthberg och Hoogland.
(s.121-160)

Öppet brev till vår regering: /angående regeringens ställning till Franco-Spanien,
undertecknad av 32 stycken författare./
Viveka Heyman: *Orfeus och Pahlenfejden* /essä./
Karl Vennberg: *Idyll* /lyrik/
Lars Ahlin: *Främlingen* /novell./

Lars Fredin: *Dikter* /Var är den gud?, Öga./
Bengt Kristenson: *Kvinnohuvud, teckning.* //
Matts Rying: *Moritur i te salutant* /novell./
jon-erik jonsson [sic.] *att fylla tomma skal* /lyrik/
Arne Skouen: *Eugene O'Neill vender tilbake* /essä. norsk/
(sista sidan: annons för Gösta Oswalds *den andaktsfulle visslaren.*)

Nr. 5 MAJ-JUNI Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Dagerman, Edlund, Göthberg och Hoogland.
(s.161-208)

Gösta Oswald: *Nysymbolismen* /essä./
Axel Liffner: *Tre dikter* /Som när, Så ljud, Att älska./
Stig Dagerman: *Dagens hunger* /avsnitt ur De dömdas ö./
Sirkka Selja: *Ur "Tamas sånger"* /lyrik/
Pierre Letellier: *Introduktion till Henri Michaux* /essä/
Jean Carlbrand: *Poeterna. Teckning* //
Henri Michaux: *Prosa* /Min egendom, En fridens man, Plume på restuarangen, Att rycka av huvuden./
Maria Wine: *Fyra dikter* /utan titlar./
Bengt Anderberg: *Dikten åt diktarna eller tal i egen sak* /essä/
Lennart Göthberg: *Marginalanteckningar till en debatt* /essä/
Maj Ekman: *Två dikter* /Lunch, Promenad./
Krusenstjerna och antisemitismen: /kommentar ang. Heyman nr.4 årg.3, sign. Börje Teijler./
Viveka Heyman och Stig Ahlgren: /kommentar ang. Heyman nr.4 årg.3, sign. Krister Wickman./
(sista sidan: se *Viveka Heyman och Stig Ahlgren*)

Nr. 6 SOMMARNUMMER. JULI -AUGUSTI 1946 Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Dagerman, Edlund, Göthberg och Hoogland.
(s.209-256)

Stig Carlson: *Om stil och stil* /essä, amerikanismen och Aurell./
Claes Hoogland: *Kollegor i Paris* /essä, introduktion till Le Breton./
Alain Le Breton: *Biografen och drömkulten* /lyrisk betraktelse./
Ingemar Andersson: *Dikter* /Dialog, Stegen förbi, Flöjten och mörkret, Gapskrattet/
Lennart Holm: *Originalträsnitt* //
Ivar Andersson: *"Från mörkret stiga vi"* /novell./
Roddarantologin- en kriminell historia: /Stig Dagerman *Processen* /novell/,
Olov Jonason *Epilog i svart och galla* /prosastycke/,
Lennart Hellsing *Pastoralsvit* /lyrik/,
Gustaf Rune Eriks *Naiv konklusion* /novell/,
Sven Bergström *Åtskilligt* /novell./
Ragnar Thousie: *Två dikter* /Hör timmermannen, Dansskolan./
Viveka Heyman: *Människa eller marsvin?* /essä, om Olle Hedberg och Arvid Brenner./
Henry Eriksson: *Ur brev till svensk författare* /prosastycke/
Om Stig Ahlgren och Agnes von Krusenstjerna: /replik av Heyman ang. nr.5 årg.3/

(sista sidan: se *Om Stig Ahlgren och Agnes von Krusenstjerna.*)

Nr. 7 SEPTEMBER 1946 Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Dagerman, Edlund, Göthberg och Hoogland.
(s.257-296)

Krister Wickman: *Symboler och signaler* /essä, modernismen/

Pedro Berroeta: *Medan glöden somnat* /lyrik/

Arne Skouen: *Weekend i Connecticut* /novell- norsk/

Bo Carpelan: *Dikter* /I den svarta pionens tid, I skogen, Om sommaren,
Sång i månsken./

Eudora Welty: *Varför jag bor på postkontoret* /novell./

Elsa Grave: *Kärlekens nidvisor* /1-6, lyrik/

Gösta Pettersson: *Jag trodde inte* /novell./

Ragnar Bengtsson: *Dissonansens födelse* /lyrik/

Erwin Leiser: *Hjalmar Bergman, Pär Lagerkvist och 40-talet* /essä./

Lars Englund: *Två dikter* /Vinden, Hand i drömmen./

Åke Wahlgren: *Tre prosastycken* /Skir himmel, Uniform, Lördagskväll./
(sista sidan: se Wahlgren.)

Nr. 8 OKTOBER Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Dagerman, Edlund, Göthberg och Hoogland.
(s.297-336)

Bengt Anderberg: *Kommentarer till mig och T.S* /essä/

Matts Rying: *Sången om mig* /lyrik/

Albert Camus: *Sisyfosmyten* /utdrag./

Ann Margret Dahlquist-Ljungberg: *Kopparskogen* /poesi, I-VI./

Ebbe Linde: *Kavajen* /novell./

Bengt Nirje: *Den uteblivna dramatiken* /essä, Hemingway och brist 40-tals dramatik./

Ernest Hemingway: *I dag fredag* /kort dramastykke./

Stig Sjödin: *Tre dikter* /Sommar 1946, Feberkurva, Besvärjelse./

Tuve-Ambjörn Nyström: *Svalungen* /novell./

Werner Wolf Glaser: *Angående musikalisk poesi* /essä./

Hans Peterson: *Dårarna* /novell./

(sista sidan: se Peterson.)

Nr. 9-10 NOVEMBER- DECEMBER Årg. 3

Redaktion: Aspenström, Dagerman och Hoogland.
(s.337-392)

Illmar Laaban: *Språket och poesin* /essä/

Henri Michaux: *Det finns* /lyrik; Det finns, Och det är alltid samma förryckta
bultande, Den samma./

René Char: *De tre systrarna* /lyrik/

Stig Dagerman: *Den dödsdömde* /novell./

Erik Lindegren: *Ecce homo* /lyrik/

Artur Lundkvist: *Pessimismen i den unga litteraturen* /essä./

Åke Nordin: *Dikter* /till en försvunnen framtid, dag av bristnad, besegrad befriad./

Gustaf Bjurström: *Julien Gracq* /essä./
Julien Gracq: *Robespierre* /surrealistiska prosastycken; Robespierre, Valfrändskap,
Venedig, Transbajkalien./
Ralf Parland: *Sonat till soloviolin* /lyrik/
Peter Weiss: *Prosastycken* //
harald forss: *Det anonyma oerhörda* /essä/
Werner Aspenström: *Osammanhängande brev till en programskrivare* /essä/
Lennart Göthberg in memoriam: /minnesskrift, sign. Werner Aspenström./
(sista sidan: se *Lennart Göthberg in memoriam.*)

Nr. 1 JANUARI 1947 Årg. 4

Redaktion: Dagerman och Hoogland.
(s.1-40)

Pessimismen och Lundkvist- enkät: /essäer; Lars Ahlin *Studie i mystagogi*,
Folke Fridell *Kritisk vakenhet eller pessimism*,
Stig Dagerman *Beredskapen överskattad*,
Folke Ahlberg *Pessimism- Optimism? En sida av saken...*

Artur Lundkvist svarar: /replik på ovanstående enkät./

Werner Aspenström: *två elegier* /Nattfiske, Snölegend./

Eva Neander: *Skriket* /novell/

Eva Wickman: *Fyra dikter* /Vårens vatten, Liten plåga, Igen, Dans över isen/

Lars-Henrik Ulvenstam: *Matchen* /novell./

Ann Margret Dahlquist: *Den gamla stubben och den unga rönnen* /kommentar till
egen teckning/

Lars Bäckström: *Dikter* /Två etyder i skymningen, Dessa tjädrar, Vinterminne./

Eric Sandström: *Den okända jazzen* /essä./

Solveig Johs: *Skuldbördor* /prosaskiss./

Stephen Spender: *Om den engelske författarens ensamhet* /intervju; J.P Audouit./
(sista sidan: se Spender.)

Nr. 2 FEBRUARI Årg. 4

Redaktion: Dagerman och Hoogland.
(s.41-80)

Ralf Parland: *Skriva och skriva* /essä./

Erik Lindegren: *Tre abstrakta variationer* /lyrik/

Lars Ahlin: *Kyrkogården* /novell./

Werner Wolf Glaser: *Psykologisk eskapism* /essä/

Axel Liffner: *Dikt* //

Erwin Leiser: *Sartre och Dostojevskij* /essä./

Lars Gustav Hellström: *Två dikter* /Memoarer, Hållplats./

Hans-Erik Hjertén: *Spegeln* /novell./

Eugen Wretholm: *Tre dikter* /Steg ur natten, Skärvor ur aftonen, Strandmotiv./

Sven Lindner: *Ord som vandrar över golvet* /novell./

Lars Englund: *Lyrik, besvärjelse* /essä; ang. nr.7 och nr.8 årg.3/
(sista sidan: se Englund.)

Nr. 3 VÅRNUMMER 1947 Årg. 4

Redaktion: Dagerman och Hoogland.
(s.81-120)

Unga anglosaxare: /essä; sign. Å.R [Runnquist, Åke, min anm]/

Earle Birney: *Vägen till Nijmegen* /lyrik- övers. Bengt Anderberg/

Isaac Rosenfeld: *Brigadgeneralen* /novell./

Allan Fagerström: *Den romantiske apokalyptikern* /essä./

Anais Nin: *Ögats resa* /novell (övers. Maria Wine)./

D.S. Savage: *Upplösningen av människans idé* /essä./

Salvador Dali: "Macbeth". Teckning //

Kenneth Patchen: *Tre dikter* /Kunskapens former, Var musik natt, O flod av eld/

Sidney Keyes: /presentation, utan sign./

Sidney Keyes: *Den berömda kapplöpningen* /novell./

Kenneth Patchen: *Sju vackra saker.* /lyrik/

(sista sidan: se Patchen *Sju vackra saker.*)

Nr. 4 HÖSTNUMMER 1947 Årg. 4

Redaktion: Aspenström och Hoogland.
(s.121-192)

Lars Ahlin: *Konstnärliga arbetsmetoder* /essä; 1-3, historiskt perspektiv./

Sven Alfons: *Ur en Fadersvit* /poesi./

Stig Dagerman: *Upptäcktsresanden* /Miniatyrdrama i fyra akter./

Aimé Cesaire: *Havets och syndaflodens oublietter* /poesi ; tolkn. Laaban och
Lindegren./

Karl Vennberg: *Parentes om ett poem* /essä/

Raffaele Carrieri: *Mina händer av sten* /lyrik; tolkn. Aspenström./

Egon Kötting- Ragnar Thoursie: *Tragedien Lukacs* /essä/

Julien Gracq: *Prosastycken* /Stor stjärna, Den stelnade trädgården, Reseliv, Fylld till
Randen, Trumpeterna i Aida [teckning: Rennart Rodne]./

Michel Leiris: *Dödens ängeln* /lyrik; tolkn. Laaban och Lindegren/

Werner Aspenström: *Myten om människan* /essä./

René Daumal: *Värt att minnas* /lyriskt prosastycke./

Margherita Guidacci: *Gruset och ängeln* /lyrik; tolkn. Aspenström./

T.S. Eliot: *Poesins musikalitet* /essä./

(sista sidan: Arne Jones *Utkast till katedralen* /vinjett./)

Bilaga 2. Kvantitativ översikt av de publicerade textbidragen i 40-tal.

Enbart bidrag som tagits med i 40-tals egen innehållsförteckning finns representerade i de olika kategorierna. Texter av typen "Ragnar Thoursie: *Två dikter*" räknas som en medverkan, ett lyriskt bidrag.

	Essäer	Noveller	Lyrisk	Utländska bidrag	Övrigt	Totalt
1944	11	4	4	3	2	24
1945	30	29	34	9	3	105
1946	28	24	26	14	11	103
1947	15	8	9	13	4	49
Totalt	84	65	73	39	20	281

Bilaga 3. Genrefördelning över essäer publicerade i 40-tal.

Denna kvantitativa indelningen inkluderar ett subjektivt tolkningsmoment då en exakt gränsdragning mellan stilarterna är svårt att fastställa.

	Polemiska essäer	Introducerande essäer	Programmatiska essäer	Totalt
1944	3	6	2	11
1945	12	11	7	30
1946	19	4	5	28
1947	10	4	1	15
Totalt	44	25	15	84